

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd**

Institut ekonomických studií

Diplomová práce

2006

Lenka Bízová

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Institut ekonomických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Regulace auditorské činnosti a nezávislost auditora:
Teorie a česká praxe**

Vypracoval:

Bc. Lenka Bízová

Vedoucí:

Doc. Ing. Jiří Havel, CSc.

Akademický rok:

2005/2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 27.6.2006

podpis studenta

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Doc. Ing. Jiřímu Havlovi, CSc. za cenné rady a za to, že mě přivedl k námětu této práce.

Mé poděkování patří také Ing. Ladislavu Langrovi za podnětné rozhovory a za informace o fungování regulace auditorské činnosti a o trhu auditu v České republice.

Děkuji rovněž osloveným auditorům, kteří mi poskytli přístup k dokumentům Komory auditorů České republiky.

Abstrakt

Práce se zabývá regulací auditorské činnosti v České republice. Jejím cílem je posoudit, do jaké míry je tato regulace efektivní v posilování nezávislosti auditora a v maximalizaci poskytovaných auditorských služeb, a diskutovat možnost budoucích změn. Práce nejprve analyzuje vztah mezi auditorem a auditovaným subjektem a identifikuje možné hrozby pro nezávislost auditora a pro kvalitu auditorských služeb. Dále jsou probrány možnosti, jak omezit riziko ohrožení nezávislosti auditora pomocí tržních mechanismů i prostřednictvím zásahů regulátora. Závěrečná část se zaměřuje na fungování regulace auditorské činnosti v České republice. Nejprve je vyhodnocena současná úprava auditorské činnosti a jsou identifikovány tři hlavní nedostatky: (i) standardy kvality auditorské činnosti nejsou dostatečně kontrolovány a za jejich porušení nehrozí auditorovi sankce, která by ho motivovala k jejich dodržování, (ii) nedostatečná úprava v oblasti procesu výběru a odvolávání auditora a bariér pro výměnu auditora a (iii) nedostatečné zapojení uživatelů finančních výkazů do kontroly nad činností auditorů. Práce následně předkládá doporučení ke zlepšení těchto nedostatků s ohledem na současný vývoj v EU a nově schválenou evropskou legislativu.

The thesis deals with the audit regulation in the Czech Republic. The main goal is to assess whether this regulation helps to increase the auditor independence and to maximize the audit quality and to discuss a possible further development in this field. In its first part the thesis analyzes the relationship between the auditor and its clients and identifies possible threats for auditor independence and audit quality. Next part discusses the possibilities of minimizing the risk of these threats by both market forces and by interventions of a regulatory body. The final part of the thesis concentrates on the audit regulation in the Czech Republic. Based on the evaluation of existing law and rules three major shortcomings are identified: (i) the audit quality rules and standards are not effectively enforced and nonobservance of these rules is not appropriately sanctioned, (ii) insufficient rules for auditor switching concerning both selection of auditor by the client and barriers to auditor dismissals and (iii) insufficient monitoring of auditors from financial statement users. The thesis then proposes measures for improvement of the current situation taking into account the recently adopted EU audit legislation.

Seznam zkratek

FEE	Fédération des Experts Comptables Européens
IFAC	International Federation of Accountants
ISA	International Standard on Auditing
KA ČR	Komora auditorů České republiky
KCP	Komise pro cenné papíry
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development

Obsah

Úvod.....	1
1. Základní charakteristiky auditorské činnosti.....	3
1.1 Vznik poptávky po auditu a role auditora.....	3
1.2 Hlavní charakteristiky auditorské činnosti.....	6
2. Analýza vztahu mezi auditorem a klientem.....	8
2.1. Specifika vztahu mezi auditorem a klientem.....	8
2.1.1 Vznik specifického vztahu mezi auditorem a klientem.....	8
2.1.2 Výše poplatků a náklady spojené s poskytováním auditorských služeb.....	14
2.1.3 Low balling.....	15
2.1.4 Poskytování neauditorských služeb.....	
2.1.5 Délka spolupráce mezi auditorem a klientem.....	22
2.2 Postavení auditora vzhledem k auditovanému subjektu.....	24
2.2.1 Corporate governance a proces výběru auditora v auditované společnosti	27
2.2.2 Existence bariér pro výměnu auditora.....	30
3. Regulace auditorské činnosti – obecná diskuze.....	34
3.1 Hlavní principy regulace auditorské činnosti.....	34
3.1.1 Rozhodování auditora o kvalitě poskytovaných služeb.....	34
3.1.2 Náklady spojené s regulací.....	35
3.2 Tržní kontrola auditorské činnosti.....	37
3.2.1 Informovanost trhu o kvalitě práce auditora.....	38
3.2.1.1 Informace o celkové výši bohatství a reputaci auditora.....	39
3.2.1.2 Informace o vztahu mezi auditorem a klientem.....	43
3.2.1.3 Způsob zveřejnění informací o kvalitě auditorských služeb.....	47
3.2.2 Monitorování práce auditora a sankce v rámci tržní kontroly.....	48
3.3 Zásahy regulátora do činnosti auditora.....	50
3.3.1 Stanovení standardů auditorské činnosti.....	51
3.3.2 Kontrola práce auditorů a udělování sankcí.....	55
4. Regulace auditorské činnosti v České republice.....	61
4.1 Specifika českého trhu auditorských služeb.....	61
4.1.1 Globalizace trhu auditorských služeb.....	61
4.1.2 Struktura uživatelů finančních výkazů v České republice.....	63
4.1.3 Struktura poskytovatelů auditorských služeb v České republice.....	65
4.2 Regulace vztahu mezi auditorem a klientem v České republice.....	68
4.2.1 Hlavní mechanismy regulace vztahu mezi auditorem a klientem.....	70
4.2.2 Poplatky za služby poskytované auditorem.....	73
4.2.3 Poskytování neauditorských služeb.....	77
4.2.4 Délka vztahu mezi auditorem a klientem.....	80
4.2.5 Proces výběru auditora.....	81
4.2.6 Bariéry pro výměnu auditora.....	85
4.3 Kontrola práce auditorů regulátorem v České republice.....	86
4.3.1 Dozor nad činností auditorů.....	86
4.3.2 Sankce za nedodržení standardů.....	91
4.3.3. Žaloba na auditora a pojištění.....	96
4.4 Tržní kontrola auditorů v České republice.....	96

4.5 Opatření k posílení nezávislosti auditora v České republice.....	98
4.5.1 Změna v dohledu nad auditorskou činností.....	99
4.5.2 Posílení role auditora vzhledem k auditovanému subjektu.....	103
4.5.3 Zapojení uživatelů finančních výkazů do kontroly činnosti auditorů.....	105
Závěr.....	107
Seznam literatury.....	109

Úvod

Cílem auditu je získat přiměřené ujištění, které by umožnilo auditorovi posoudit, zda finanční výkazy sestavené auditovaným subjektem ve všech významných ohledech podávají věrný a poctivý obraz o hospodářské situaci podniku. Kvalita práce auditora je závislá na schopnosti auditora odhalit nedostatky ve finančních výkazech klienta a na vůli tyto nedostatky zveřejnit neboli na auditorově nezávislosti (DeAngelo, 1981b).

Právě nezávislost auditora a hodnota jeho práce pro uživatele finančních výkazů se v posledních letech dostala do popředí zájmu v souvislosti s účetními skandály z nedávných let. Byla diskutována role auditora v těchto případech a adekvátnost současné regulace činnosti auditora. Objevily se návrhy na kompletní reorganizaci regulace auditorské činnosti, s cílem posílit nezávislost auditora na auditovaném subjektu a do budoucna výrazně snížit podíl auditorů na podobných skandálech. Tato debata se nevyhnula ani České republice. Postupně u nás docházelo k přejímání mezinárodně uznávaných předpisů a standardů a další významné změny nás ještě čekají v souvislosti s nově schválenou evropskou legislativou.

Cílem této práce by mělo být zmapování současné české legislativy v oblasti nezávislosti auditora a posouzení efektivnosti této regulace při zvyšování nezávislosti auditora a zlepšování kvality auditorských služeb.

Na základě analýzy vztahu mezi auditorem a auditovaným subjektem lze identifikovat několik faktorů, které mohou vést k ohrožení nezávislosti auditora. Patří mezi ně především výše poplatků, kterou auditovaný subjekt platí auditorovi za jeho služby, poskytování neauditorských služeb, délka spolupráce mezi auditorem a klientem, možnost managementu auditovaného subjektu zasahovat do procesu výběru a odvolávání auditora a bariéry, kterým musí auditovaný subjekt čelit, pokud chce auditora vyměnit.

Hrozby pro nezávislost auditora mohou být různými způsoby zmírněny. Na základě dostupných informací o auditorovi a jeho vztahu k auditovanému subjektu posuzují uživatelé finančních výkazů nezávislost auditora a kvalitu jeho služeb. Čím vyšší kvalitu služeb auditor v očích uživatelů finančních výkazů poskytuje, tím větší je hodnota těchto služeb pro auditované subjekty a roste i poptávka po službách auditora. Účinnost tohoto mechanismu roste s dostupností informací o kvalitě auditorských služeb a s adekvátností reakce uživatelů finančních výkazů na tyto informace. Další možností je stanovení pravidel pro vykonávání auditorské činnosti regulátorem, dohled regulátora na dodržování těchto

pravidel a udělování sankcí za jejich porušení. Tímto regulátorem může být jak auditorská profese, tak orgán na auditorské profesi nezávislý.

V praxi se setkáváme s kombinací obou způsobů. Kontrola ze strany uživatelů finančních výkazů probíhá do určité míry vždy, její efektivita je však závislá na fungování regulátora. Regulátor jednak stanovuje rámec pro zveřejňování informací o auditorech a prostřednictvím vlastní kontroly může nalézt nedostatky, které uživatel finančních výkazů není schopen pozorovat. Auditor tak může být za nekvalitní práci potrestán dvěma způsoby: ztrátou reputace, pokud se uživatelé finančních výkazů dozvědí o nedostacích v práci auditora, a sankcí udělenou regulátorem, pokud tento regulátor narazí při kontrole na nekvalitní práci auditora.

Při hodnocení různých způsobů regulace je potřeba si uvědomit, že s přísností regulace roste sice nezávislost auditora, ovšem zvyšují se také náklady na audit pro auditora, auditovaný subjekt i uživatele finančních výkazů a nemusí dojít ke zvýšení kvality auditorských služeb. Ta závisí jak na nezávislosti auditora, tak na jeho schopnosti odhalit nedostatky ve finančních výkazech. Často navrhovaná opatření k posílení nezávislosti auditora, například výrazné omezení poskytování neauditorských služeb nebo zavedení povinné rotace auditorů, mohou na první pohled představovat jednoduchá řešení, jak posílit nezávislost auditora. Ve skutečnosti však snižují schopnost auditora odhalit nedostatky ve finančních výkazech a jsou s nimi spojeny vysoké náklady.

Práce má následující strukturu: V úvodní kapitole jsou popsány hlavní charakteristiky auditorské činnosti a je vysvětlen vznik poptávky po auditorských službách. Druhá kapitola se věnuje vztahu mezi auditorem a auditovaným subjektem a identifikuje možné hrozby pro nezávislost auditora a pro kvalitu auditorských služeb. Třetí kapitola diskutuje možnosti, jak omezit riziko ohrožení nezávislosti auditora identifikované v předchozí kapitole, jak pomocí tržních mechanismů, tak prostřednictvím zásahů regulátora. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na fungování regulace auditorské činnosti v České republice. Na základě diskuze z předchozích dvou kapitol je vyhodnocena současná úprava auditorské činnosti v České republice. V závěrečné části jsou shrnuta možná opatření ke zlepšení současné situace.

1. Základní charakteristiky auditorské činnosti

1.1 Vznik poptávky po auditu a role auditora

Obchodní společnosti mají ze zákona povinnost vést účetnictví a sestavovat pravidelně jednou za rok finanční výkazy. Informace obsažené ve finančních výkazech slouží uživatelům finančních výkazů, kteří podle nich posuzují hospodářskou situaci dané společnosti. Mezi uživatele finančních výkazů lze zařadit především vlastníky společností, věřitele, dodavatele, odběratele, zaměstnance a stát.

Management společnosti, který je zodpovědný za sestavování finančních výkazů, a uživatelé těchto finančních výkazů mají rozdílné zájmy. Management se snaží vykreslit situaci společnosti v co nejpříznivějším světle ve snaze usnadnit přístup společnosti ke zdrojům financování či dosáhnout lepšího postavení na trhu. Naproti tomu uživatelé finančních výkazů se snaží získat co nejobjektivnější informace o stavu společnosti, díky kterým se mohou co nejlépe rozhodovat o investicích do společnosti nebo o budoucí spolupráci s ní.

Mezi osobami, které sestavují finanční výkazy, a uživateli finančních výkazů vzniká informační asymetrie, protože uživatelé finančních výkazů si nemohou sami ověřit, zda informace obsažené ve finančních výkazech jsou pravdivé. Nedůvěryhodné finanční výkazy vedou ke zvýšení rizika spolupráce se společností a tím i ke zvýšení nákladů společnosti při spolupráci s uživateli finančních výkazů.

Podle struktury vlastnictví společnosti a podle stupě využívání externích zdrojů financování můžeme rozlišit několik druhů informační asymetrie. U společností s rozptýleným vlastnictvím existuje informační asymetrie mezi vlastníky a managementem na jedné straně (i) a pokud využívají externích zdrojů financování, pak i mezi vlastníky a investory na straně druhé (ii). U společností s koncentrovaným vlastnictvím můžeme pozorovat také informační asymetrii mezi většinovými a menšinovými vlastníky (iii). Na jednotlivé druhy informační asymetrie se nyní podíváme podrobněji.

(i) Ve větších firmách s komplikovanější strukturou je běžné, že vlastníci firmy předávají řídicí pravomoci manažerům, kteří jsou lépe technicky vybaveni k řízení podniku. Především pokud je vlastnictví rozptýlené, nemají akcionáři jinou možnost než delegovat řídicí pravomoci na vybranou skupinu manažerů. Oddělením vlastnictví společnosti od řízení však vzniká prostor pro informační asymetrii mezi vlastníky a managementem, neboť

v zájmu vlastníků je maximalizace hodnoty jejich investice, zatímco zájmem manažerů je získat ze společnosti co největší osobní prospěch.

Jensen a Meckling (1976) ukazují, jak s klesajícím podílem manažerů na vlastnictví firmy roste jejich sklon přivlastňovat si požitky čerpané ze zdrojů firmy a zároveň klesá jejich úsilí, jenž věnují vyhledávání nových ziskových příležitostí pro firmu. Toto chování není v souladu se zájmy vlastníků a za předpokladu dokonale efektivního kapitálového trhu vlastníci toto manažerovo chování anticipují a manažeři sami nesou náklady svého jednání.

Informace o tom, jak manažeři spravují svěřené prostředky, se k vlastníků dostává hlavně z finančních výkazů. Za sestavování finančních výkazů je však zodpovědný management a v jeho zájmu je ukrýt před vlastníky firmy transakce, z nichž může mít management prospěch na úkor vlastníků. Především pokud je manažerova odměna navázána na finanční výsledky podniku, je manažer motivován k tomu, aby informace obsažené ve finančních výkazech upravil ve svůj prospěch.

Náklady konfliktu zájmů lze snížit, pokud se vlastníci mohou nějakým způsobem přesvědčit, že finanční výkazy podávají pravdivou informaci o výsledcích společnosti.. Aby mohli vlastníci kontrolovat chování manažerů (ať už přímo, nebo prostřednictvím finančních výkazů), musí vynaložit náklady na monitorování. Alternativou je, že sám manažer vynaloží náklady, aby přesvědčil vlastníky, že informace obsažené ve finančních výkazech jsou pravdivé. Opět za předpokladu dokonale efektivního kapitálového trhu akcionáři anticipují tyto náklady a manažer nese jejich důsledky.

Ve společnostech, kde jsou řídicí pravomoci delegovány z vlastníků na manažery, je těžko představitelné, že by vlastníci sami byli schopni bez prohibitivních nákladů kvalifikovaně dohlížet na sestavování finančních výkazů. Náklady na přímý monitoring ze strany vlastníků by tedy byly příliš vysoké ve srovnání s alternativou, kdy za sestavení finančních výkazů bude i nadále zodpovědný management a na ověření správnosti informací obsažených ve finančních výkazech bude angažován nezávislý auditor. Jensen a Meckling (1976) tak ukazují, že angažování nezávislého auditora je racionální, náklady minimalizující odpovědí na existenci informační asymetrie mezi vlastníky a manažery společnosti.

(ii) Společnosti, které se ucházejí o finanční prostředky na kapitálovém trhu či v bankách, se snaží získat tyto prostředky za co nejvýhodnější cenu. Aby mohl investor půjčit prostředky za výhodnějších podmínek, provádí jednak finanční analýzu společnosti na základě finančních výkazů a dále se chce ujistit do budoucna, že vlastník nepodstoupí pro investora nepřijatelné riziko a neohrozí tak splacení jeho investice. Jednou z možností je

dluhová smlouva obsahující kovenanty, které omezí některé oblasti činnosti společnosti, například omezením výplaty dividend akcionářům, omezením možnosti dalšího zadlužení nebo limity na některé poměrové ukazatele (např. v oblasti likvidity). Jelikož jsou kovenanty založené na informacích obsažených ve finančních výkazech, potřebuje se investor ujistit, že tyto informace jsou důvěryhodné.

Společnost ucházející se o finanční prostředky angažováním nezávislého auditora zvýší důvěryhodnost informací prezentovaných ve finančních výkazech. Investor pak může snížit náklady na zapůjčení finančních prostředků, neboť klesne riziko, že finanční výkazy předkládané společností jsou zkreslené.

(iii) Jak ukazují La Porta et al. (1998), struktura vlastnictví obchodních společností ve světě většinou neodpovídá předpokladu vlastnictví rozptýleného mezi mnoho akcionářů. Naopak běžnější je koncentrované vlastnictví, kdy jeden nebo několik vlastníků drží podíl ve společnosti, který jim umožňuje společnost ovládat. Majoritní vlastník může mít zájem řídit společnost ke svému prospěchu a zneužívat prostředků společnosti na úkor minoritních akcionářů.

Minoritní vlastník má k dispozici finanční výkazy, aby posoudil, jak většinový vlastník hospodaří s prostředky společnosti. Angažováním nezávislého auditora získají tyto informace na důvěryhodnosti a minoritní akcionáři se pak na základě relevantních informací mohou rozhodnout, zda si svoji investici ve společnosti podrží, zda podíl prodají, popřípadě zda se budou proti majoritním akcionářům bránit soudní cestou.

Ukázali jsme si tedy, že poptávka po službách nezávislých auditorů vychází z existence informační asymetrie mezi společnostmi, která sestavuje finanční výkazy, a uživateli těchto finančních výkazů. Uživatelé finančních výkazů jsou si vědomi této informační asymetrie a hledají záruky, které by jim pomohly minimalizovat riziko, že se budou rozhodovat podle zkreslených informací. Pokud společnosti na tyto záruky nepřistoupí, nesou následky v podobě vyšších nákladů na spolupráci s jednotlivými uživateli finančních výkazů. Výsledkem je, že manažeři a vlastníci firem angažují auditora, protože je to pro ně nejlevnější způsob jak snížit dopady informační asymetrie a s tím spojené náklady. Prospěch z angažování nezávislého auditora poroste s hloubkou informační asymetrie. Například čím rozptýlenější bude vlastnictví společnosti nebo čím více bude společnost závislá na externích zdrojích financování, tím větší bude i poptávka po službách auditora u této společnosti.

1.2 Hlavní charakteristiky auditorské činnosti

Cílem auditu je ověřit, zda finanční výkazy podávají věrný a poctivý obraz o hospodářské situaci podniku a zveřejnit zjištěné nesrovnalosti. Splnění tohoto cíle závisí na auditorově **schopnosti odhalit nedostatky** v účetním systému klienta a jeho **vůli tyto nedostatky zveřejnit**. Hodnota auditorských služeb pro uživatele finančních výkazů pak závisí na jimi vnímané schopnosti auditora odhalit nedostatky a jimi vnímané vůli tyto nedostatky zveřejnit (DeAngelo,1981b). Bez těchto dvou znaků by hodnota provedeného auditu byla nulová.

Schopnost odhalit nedostatky závisí na odborných znalostech auditora, na znalosti klienta, na úsilí, které vykonávání auditorské činnosti auditor věnuje, a v neposlední řadě také na metodologii, podle které se auditor řídí. Auditor při své práci není schopen zkontrolovat všechny podklady, které klient použil k sestavování finančních výkazů. Postupuje výběrovým způsobem a zaměřuje se na nejrizikovější oblasti v činnosti klienta. Aby auditor předešel v případě soudního stíhání riziku, že bude potrestán, řídí se při své práci auditorskými standardy, které v dané zemi platí. Schopnost auditora odhalit nedostatky tedy závisí také na obecně přijatých auditorských postupech v dané zemi, na tom, zda berou v úvahu relevantní riziko, zda metodologie dostatečně reaguje na nejnovější trendy ve finančním výkaznictví, jako je např. rozvoj informačních technologií. Schopnost odhalit nedostatky záleží také na vymezení předmětu činnosti auditora, tedy k čemu přesně se auditor vyjadřuje a k jakým informacím má přístup.

Vůle zveřejnit nedostatky zjištěné v průběhu auditu vyžaduje, aby auditor byl při vykonávání své činnosti nezávislý. Nezávislost osoby, která ověřuje finanční výkazy podniků, je základním důvodem existence externího auditu, neboť při absenci nezávislosti by externího auditora mohl nahradit interní auditor společnosti (Moore et al., 2006). Takový audit by pak sloužil potřebám managementu podniku a pro ostatní uživatele finančních výkazů by, vzhledem k rozdílným zájmům managementu a uživatelů finančních výkazů, jeho informační hodnota byla mizivá.

Podobný pohled na kvalitu auditu nabízí Lennox (1998b). Autor ukazuje, že auditor se při své práci může dopustit dvou druhů chyb: může dát výrok bez výhrad společnosti, jejíž finanční výkazy nepředstavují pravdivý a poctivý obraz hospodářské situace firmy (chyba typu 1), nebo naopak může dát neoprávněně výrok s výhradou (chyba typu 2). Pravděpodobnost chyb obou typů klesá, čím přesněji auditor ohodnotí situaci firmy. Přesnost auditorského výroku pak souvisí se schopností auditora odhalit nedostatky ve

finančních výkazech. Pravděpodobnost chyby typu jedna roste s poklesem nezávislosti auditora a pravděpodobnost chyby typu dvě se naopak zvyšuje s mírou konzervatismu auditora.

Schopnost odhalit nedostatky a vůle je zveřejnit jsou tedy hlavním měřítkem kvality auditu. Společnosti poptávají auditorské služby, aby snížily transakční náklady spojené s finančním výkaznictvím. Ke snížení těchto nákladů však dochází pouze v případě, že okolí (tzn. uživatelé finančních výkazů) považuje poskytnuté auditorské služby za dostatečně kvalitní a finanční výkazy společnosti za dostatečně důvěryhodné. Uživatelé finančních výkazů nemohou kvalitu poskytovaných auditorských služeb pozorovat přímo. Proto si volí soubor ukazatelů, na základě kterých posuzují kvalitu poskytnutých auditorských služeb. Je tedy potřeba rozlišit **skutečnou** kvalitu auditu (independence in fact), kdy auditor svým vnitřním přesvědčením naplňuje charakteristiky kvality auditorské činnosti, a kvalitu **vnímanou** uživateli finančních výkazů (independence in appearance), kdy si uživatelé finančních výkazů zvolí určitý soubor charakteristik, které by měl nezávislý auditor splňovat, a podle nich auditory posuzují.

Charakteristiky kvality, které si okolí zvolí, však nezaručují, že vnímaná kvalita bude automaticky implikovat kvalitu skutečnou. Vzniká tak tzv. **expectation gap**, kdy uživatelé finančních výkazů u auditora předpokládají větší kvalitu poskytovaných auditorských služeb, než auditor ve skutečnosti poskytuje. To, jak trh vnímá kvalitu poskytovaných auditorských služeb, je však klíčové pro samotnou existenci auditu (Lennox, 1998b). Pouze pokud uživatelé finančních výkazů považují auditorské služby za kvalitní, splňuje audit svůj účel a zvyšuje důvěryhodnost finančních výkazů.

2. Analýza vztahu mezi auditorem a klientem

Cílem této kapitoly je identifikovat možné konflikty zájmů auditora při spolupráci s auditovaným subjektem, které vedou k ohrožení nezávislosti auditora. První část kapitoly se bude zabývat vznikem specifického vztahu mezi auditorem a auditovaným subjektem. Ukážeme si, že z tohoto vztahu vyplývá budoucí prospěch auditora, který je základní příčinou ohrožení nezávislosti. V další části kapitoly budeme diskutovat vliv managementu auditovaného subjektu na rozhodování o výši budoucího prospěchu auditora a dopad tohoto vlivu na nezávislost auditora.

2.1. Specifika vztahu mezi auditorem a klientem

2.1.1 Vznik specifického vztahu mezi auditorem a klientem

Auditor uzavírá s klientem kontrakt. Hlavní charakteristikou tohoto kontraktu je specifčnost investic (aktiv), které do vztahu obě strany vkládají. Vztah, kdy při spolupráci dvou stran vznikají specifická aktiva¹, můžeme popsat jako **bilaterální monopol** (Mlčoch, 1996). V této situaci existuje na trhu konkurence **ex ante** (když odběratel vybírá dodavatele), ovšem dochází k omezení konkurence **ex post** (ve chvíli, kdy si odběratel již zvolil dodavatele a zahájil s ním spolupráci). Omezení konkurence ex post je způsobeno tím, že obě strany v průběhu spolupráce investují do specifického kapitálu, který prohlubuje vztah mezi odběratelem a dodavatelem, a současný dodavatel je tak zvýhodněn před ostatními. Jak dále uvádí Mlčoch (1996, s. 36): „Specifické komparativní úspory vznikají na interface mezi dodavatelem a odběratelem jednak při adaptaci smluv na měnící se podmínky, jednak při periodickém obnovování smluv. Familiérnost vztahu vede i ke komunikačním úsporám – vyvíjí se specializovaný jazyk jako důsledek akumulace zkušeností. Vzniká jak institucionální, tak osobní důvěra.“ Jakmile obě strany vložily do vzájemného vztahu investice, z nichž se vytvořila specifická aktiva snižující náklady při spolupráci do budoucna, a která jsou nepřenositelná na jiného obchodního partnera, jsou ostatní účastníci trhu znevýhodněni. Aby byli vybráni odběratelem, museli by nabídnout takové podmínky, které by kompenzovaly ztrátu specifických aktiv a s tím spojené odběratelovy náklady.

Vztah mezi auditorem a klientem lze, vzhledem k existenci specifických aktiv, rovněž popsat jako bilaterální monopol (DeAngelo, 1981b). Klient si vybírá auditora v podmínkách konkurence. Ovšem jakmile zahájí klient se zvoleným auditorem spolupráci, provádějí obě strany specifické investice, ze kterých vznikají specifická aktiva, jenž zvýhodňují současného auditora před ostatními, a dochází k omezení konkurence ex post. Tato specifická aktiva představují znalosti, které auditor získává o klientovi, o odvětví, ve kterém působí, o chodu společnosti, jedná se rovněž o vztah důvěry, který se vytváří mezi auditorem a klientem a usnadňuje tak spolupráci. Tyto znalosti jsou z velké části charakteristické pro spolupráci s daným klientem a jsou tím pádem nepřenosné na jiné klienty.

Důsledkem existence specifických aktiv je vznik kvazirenty (DeAngelo, 1981a), neboli prospěchu převyšujícího náklady, kterou auditor díky spolupráci s klientem získává. Podstatou kvazirenty je tzv. entry-preventing fee (DeAngelo, 1981a), poplatek za auditorské služby, který auditor stanoví v takové výši, aby se klientovi nevyplatilo najmout si jiného auditora.

Konstrukce entry-preventing fee tak, jak ji popisuje (DeAngelo, 1981a), vypadá takto: Spodní hranici poplatku představují náklady, které musí auditor na poskytování auditorských služeb v každém období vynaložit (tyto náklady značíme jako A). Horní hranici pak představují celkové náklady, které by musel klient vynaložit, pokud by se rozhodl vyměnit auditora. Tato horní hranice se skládá ze dvou složek: ze současné hodnoty poplatku, který by klientovi účtoval jiný auditor, a z nákladů spojených s výměnou auditora.

Současnou hodnotu poplatku, kterou by klientovi účtoval nový auditor (za předpokladu, že bude spolupracovat s klientem nekonečně dlouhou dobu), lze vyjádřit jako

$$F + F/r = (A + K) + A/r,$$

kde A představuje náklady, které musí auditor vynaložit v každém období při poskytování auditorských služeb, a K představuje start-up costs, které musí nový auditor vynaložit navíc v prvním období, aby získal specifické znalosti o klientovi a o odvětví, ve kterém působí (předpokládáme, že tyto znalosti jsou získány po prvním roce spolupráce). V prvním roce auditu musí auditor provést řadu specifických operací týkajících se především rozvahy a posouzení rizika. Auditor se potřebuje ujistit o správnosti zůstatků

¹ A při existenci nedokonalé informovanosti a oportunistu, což odpovídá skutečným podmínkám na trhu

úctů z minulých let, kdy pro klienta pracoval jiný auditor, a musí získat informace o klientovi, hlavních procesech ve společnosti a o odvětví v němž klient působí, aby mohl posoudit rizikovost klienta. Tyto operace se v dalších letech již neprovádějí (nebo provádějí, ale v menší míře), každá změna auditora tedy s sebou přináší tyto vstupní náklady. Současný auditor tyto náklady již vynaložil a je tak nákladově zvýhodněn oproti jiným auditorům. Konečně F představuje výši poplatků, kterou si auditor účtuje v každém období.

Další složkou entry-preventing fee jsou náklady na výměnu auditora, které by musel klient vynaložit. Pokud chce klient vyměnit auditora, musí vynaložit jednak transakční náklady spojené s vyhledáváním nového auditora (uspořádat tender, dojednat novou smlouvu), musí však také znovu navázat vztah důvěry s novým auditorem a naučit se s novým auditorem komunikovat. Pro klienta znamená ztráta tohoto typu specifických znalostí o auditorovi dodatečné výdaje (Arrunada, 1999; Arrunada, 2000). Náklady na výměnu auditora, tzv. costs of switching, označujeme jako CS . O tyto náklady může auditor zvýšit poplatky za svoje služby oproti ostatním auditorům.

Současná hodnota poplatku, kterou může auditor klientovi účtovat, neboť je nižší než celkové výdaje, které by musel klient vynaložit při výměně auditora, je tedy

$$F + F/r < (A + K) + A/r + CS^2.$$

Po úpravě dostaneme rozmezí, ve kterém auditor stanoví poplatek za svoje služby, vyjádřené jako:

$$A \leq F < A + r(CS + K)/(1 + r).$$

Auditor tedy po prvním roce spolupráce s klientem získal specifické znalosti, které mu, společně s náklady na výměnu auditora, umožňují zvýšit poplatek oproti ostatním auditorům a získat tak tzv. kvazirentu – výnos převyšující náklady. Tato kvazirenta je důsledkem specifických aktiv, která vznikla ze spolupráce auditora s klientem, a je pravděpodobné, že většina těchto aktiv je nepřenosná na ostatní klienty, jinými slovy neexistuje alternativní využití těchto aktiv, které by auditorovi přinášelo nějaký prospěch. Můžeme tedy předpokládat, že získání kvazirenty je podmíněno pokračováním spolupráce s konkrétním klientem.

(Mlčoch, 1996).

² Odvození vztahu viz. DeAngelo (1981a)

Vliv na nezávislost auditora

Specifická aktiva usnadňují spolupráci mezi auditorem a klientem a jsou zdrojem kvazirenty. Důsledkem existence kvazirenty je však ohrožení nezávislosti auditora na auditovaném subjektu (DeAngelo, 1981b).

Již bylo zmíněno, že specifická aktiva jsou zdrojem kvazirenty jen při pokračování spolupráce auditora s konkrétním klientem a nemají téměř žádné alternativní využití. Ztráta kvazirenty znamená pro auditora ztrátu příjmů, kterou nelze kompenzovat zahájením spolupráce s dalšími klienty. Na počátku spolupráce s jiným klientem bude auditor muset vynaložit start-up costs a celkový výnos z nové zakázky bude vždy nižší než výnos z pokračující spolupráce s klientem (DeAngelo, 1981b). Kvazirenta je tedy zdrojem ohrožení nezávislosti auditora na klientovi a toto ohrožení nezávislosti auditora je tím větší, čím vyšší podíl představuje kvazirenta plynoucí ze spolupráce s klientem na celkové kvazirentě auditora získané ze spolupráce se všemi klienty (DeAngelo, 1981b). Auditor se tak dostává do střetu zájmů, neboť jeho služby jsou určeny uživatelům finančních výkazů, ale v jeho ekonomickém zájmu je vyjít vstříc přáním klienta – auditovaného subjektu.

Auditor by byl na klientovi dokonale nezávislý v případě, že by kvazirenta specifická pro daného klienta byla nulová. Tato situace by nastala v případě, pokud by auditor mohl kdykoliv vyměnit klienta s nulovými náklady, tzn. ze vztahu mezi auditorem a klientem by nevznikala žádná specifická aktiva nepřenosná na jiné klienty a náklady na uzavírání kontraktů by byly nulové (DeAngelo, 1981b). Vznik specifických aktiv je však přirozenou součástí práce auditora. Tato aktiva se vytvářejí při osobní spolupráci mezi auditorem a klientem a auditor většinu těchto informací nemůže použít při spolupráci s jinými klienty, ani je nemůže „prodat“ jiným auditorům. Ke snížení nákladů auditora na výměnu klienta by mohlo dojít, pokud by měl nový auditor přístup k dokumentaci vytvořené předchozím auditorem (Arrunada a Paz-Ares, 1997) a získal by tak znalosti o klientovi s vynaložením menších start-up costs. Ovšem ani podrobná dokumentace nemůže nahradit osobní zkušenosti, nehledě na to, že nový auditor by stejně musel zkontrolovat práci předchozího auditora a ze strategických důvodů by byla případná komunikace mezi odstupujícím a novým auditorem omezená. Vznik kvazirenty a s tím související ohrožení nezávislosti je tedy nevyhnutelnou součástí vztahu auditora s klientem.

Formy konfliktu zájmů

Konflikt zájmů může nabývat dvou podob (Chugh et al., 2005): konflikt zájmů pozorovatelný a nepozorovatelný (podvědomý).

Pozorovatelný konflikt zájmů představuje prospěch auditora ze spolupráce s klientem ve formě poplatků za auditorské (či neauditorské) služby, finanční zainteresovanost auditora na hospodářské situaci klienta (přímé investice, obchodní spolupráce) nebo možnost budoucího zaměstnání auditora u auditovaného subjektu. Všechny tyto formy prospěchu zvyšují auditorovu kvazirentu a uživatelé finančních výkazů jsou alespoň do určité míry schopni pozorovat výši tohoto prospěchu a posoudit podle něj nezávislost auditora na auditovaném subjektu.

Nepozorovatelný konflikt zájmů souvisí s psychologickými aspekty chování jednotlivce, který se dostane do střetu zájmů. Chugh et al. (2005) ukazují, že člověk, který se dostane do konfliktu zájmů, považuje sám sebe za čestnějšího, než ve skutečnosti je, a navíc si není této nepřesné interpretace svého chování vědom. I když si je auditor vědom hrozby ohrožení nezávislosti, není schopen tuto hrozbu eliminovat. Chugh et al. (2005) označují tento stav jako *bounded ethicality*³, kdy se i člověk, který chce jednat čestně, dostává do střetu zájmů. Střet zájmů je zde způsoben tím, že člověk má podvědomě zafixované přání, jaký by měl být výsledek (tzn. výsledek, který je pro něj nejpřijatelnější), a následně se chová tak, aby tohoto výsledku dosáhl.

Výsledkem nepozorovatelného střetu zájmů je podvědomá interpretace předkládaných informací v klientův prospěch, která podle mnoha autorů představuje větší nebezpečí pro nezávislost auditora než vědomé rozhodnutí chovat se nečestně (Bazerman et al., 2002; Bazerman et al., 1997; Chugh et al., 2005).

Bazerman et al. (2002) shrnují příčiny tohoto jednání do pěti bodů:

- (i) Mnohoznačnost interpretace: Existuje-li možnost vykládat si předložené informace několika způsoby, lidé si je vyloží ve svůj prospěch.

³ Analogie s „bounded rationality“.

- (ii) Náklonnost ke klientovi: Pro auditora plyne ze spolupráce s klientem kvazirenta podmíněná budoucí spoluprací, a proto je pro auditora ze strategických důvodů důležité udržovat si s klientem dobrý vztah a interpretovat předkládaná data v klientův prospěch.
- (iii) Schvalování: Pokud je cílem interpretace dat posoudit správnost úsudku (odhadu) někoho jiného (schválit nebo zamítnout tento úsudek), dochází ještě k větším nepřesnostem, než když dotyčný učiní takový úsudek sám.
- (iv) Familiérnost: Auditor se při své práci často musí rozhodnout, zda poškodí klienta, se kterým již navázal vztah (a tím potenciálně i sebe) výrokem s výhradou, nebo poškodí neznámou skupinu uživatelů finančních výkazů. Čím větší je osobní vztah mezi auditorem a klientem, tím větší hrozí riziko interpretace dat v klientův prospěch.
- (v) Diskontování: Lidé obecně silněji reagují na bezprostřední hrozbu než na hrozbu, která by se s určitou pravděpodobností mohla v budoucnu stát. Pokud vydá auditor výrok s výhradou, může to znamenat ztrátu klienta a ohrožení auditorovy kariéry. Naopak pokud vyhoví klientovi a nezveřejní odhalené nedostatky, je případná hrozba sankce často příliš vzdálená, než aby převážila efekt krátkodobé hrozby.
- (vi) Eskalace: Pokud auditor povolí klientovi na počátku spolupráce nedovolené účetní praktiky, jejichž dopad na finanční výkazy není příliš významný, existuje zde riziko, že každý rok se bude dopad na finanční výkazy zvyšovat a rozsah nedovolených účetních praktik poroste. Jelikož je auditor na počátku povolil, je pro auditora v pozdějším období obtížné přiznat chybu.

Z povahy spolupráce auditora s klientem (a nevyhnutelnosti vzniku kvazirenty podmíněné budoucí spoluprací) tak vyplývá podvědomá tendence auditora snažit se vyhovět klientovi a interpretovat předkládané informace v jeho prospěch. Nebezpečí tohoto typu střetu zájmů spočívá v tom, že je pro uživatele finančních výkazů nepozorovatelný a vzniká i při absenci jiných, pozorovatelných indicií, které by naznačovaly střet zájmů. Navíc není možné tento střet zájmů zcela korigovat ani poučením auditorů o jeho existenci, ani odměnou za jeho odstranění (Bazerman et al., 2002)⁴.

⁴ Bazerman et al. (2002) provedli experiment, kdy dvě skupiny studentů měly ocenit společnost určenou k prodeji, kde jedna strana zastupovala prodávajícího a jedna strana kupujícího. Zástupci prodávající strany uváděli o 30 % vyšší odhad i přesto, že jim byla nabídnuta odměna, pokud se jejich odhad co nejvíce přiblíží

V následující části se podrobněji podíváme na faktory, které ovlivňují výši kvazirenty (prospěchu z pokračující spolupráce s klientem), a budeme diskutovat jejich dopad na kvalitu služeb poskytovaných auditorem.

2.1.2 Výše poplatků a náklady spojené s poskytováním auditorских služeb

Model kvazirenty popsany výše předpokládal, že všichni auditoři vynakládají na poskytování auditorских služeb stejné náklady a že poskytují služby stejné kvality. Ve skutečnosti závisí poplatek za auditorские služby (a následně i kvazirenta) na mnoha faktorech a jeho interpretace vyžaduje analýzu nákladové struktury auditorские činnosti a znalost situace na trhu auditu.

Auditor může poskytovat služby vyšší kvality a diferenciovat se na trhu auditorских služeb díky reputaci, díky specifickým znalostem o určitém odvětví nebo odborným znalostem, geografickému umístění kanceláří, díky schopností vyjít vstříc potřebám klienta nebo poskytovat i jiné neauditorские služby (Schwarz a Menon, 1985). Služby vyšší kvality snižují náklady klienta spojené s finančním výkaznictvím a umožňují auditorovi zvýšit poplatky za svoje služby oproti ostatním auditorům.

Zisk z poskytovaných auditorских služeb závisí také na nákladech, které musí auditoři vynaložit a lze předpokládat, že tyto náklady se pro jednotlivé auditory liší. Možným zdrojem úspory nákladů jsou úspory z rozsahu, úspory ze sortimentu, organizace auditorских firem, popř. efektivita práce auditorů. Úspora nákladů se může projevit buď snížením nákladů v prvním období (start-up costs), nebo snížením nákladů na poskytování auditu po celou dobu spolupráce (Simunic, 1984).

Pokud má výhodu v nákladech pouze jeden auditor, nijak se to neprojeví na výši poplatků a dojde pouze ke zvýšení auditorovy kvazirenty⁵. Lze ale předpokládat, že výhodu v nákladech má více auditorů a klient z této úspory profituje díky konkurenčnímu boji mezi nimi (Simunic, 1980). Situace na trhu auditu je klíčovým faktorem, na němž záleží, jak bude úspora nákladů (popř. prémie získaná z diferenciacce) a tedy i část kvazirenty, rozdělena mezi auditora a klienta. Jak ukazuje Simunic (1980), má stav konkurence na trhu auditu vliv také na kvalitu finančních výkazů. Pokud je na trhu auditu konkurence, projeví

skutečné hodnotě podniku. Jiný experiment s 139 auditory (zaměstnanci pěti největších auditorских firem) ukázal, že auditoři, kteří byli v rámci experimentu najati jako auditoři auditovaného subjektu, dali výrok bez výhrad o 30 % častěji než auditoři, kteří zastupovali obchodního partnera auditovaného subjektu.

se úspora nákladů jako pokles ceny externího auditu⁶. Klienti poptávají více služeb externích auditorů a vynakládají méně prostředků na substituty auditu (především na interní audit). Tím se zvyšuje kvalita finančních výkazů, protože externí audit je efektivnější při kontrole účetního systému klienta v porovnání se substituty externího auditu. Naopak pokud je konkurence na trhu auditu pouze omezená, připadají úspory nákladů auditorovi (nedojde ke snížení poplatku). Efekt na finanční výkaznictví je opačný, neboť zvýšení ceny externího auditu vede k poklesu poptávky po externím auditu a poklesu kvality finančních výkazů.

Vliv snížení nebo zvýšení poplatků za jednotku auditu na celkové výdaje za audit nelze jednoznačně určit, neboť závisí na elasticitě poptávky po auditu (Simunic 1980, 1984). Pokud je poptávka po auditu neelastická, úspora nákladů, a tedy nižší cena za audit, se projeví snížením celkových poplatků za auditorské služby, protože nedojde k proporciónálnímu zvýšení poptávky po auditorských službách. Naopak v případě elastické poptávky po auditu dojde při úspoře nákladů k nárůstu celkových poplatků za audit, neboť dojde k více než proporciónálnímu nárůstu poptávky po auditorských službách.

Existuje několik skutečností, na základě kterých můžeme předpokládat, že poptávka po auditu je spíše neelastická. Poptávka po auditu není z velké části založena na dobrovolné bázi a výše auditu je do značné míry určena regulátorem. Také auditor musí podle auditorských standardů při poskytování auditorských služeb věnovat auditu náležitou péči a neexistuje velký prostor pro omezení rozsahu poskytování služeb. Pokud by klient skutečně trval na omezení rozsahu auditorských služeb, projevilo by se to na výroku auditora, což může znamenat pro klienta značné náklady. Tyto důvody vedou k závěru, že alespoň ve většině případů bude poptávka po auditorských službách neelastická.

Zda se úspora nákladů projeví na kvazirentě⁷ závisí tedy na stavu konkurence na trhu auditu a na elasticitě poptávky po auditorských službách. Největší nárůst kvazirenty nastane v případě, kdy bude konkurence na trhu auditorských služeb slabá v kombinaci s neelastickou poptávkou po službách auditora.

2.1.3 *Low balling*

Konkurence na trhu auditu je příčinou jevu, který je nazývaný jako *low balling*, kdy se auditoři v rámci konkurenčního boje „podbízí“ klientům nižší cenou za auditorské služby

⁵ Totéž platí i pro diferenciaci v oblasti kvality, zisk zde bude ovlivněn výší poplatků, ne výší nákladů.

⁶ Pokles ceny za jednotku auditu, ne celkového poplatku za audit. Navíc zde pracujeme s předpokladem, že snížení nebo zvýšení poplatku nemá vliv na kvalitu služeb poskytovaných auditorem.

v prvním období spolupráce. Existují obavy, že toto chování vede k ohrožení nezávislosti auditora na klientovi, protože v zájmu auditora bude pokračovat ve spolupráci s klientem, aby „splatil“ počáteční investici. Jak si ale ukážeme, low balling je při existenci konkurenčního prostředí na trhu s auditem důsledkem existence kvazirenty a s tím spojeného očekávaného budoucího příjmu auditora (DeAngelo (1981a), Arrunada (1999)).

Za předpokladu, že na trhu auditorských služeb panuje dokonalá konkurence, je čistá současná hodnota zisku plynoucí auditorovi ze spolupráce s klientem nulová (DeAngelo, 1981a) a auditor získává z poskytování auditorských služeb pouze běžný výnos. Vzorec pro čistou současnou hodnotu auditorovy kvazirenty lze vyjádřit jako

$$NPV = -F_1 + (F - A) / r.$$

Rozdíl mezi auditorovými příjmy (F) a náklady (A) představuje kvazirentu, kterou auditor očekává ze vztahu s klientem, F_1 představuje „počáteční investici“ auditora (předpokládáme, že v prvním období nabídne auditor klientovi poplatek, který nepokrývá náklady na provedení auditu). Čím vyšší je očekávaná kvazirenta, tím nižší poplatek je ochoten auditor akceptovat v prvním období. Pokud má auditor konkurenční výhodu oproti ostatním auditorům (např. díky specifickým znalostem, kvalitnějším službám, úsporám z rozsahu), očekává v budoucnosti vyšší kvazirentu. Může si tak dovolit snížit poplatek více než ostatní auditoři i při zachování vyššího výnosu než mají ostatní auditoři.

Souboj auditorů o klienty prostřednictvím nízkých poplatků za auditorské služby v prvním období je tedy přirozeným důsledkem existence kvazirenty a konkurenčního boje mezi auditory a neovlivňuje sám o sobě nezávislost auditora na klientovi (DeAngelo (1981a), Arrunada (1999)).

Jak ukazuje DeAngelo (1981a), v prvním období je auditor ochoten nabídnout poplatek, který nepokrývá náklady na poskytování auditorských služeb, aby získal klienta. Ve druhém období spolupráce považuje auditor toto snížení příjmů za utopené náklady a jeho nezávislost může být ohrožena pouze výší kvazirenty, která mu ze vztahu s klientem plyne v budoucnosti. Výše této kvazirenty je nezávislá na „nákladech“ vynaložených v prvním období.

Auditor nikdy nenabídne poplatky za svoje služby v takové výši, aby byla spolupráce s klientem ztrátová a low balling je výsledkem očekávání auditora ohledně

⁷ Nebo alternativně zda se poskytování služeb vyšší kvality projeví na vyšším poplatku placeném auditorovi.

budoucích příjmů. Takové chování neohrožuje kvalitu auditu, pokud ovšem snížení ceny za audit není na úkor rozsahu poskytovaných služeb. Jinými slovy nízká cena za audit povede k ohrožení kvality auditu, pokud znamená i menší rozsah práce a nedostatečnou péči ze strany auditora. Auditor si stále zachovává svoji míru výnosu a není ohrožena nezávislost auditora, dochází však ke snížení schopnosti auditora odhalit nedostatky. Cenová konkurence znamená ohrožení kvality poskytovaných služeb, pokud znamená omezení rozsahu práce ze strany auditora.

2.1.4 Poskytování neauditorských služeb

Spolupráce auditora s klientem jde často nad rámec auditorských služeb a dnes je běžné, že auditorské firmy poskytují klientům různé druhy poradenských služeb (např. daňové, právní, pomoc při designu kontrolního systému). Předmětem odborných debat je, jaký vliv má souběžné poskytování auditorských a neauditorských služeb na kvalitu auditu, především na auditorovu nezávislost.

Poskytováním neauditorských služeb narůstá kvazirenta, kterou auditor ze spolupráce s klientem získává. Kvazirenta z neauditorských služeb navyšuje celkovou kvazirentu, kterou auditor získává a tím roste riziko ohrožení nezávislosti auditora. Vyšší kvazirenta znamená větší prostor pro nátlak na auditora, neboť příjmy z poskytování neauditorských služeb mohou být závislé na výsledku auditu (Simunic, 1984). Pokud klient není spokojený s výsledkem auditu, může auditorovi pohrozit ztrátou jak auditorských, tak neauditorských služeb. Tím se zvyšuje pravděpodobnost, že auditor podlehne tlaku klienta a nezveřejní odhalené nedostatky. Někteří regulátoři také upozorňují, že auditor může mít tendenci nabízet auditorské služby pod cenou s tím, že v dalším období získá zakázku na lukrativnější neauditorské služby. Podle kritiků se auditor bude snažit vyjít klientovi vstříc s vidinou zisku z neauditorských služeb a bude tak ohrožena jeho nezávislost při poskytování auditu.

Poskytování neauditorských služeb auditorem však má také příznivý vliv na kvalitu auditu a s případným omezením poskytování těchto služeb jsou spojeny významné náklady. Pokud auditor poskytuje souběžně auditorské i neauditorské služby, dochází k nárůstu specifických aktiv, které jsou jednak zdrojem ohrožení pro auditorovu nezávislost, zároveň však také zvyšují auditorovy znalosti o klientovi a zlepšují jeho schopnost odhalit nedostatky. Hovoříme o tzv. knowledge spillover (Simunic, 1984, Arrunada, 1999), kdy auditor může využít znalosti nabyté při poskytování neauditorských služeb i pro účely

statutárního auditu (popř. naopak). Zároveň je auditorova práce efektivnější a dochází k úspoře nákladů (úspory ze sortimentu).

Také klient získává znalosti o auditorovi a způsobu jeho práce, které lze získat pouze dlouhodobou spoluprací s auditorem (Arrunada, 1999). Pokud si klient najme na poskytování neauditorských služeb někoho jiného než současného auditora, nemá možnost využít takto nabytých znalostí a s tím spojené úspory nákladů. Mají-li auditorské firmy možnost využít jejich dobré pověsti i k poskytování neauditorských služeb, znamená to úsporu nákladů klienta (Arrunada, 1999).

Podívejme se, jak se poskytování neauditorských služeb projeví v modelu kvazirenty. Předpokládejme, že auditor poskytuje souběžně auditorské i neauditorské služby. Prvním možným faktorem, který může způsobit nárůst kvazirenty, je zvýšení switching costs. V důsledku poskytování neauditorských služeb dochází k prohloubení spolupráce mezi auditorem a klientem a klient bude muset vynaložit vyšší náklady na výměnu auditora.

Díky knowledge spillover dochází také k úspoře nákladů při poskytování auditorských i neauditorských služeb. Snížení nákladů (snížení A ve vzorci) v důsledku knowledge spillover může probíhat oběma směry – z neauditorských služeb do auditorských služeb nebo naopak. Snížení nákladů jsme již diskutovali výše a ukázali jsme si, že na stavu konkurence na trhu s auditorskými službami závisí, zda se tato úspora nákladů rozdělí mezi klienta a auditora nebo jestli celá úspora nákladů připadne auditorovi (a nijak se neprojeví na poplatcích, které auditor účtuje klientovi). Pokud situace na trhu dovolí auditorovi získat část nákladů ve svůj prospěch, znamená to navýšení kvazirenty (Simunic, 1980, 1984).

U tohoto typu úspory nákladů však můžeme předpokládat, že celou jejich výši, nebo alespoň velkou část, bude auditor moci využít ve svůj prospěch. Úspory nákladů při souběžném poskytování auditorských a neauditorských služeb mohou být jen velmi obtížně předmětem konkurenčního boje. Informace, které jsou zdrojem úspory nákladů, nejsou dostupné ostatním auditorům. Pokles nákladů (pokles A) se tedy s největší pravděpodobností neprojeví na poplatcích a poskytování neauditorských služeb je zdrojem dodatečné kvazirenty.

Za této nové situace stanoví auditor nový entry-preventing fee pro souběžné poskytování auditorských i neauditorských služeb. Díky růstu switching costs a díky úspoře nákladů vzroste poplatek i auditorova kvazirenta. Auditor však stále stanovuje poplatek tak,

aby byl nižší než náklady, které by musel klient vynaložit na služby jiného auditora. Pro klienta tak bude ekonomicky výhodnější vybrat současného auditora i pro poskytování neauditorských služeb⁸.

Rovněž u poskytování neauditorských služeb se můžeme setkat s cenovou konkurencí, kdy auditor poskytuje slevu na auditorské služby s vidinou získání lukrativnější zakázky na poskytování neauditorských služeb. Nižší cena za audit reflektuje vyšší očekávanou kvazirentu ze spolupráce s klientem. Auditor ví, že spolupráci s klientem získá výhodu nad ostatními auditory při poskytování jak auditorských, tak neauditorských služeb. Na základě toho stanovuje poplatek tak, aby se klientovi nevyplatilo najmout si jiného auditora (auditor nestanoví poplatek tak, aby byl ztrátový). Za předpokladu, že klient minimalizuje náklady, vybere si pro poskytování neauditorských služeb současného auditora. Nižší cena za audit tak znamená očekávání vyšších výnosů díky další spolupráci a nepředstavuje sama o sobě ohrožení nezávislosti auditora. K ohrožení kvality auditu dochází pouze v důsledku zvýšení kvazirenty nebo, jak bylo diskutováno výše, pokud nižší cena znamená omezení rozsahu poskytovaných auditorských služeb.

Souběžným poskytováním auditorských a neauditorských služeb vzroste kvazirenta a klesne nezávislost, zároveň se však prohloubí auditorovy znalosti o klientovi a vzroste jeho schopnost odhalit nedostatky. Celkový dopad na kvalitu auditu je tedy nejasný. Např. Simunic (1984, s. 685) uvádí: „Pokud auditor poskytuje souběžně auditorské i neauditorské služby a získává rentu ze specifických aktiv, jenž je podmíněna poskytováním neauditorských služeb, dojde k ohrožení nezávislosti auditora. To platí i v případě, pokud poskytováním těchto služeb vznikají dodatečné informace prospěšné pro další provádění auditu“.

Vlivem poskytování neauditorských služeb na kvalitu auditu se zabývala celá řada studií.

Klíčovým bodem obhajoby neauditorských služeb je existence knowledge spillover. Simunic (1984) ukázal vzájemnou závislost mezi náklady na poskytování auditorských i neauditorských služeb a prokázal tak existenci knowledge spillover. Rovněž Antle et al. (2002) prokázali existenci knowledge spillover mezi auditorskými a neauditorskými službami. Naopak O'Keefe et al. (1994) existenci knowledge spillover nepotvrdili. Autoři zkoumali, jaký vliv má poskytování neauditorských služeb na počet hodin, které musí

⁸ Nebereme zde zatím v úvahu, jak poskytování neauditorských služeb vnímá trh. Například pokud by souběžným poskytováním auditorských i neauditorských stoupla kvalita auditu v očích uživatelů finančních výkazů, mohl by auditor poplatek ještě zvýšit.

auditorský tým strávit u klienta a nenašli žádné zlepšení ve formě snížení počtu odpracovaných hodin u klientů, kterým auditor poskytoval zároveň auditorské i neauditorské služby. To je možné vysvětlit existencí bariér pro využívání informací z poskytování neauditorských služeb pro auditorské služby. Především auditorský tým, který poskytuje auditorovi neauditorské služby, provádí málokdy pro stejnou společnost také audit, což snižuje možnost využít informace z neauditorských služeb pro účely auditu (Arrunada, 1999). Na druhou stranu je využití informací z obou typů služeb snadnější mezi pracovníky jedné auditorské společnosti než mezi týmy z různých auditorských společností.

Jiná skupina studií se zabývala vlivem neauditorských služeb poskytovaných auditorem na auditorovu nezávislost. Frankel et al. (2002) použili jako měřítko nezávislosti auditorů, zda auditor umožnil managementu earning management (tzn. manipulaci informací ve finančních výkazech v jeho prospěch, „řízení výnosů“). Autoři měřili earning management dvěma způsoby: jednak jako výši dohadných položek nesouvisejících s běžnou činností podniku⁹ (tzv. discretionary accruals) a také zda výsledky společnosti v daném roce splnily, nebo dokonce překonaly očekávání analytiků. Autoři našli pozitivní vztah mezi výší discretionary accruals a výší poplatků placených auditorům za neauditorské služby, a to jak v absolutním měřítku, tak jako poměr poplatku za neauditorské služby na poplatek za auditorské služby. Pozitivní závislost byla nalezena i mezi poplatky za neauditorské služby a pravděpodobností, že společnost splní očekávání analytiků.

Navazující studie však tento výsledek vyvrátily. Antle et al. (2002) našli negativní vztah mezi poplatky za neauditorské služby a výší discretionary accruals. Ashbaugh et al. (2003) na rozdíl od Frankela et al. (2002) rozlišili mezi dohadnými položkami, které snižují a zvyšují výnosy, neboť dohadná položka snižující výnosy je podle nich pouze známkou konzervatismu účetních postupů firmy, nikoliv earning managementu. Žádná souvislost mezi dohadnými položkami, které zvyšují výnosy, a výší poplatků ze neauditorské služby pak nebyla nalezena. Autoři vysvětlují rozdílnost výsledku právě tím, že Frankel et al. (2002) nerozlišili mezi dvěma typy dohadných položek a nevzali v úvahu, že s poplatkem za neauditorské služby je spojena také výkonnost auditované firmy.

I další studie nepotvrdily negativní vliv poskytování neauditorských služeb na auditorovu nezávislost. DeFond et al. (2002) testovali hypotézu, že pokud poplatky za neauditorské služby snižují auditorovu nezávislost, s nárůstem těchto poplatků klesá

⁹ Dohadné položky jsou založeny na odhadech managementu a lze je proto využít k manipulaci s hospodářským výsledkem. Výše dohadných položek, které nesouvisejí s běžnou činností společnosti, se používá jako proměnná ukazující, jakou manipulaci s výsledkem auditor managementu auditor povolí.

pravděpodobnost, že auditor vydá výrok s výhradou (typu going concern) z obavy ze ztráty klienta. Autoři však nenašli žádný vztah mezi výší poplatku za neauditorské služby a pravděpodobností, že auditor vydá výrok s výhradou (typu going concern). Autoři naopak našli pozitivní závislost mezi celkovými poplatky za auditorské a neauditorské služby a pravděpodobností vydání výroku s výhradou (going concern). Lai a Yim (2002) ukázali, že pokud auditoři poskytují zároveň auditorské i neauditorské služby, jsou poplatky za audit nižší, což podle auditů potvrzuje hypotézu, že auditoři snižují poplatky za audit, aby si je klienti najali na lukrativnější neauditorské služby. Autoři ale nenalezli žádnou souvislost mezi výší poskytovaných neauditorských služeb a pravděpodobností vydání výroku s výhradou. Podle autorů tedy poskytování neauditorských služeb nesnižuje nezávislost auditora. Raghunandan et al. (2003) zkoumali, zda existuje souvislost mezi výší poplatků za neauditorské služby a počtem případů, kdy společnost vydá opravené finanční výkazy (restatements). Autoři ukázali, že počet vydaných opravených finančních výkazů se u firem, které nakupují vyšší objem neauditorských služeb, neliší od ostatních firem. Autoři tak neprokázali vliv poskytování neauditorských služeb na nezávislost auditora.

Vliv poskytování neauditorských služeb na nezávislost auditora je nejednoznačný. Na jedné straně jsou příjmy z poskytování neauditorských služeb zdrojem dodatečné kvazirenty a zvyšují závislost auditora na pokračování spolupráce s klientem. Na druhé straně prohlubuje poskytování neauditorských služeb znalosti auditorů o klientovi a umožňuje tak provádět audit kvalitněji. Ani empirické studie nenaznačují, že by poskytování neauditorských služeb vedlo k ohrožení nezávislosti auditora na auditovaném subjektu.

Proti možnosti využití knowledge spillover mluví skutečnost, že neauditorské služby většinou neposkytuje tým osob provádějící audit, i když dostupnost informací o klientovi je lepší, než kdyby tyto služby prováděla jiná společnost. Navíc okruh neauditorských služeb, které může auditorská společnost poskytovat, je omezen tím, že nemůže být předmětem auditu něco, co auditorská firma sama vytvořila.

Na druhé straně případný zákaz poskytování neauditorských služeb může mít několik negativních dopadů. Jelikož neauditorské služby nakupují převážně velké společnosti, je výběr firem, které tyto služby mohou poskytovat zúžen na auditorské firmy velké čtyřky a tím dojde ke snížení konkurence na již tak koncentrovaném trhu. Navíc zvýšení nákladů pro auditora (ušlý zisk) i pro klienta (zvýšené náklady na auditorské

a neauditorské služby) při neprokázaném negativním vlivu souběžného poskytování auditorských i neauditorských služeb hovoří v neprospěch zakazu.

Hrozbu pro nezávislost auditora plynoucí z poskytování neauditorských služeb je tedy potřeba brát v úvahu, nelze ji však odstranit bez významných nákladů.

2.1.5 Délka spolupráce mezi auditorem a klientem

S délkou spolupráce se prohlubuje vztah mezi auditorem a klientem (roste hodnota specifických aktiv), což je výhodné zpočátku, neboť auditor je tak schopen díky získaným informacím snáze odhalit nedostatky v účetnictví klienta. Po určité době však tento vztah může ohrožovat kvalitu poskytovaných auditorských služeb.

S tím, jak rostou zkušenosti, rostou i náklady, které by klient musel vynaložit na výměnu auditora. Důsledkem je nárůst kvazirenty a ohrožení nezávislosti auditora na klientovi¹⁰.

Zároveň hrozí, že se v průběhu spolupráce mezi auditorem a klientem vytvoří vztah, který může vést k tomu, že auditor přestane být důsledný ve vykonávání své práce a bude více důvěřovat informacím předkládaným klientem (GAO, 2003). Po delší době spolupráce se auditor také více spoléhá na výsledky své minulé práce. Může se tak stát, že se v minulosti auditor dopustil chyby a chybné informace používá i pro potřeby současného auditu (problém eskalace popsany výše). Děje se tak proto, že na chybu buď nepřijde, nebo se ji snaží skrýt, protože její odhalení by mohlo poškodit auditorovu pověst.

S délkou spolupráce se tedy může zhoršovat schopnost auditora odhalit nedostatky i vůle tyto nedostatky zveřejnit. Pro zvýšení kvality auditu může být prospěšné vyměnit auditora, neboť nový auditor může přinést fresh look (Arrunada a Paz-Ares, 1997, GAO, 2003) do vzájemné spolupráce s klientem.

S každou výměnou auditora jsou však spojené významné náklady. V první řadě dojde ke ztrátě specifických znalostí, které auditor získal v průběhu spolupráce s klientem. Tato ztráta je ještě větší, pokud se tyto znalosti týkají určitého specifického odvětví. V prvních letech spolupráce auditora s klientem nemá nový auditor dostatečné znalosti o auditované společnosti, což snižuje jeho schopnost odhalit nedostatky v účetnictví klienta a ohrožuje kvalitu auditu.

¹⁰ Můžeme předpokládat, že v průběhu spolupráce rostou switching costs a klesají náklady auditora, entry preventing fee se tak po každém roce spolupráce mění.

Rovněž pro klienta znamená výměna auditorů dodatečné náklady. Klient jednak přichází o znalosti o auditorovi, se kterým se již naučil komunikovat a navázal vztah důvěry, a navíc v prvním roce spolupráce bude muset vynaložit zvýšené náklady za auditorské služby spojené s hledáním nového auditora (vypsání tenderu, výběr auditora, vyjednání kontraktu)¹¹.

Povinnost změnit po určité době auditora může mít také negativní dopad na konkurenci na trhu auditorských služeb. Obzvláště velké firmy, které poptávají auditorské i neauditorské služby od firem velké čtyřky, by musely, pokud bude zároveň omezeno poskytování neauditorských služeb, rotovat i firmy poskytující neauditorské služby. V důsledku toho by si pak firmy vybíraly auditora ne proto, že poskytuje kvalitní služby, ale protože na něj vyšla řada. Pro auditorské firmy bude obtížnější specializovat se na určité odvětví a poklesne také jejich motivace investovat do specifických znalostí, neboť za kvalitnější služby nebudou odměněni ve formě vyšší poptávky po těchto službách.

Empirické studie, které se zabývaly dopadem délky spolupráce auditora s klientem, se zaměřují na dokazování přítomnosti learning effectu, (tzn. s délkou spolupráce se zlepšují znalosti auditora o klientovi a roste tak pravděpodobnost, že auditor odhalí nedostatky v účetnictví klienta). Druhou zkoumanou oblastí je vliv délky spolupráce na nezávislost auditora.

O'Keefe et al. (1994) nepotvrdili existenci learning effectu, neboť s délkou spolupráce mezi auditorem a klientem nedošlo k poklesu hodin strávených u klienta. Jak však autoři dodávají, může to být způsobeno i tím, že auditoři v prvních letech schválně uváděli méně odpracovaných hodin, nebo byl audit zpočátku špatně naplánovaný a auditoři na něm strávili méně času, než bylo potřeba¹².

Carcello a Nagy (2003) ukazují, že zkreslení informací ve finančních výkazech se odehrává nejčastěji v prvních třech letech působení auditora. Zároveň autoři nenalezli souvislost mezi délkou působení auditora (nad 9 let) a nárůstem počtu zkreslení ve finančních výkazech. Autoři tak ukazují negativní dopad případné povinné rotace auditorů na kvalitu auditu.

Myers et al. (2005) zkoumali souvislost mezi počtem vydaných opravených finančních výkazů u 853 společností z období 1995 až 2001 a délkou spolupráce mezi

¹¹ Pak bude záležet na stavu konkurence na trhu s auditorskými službami, zda bude auditovaná společnost platit také vyšší poplatek v prvním roce spolupráce kvůli méně efektivní práci auditora (zda auditor na klienta přenesse část start-up costs).

¹² Počet hodin odpracovaných u klienta je citlivý i na další faktory, především rostoucí požadavky vyplývající z auditorských standardů nebo počet komplikací objevených v průběhu auditu.

auditorem a klientem. Autoři nacházejí pozitivní vztah mezi počtem opravených finančních výkazů, které upravovaly výnosy směrem dolů, a délkou spolupráce. Tento pozitivní vztah však platí pouze pro auditory nespecializované na dané odvětví a týká se především čtvrtletních zpráv, které nebyly auditované. Žádná souvislost nebyla nalezena mezi délkou spolupráce a počtem opravených finančních výkazů u auditorů specializovaných v daném odvětví.

I když dopad délky spolupráce mezi auditorem a klientem na nezávislost auditora a kvalitu poskytovaných služeb není zcela jednoznačný a může být jednou z příčin ohrožení nezávislosti auditora na klientovi, jsou s omezením délky spolupráce mezi auditorem a klientem spojeny významné náklady pro auditora i klienta a jeho účinnost na zlepšení nezávislosti auditora je sporná.

Nový auditor může přinést fresh look a přerušit rutinu dlouhodobého vztahu. Tento přínos je však vyvážen sníženou schopností auditora odhalit nedostatky v účetnictví klienta v počátku spolupráce a především omezením konkurence na trhu auditu, jehož výsledkem bude pokles motivace auditorů a auditorských služeb investovat do kvality a do získávání nových znalostí a technologií. Navíc ani takové opatření nezabrání managementu auditovaného subjektu, aby vytvářel na auditora nátlak prostřednictvím slibu budoucího kontraktu na poskytování neauditorských služeb. Z toho vyplývá, že omezování doby spolupráce mezi auditorem a klientem není efektivní cestou, jak posílit nezávislost auditora na auditovaném subjektu.

Tato část kapitoly měla za cíl zachytit, jaký dopad má výše kvazirenty na kvalitu poskytovaných auditorských služeb a na chování auditora. Doposud jsme předpokládali, že management auditovaného subjektu má neomezenou možnost rozhodovat o výši auditorovy kvazirenty a vytvářet tak na auditora nátlak, aby nezveřejnil odhalené nedostatky. V další části kapitoly tento předpoklad opustíme a budeme diskutovat možnost posílení auditorovy nezávislosti prostřednictvím omezení vlivu managementu auditovaného subjektu na rozhodování o výši auditorovy kvazirenty.

2.2 Postavení auditora vzhledem k auditovanému subjektu

V předchozí části jsme si ukázali, že zdrojem ohrožení auditorovy nezávislosti je existence kvazirenty, kterou auditor získává ze spolupráce s daným klientem. Pokud má

auditovaný subjekt, přesněji management auditovaného subjektu zodpovědný za sestavování finančních výkazů, možnost rozhodovat o výběru a odvolání auditora, může vytvářet na auditora přímý nátlak a požadovat, aby nezveřejnil odhalené nedostatky pod hrozbou ukončení kontraktu. Naopak, pokud management nemá možnost ovlivnit pokračování spolupráce s auditorem, klesá i riziko ohrožení nezávislosti v důsledku existence kvazirenty. Pro nezávislost auditora je tedy klíčové, zda má management auditované společnosti pravomoc vybírat a odvolávat auditora a rozhodovat tak o výši jeho budoucí kvazirenty.

Právě shodnost zájmů auditora s managementem auditovaného subjektu představuje motivaci pro auditora interpretovat předkládaná data ve prospěch klienta – jak podvědomě, tak záměrně (Moore et al. 2006). Pro posílení nezávislosti auditora na klientovi je tedy potřeba, aby zájmy auditora byly co nejvíce spojené se zájmy uživatelů finančních výkazů, a ne se zájmy managementu auditovaného subjektu.

V zájmu managementu auditované společnosti je, aby byl auditor vnímán uživateli finančních výkazů jako nezávislý, ale ve skutečnosti nezávislý nebyl, čímž se management vyhne zvýšeným nákladům spojeným s méně důvěryhodnými finančními výkazy (Arrunada, 2000). Jak ukazuje Lennox (2002), pokud se auditor chystá vydat negativní výrok, je v zájmu managementu auditované společnosti ukončit s auditorem spolupráci, pokud nový auditor by dal s větší pravděpodobností výrok bez výhrad. Tento jev je v literatuře nazývaný jako opinion shopping (Lennox (2002)). Vzniká tak asymetrické postavení auditora a managementu, které negativně ovlivňuje schopnost auditora provést nezávislý úsudek o finančních výkazech společnosti Chow a Rice (1982).

Lennox (1998b) ukazuje, jaký vliv může mít nátlak ze strany managementu auditovaného subjektu na přesnost a konzervatismus auditorova výroku (neboli na pravděpodobnost výskytu chyby typu 1 a 2). Předmětem činnosti auditora je mimo jiné zhodnotit předpoklad časové neomezenosti trvání účetní jednotky (going concern). Auditor se při posuzování neomezenosti trvání účetní jednotky opírá o znalosti, které nabyt v průběhu spolupráce s klientem, ovšem jeho rozhodnutí je založeno na odhadu budoucího vývoje a je spojeno s určitou mírou nejistoty.

P v grafu č.1 znamená pravděpodobnost, s jakou auditor očekává, že klient zbankrotuje a $f(P)$ představuje počet případů týkajících se dané pravděpodobnosti. P^* představuje hraniční hodnotu a napravo od ní jsou klienti, kteří od auditora dostanou výrok s výhradou (typu going concern). Z toho vyplývá, že čím je auditor konzervativnější, tím je hladina P^* více vlevo.

v klientův prospěch. Záměrné i podvědomé zkreslení výroku auditora bude tím silnější, čím více budou spojeny zájmy auditora se zájmy managementu auditovaného subjektu.

Prokazováním existence opinion shoppingu se zabývala řada studií.

Lennox (2002) ukazuje, že pravděpodobnost výměny auditora roste, pokud současný auditor dá výrok s výhradou s větší pravděpodobností než nový potenciální auditor. Autor odhaduje, že opinion shopping je motivem pro 17,1 % výměn auditora v USA. Autor také ukazuje, že odvolání auditora motivovaná opinion shoppingem se uskutečňují až ke konci fiskálního roku, tedy později než jiný druh ukončení spolupráce mezi auditorem a klientem. To může podle autora souviset s tím, že auditované firmy se uchylují k opinion shoppingu, pokud očekávají, že od svého současného auditora dostanou výrok s výhradou a pokud existuje významná informační asymetrie pro nového auditora.

Chow a Rice (1982) ukazují, že negativní výrok je důvodem výměn auditora, ovšem auditované společnosti nepřecházejí k auditorům, kteří s větší pravděpodobností dávají výrok bez výhrad.

Krishnan (1994) naopak dochází k závěru, že důvodem pro výměnu auditora není opinion shopping, ale přílišný konzervatismus (přísnost) výroků auditorů. Jak však uvádí Lennox (2002), autor používá při dokazování existence opinion shoppingu poslední vydaný výrok auditora před jeho výměnou místo výroku, který by klient býval dostal, kdyby nevyměnil auditora, a který je skutečným měřítkem opinion shoppingu. Tím mohou být výsledky zkreslené.

Ukázali jsme si, že možnost managementu auditované společnosti ovlivnit výběr a odvolávání auditora (a z toho plynoucí opinion shopping) představuje významnou hrozbu pro nezávislost auditora. Do jaké míry bude mít management auditovaných společností prostor k provádění opinion shoppingu, bude záviset na dvou faktorech, které probereme v další části této kapitoly: (i) na corporate governance a procesu výběru auditora v auditované společnosti a (ii) na existenci bariér, které by managementu komplikovaly výměnu auditora.

2.2.1 Corporate governance a proces výběru auditora v auditované společnosti

K tomu, aby byly zájmy auditora co nejvíce v souladu se zájmy uživatelů finančních výkazů, je zapotřebí, aby to byli právě uživatelé finančních výkazů a ne management

auditované společnosti, kdo budou rozhodovat o výběru a odvolání auditora, tedy o prospěchu auditora, který mu bude plynout ze spolupráce s auditovaným subjektem. Optimální řešení výběru a odvolávání auditora však bude záviset na struktuře vlastnictví a může být pro každou firmu různé (McCoy, 2005).

Například výběr auditora vlastníky společnosti může být efektivní, pokud mají jednotliví vlastníci ve společnosti velký podíl, jejich cílem je dosažení dlouhodobého výnosu a pokud je společnost financována převážně z vlastních zdrojů. Na druhou stranu pokud je vlastnictví rozdrobené, vlastníci investovali do společnosti pouze za účelem krátkodobého zisku nebo pokud je většinovým vlastníkem společnosti management, nepovede výběr auditora vlastníky k optimálnímu výsledku.

Například Lennox (1998a) uvádí, že vlastníci jsou často při procesu jmenování a odvolávání auditora pasivní a pouze schvalují návrhy předkládané managementem. Především pokud je vlastnictví rozptýlené, nemají často vlastníci oproti managementu dostatek informací, aby mohli co nejlépe rozhodnout o výběru auditora a zhodnotit předkládané kandidáty. Hlavně ale nemají vlastníci dostatek informací k tomu, aby mohli monitorovat činnost auditora a posoudit kvalitu jeho služeb.

Alternativním řešením je ustavit v rámci struktury firmy zvláštní orgán, který by byl zodpovědný za proces výběru a odvolávání auditora – **výbor pro audit**. Mezi běžné pravomoci výborů pro audit patří dohlížení na sestavování finančních výkazů společnosti, na systém vnitřních kontrol, navrhování kandidátů na pozici externího auditora (týká se poskytování jak auditorských tak neauditorských služeb) a dozor nad jeho prací. Výbor by měl pravidelně komunikovat s externím auditorem a s finančním managementem společnosti a fungovat tak jako prostředník mezi managementem a auditorem (Lennox a Park (2003); Klein (2000a)).

Efektivita výboru pro audit v omezení opinion shoppingu bude záviset na několika faktorech. Především je to složení výboru pro audit, jak z hlediska nezávislosti členů na managementu, tak z hlediska odbornosti. Nezávislí členové s potřebnou odbornou kvalifikací mohou snáze odolat tlaku managementu na manipulaci s hospodářským výsledkem (Klein, 1998; Xie a DaDalt, 2001). Složení členů výboru pro audit závisí na složení orgánu, který je vybírá. Jelikož je cílem managementu oslabit monitorovací schopnosti výboru pro audit, čím větší vliv má management na jmenování členů, tím menší můžeme očekávat nezávislost výboru na managementu (Klein, 1998). Naopak čím více

nezávislých členů má orgán, který jmenuje členy výboru pro audit, tím nezávislejší by měl být i výbor pro audit¹³.

Jak uvádí Klein (2000b), s růstem nezávislosti výboru pro audit rostou také náklady auditované společnosti. Je to jednak proto, že nezávislý výbor požaduje důkladnější audit ze strany externích auditorů, což vede ke zvýšeným nákladům pro společnost, dále prověřování ze strany výboru pro audit může pozdržet vydání finančních výkazů, což může mít negativní dopad na hodnotu akcií společnosti. Rovněž je nákladné zajistit do výboru kvalifikované a nezávislé odborníky.

Dále je důležité, jakou vyvíjí výbor pro audit činnost a zda není pouze formálním orgánem, který schvaluje vše, co management navrhuje. Přesné změření aktivity výborů pro audit je ale obtížné. Jako aproximace může sloužit například počet jednání výboru, která se uskutečnila za daný rok (Lennox, 2002)¹⁴.

Konečně závisí také na pravomocích členů výboru a na jejich odpovědnosti. Je důležité, zda mají členové výboru pravomoc skutečně ovlivnit výměnu či jmenování auditora nebo zda mají pouze poradní hlas. Motivace členů výboru je dána jejich odpovědností za neplnění povinností. Jak uvádějí Lennox a Park (2003), pokud existují sankce za neplnění povinností (včetně například rizika žaloby), má výbor pro audit velký potenciál být nejúčinnějším orgánem pro výběr auditora, především díky přístupu k informacím.

Procesem výběru auditora se zabývala celá řada empirických studií. Jednak byl zjišťován vliv přítomnosti nezávislých členů v boardu amerických společností na proces výběru auditora a na jmenování členů výborů pro audit, jiné studie se zabývaly přímo vlivem složení výboru pro audit na proces výběru auditora.

Beasley a Petroni (1998) zkoumali závislost mezi složením boardu a typem auditorské firmy, které si společnosti vybíraly. Zjistili, že čím více nezávislých členů je v boardu, tím větší je pravděpodobnost, že společnost vybere auditora s dobrou reputací, který je specialistou na odvětví, ve kterém společnost působí.

Beasley a Salterio (2001) ukázali na vzorku kanadských společností, že ty společnosti, jejichž board má větší počet nezávislých členů, mají s větší pravděpodobností výbory pro audit složeny z nezávislých členů se znalostmi v oblasti financí.

¹³ Jak uvádí Klein (2000b), není však jasné, jaká je hranice pro posuzování nezávislosti orgánu, který jmenuje členy výboru pro audit - zda stačí nadpoloviční většina nezávislých členů nebo zda by měli být všichni členové nezávislí.

Xie a DaDalt (2001) ukazují, že složení výboru pro audit je klíčovým ukazatelem toho, zda se management dopustí earning managementu. Earning management je zde vyjádřen prostřednictvím výše dohadných položek nesouvisejících s běžnou činností (discretionary accruals). Společnosti, kde je výbor pro audit složen z většího počtu odborně vzdělaných členů a je zároveň aktivní (podle počtu jednání za rok), vykazují méně těchto dohadných položek.

Lennox a Park (2003) testují souvislost mezi nezávislostí a aktivitou výboru pro audit a pravděpodobností, že auditovaný subjekt vybere auditorskou společnost, v níž byl v minulosti zaměstnán člen managementu společnosti (tzv. alma mater affiliation). Autoři potvrzují, že k alma mater affiliation dochází méně často u společností, jejichž výbory pro audit jsou složeny z většího počtu nezávislých členů a častěji se scházejí. Naopak žádná souvislost nebyla nalezena mezi nezávislostí boardu a alma mater affiliation, což podle autorů ukazuje na omezený vliv boardu na výběr auditora.

Lennox (2002) testuje roli výborů pro audit v USA, když dochází k výměně auditora z důvodu opinion shoppingu, a jejich roli při výběru a odvolávání auditora obecně. Autor nachází velké množství neaktivních výborů pro audit. Autor ukazuje, že pouze 85% výborů pro audit se podílí na procesu odvolání auditora, žádná souvislost však nebyla nalezena mezi zvýšenou aktivitou výboru pro audit a odvoláním auditora z důvodu opinion shoppingu. Dále autor ukazuje, že výbor pro audit s větší pravděpodobností neschválí výměnu auditora, pokud je motivována opinion shoppingem. To je také doprovázeno odchodem nezávislých členů z výboru, což může být vysvětleno dvěma způsoby: nezávislí členové již nechtějí být spojováni s auditem v dané společnosti nebo byli odvoláni manažery kvůli neschválení změny auditora. Efektivitu výboru pro audit tedy snižuje nízká participace výboru na procesu odvolání auditora a odchod nezávislých členů výboru v důsledku neschválení výměny auditora.

Konečně Agrawal a Chadha (2005) ukazují na vzorku 159 amerických firem z období 2000 až 2001 závislost mezi počtem vydaných opravených výkazů a charakteristikami výboru pro audit. Autoři nenalezli žádnou souvislost mezi počtem opravených finančních výkazů a nezávislostí členů výboru pro audit nebo boardu. Naopak ukázali, že pokud je výbor pro audit složen z odborníků na finance, je vydání opravených finančních výkazů méně pravděpodobné.

¹⁴ Jak ale autor upozorňuje, není možné zjistit, co na těchto jednáních probíhá a jak jsou účinná.

2.2.2 Existence bariér pro výměnu auditora

Možnost opinion shoppingu závisí také na existenci bariér při odvolávání a jmenování auditora. Mezi tyto bariéry patří jednak možnost, popřípadě povinnost, odcházejícího auditora podat zdůvodnění ukončení spolupráce s klientem (Lennox, 1998a). Jedná se o komunikaci auditora s vlastníky (nebo s výborem pro audit), s regulatorním orgánem a s nově nastupujícím auditorem. Jinou bariéru představuje stanovení maximální doby, po kterou může auditor u klienta působit (povinná rotace) nebo naopak zákaz výměny auditora po určitou dobu (Lennox, 1998a).

Prvním typem bariéry je komunikace auditora o okolnostech ukončení spolupráce s klientem. Pokud auditor sděluje akcionářům, výboru pro audit nebo regulátorovi důvody ukončení spolupráce s klientem, dozví se uživatelé finančních výkazů o pokusu managementu manipulovat s účetními informacemi a příslušným způsobem upraví svoje rozhodování o pokračování spolupráce s auditovaným subjektem (Lennox, 1998a). V ideálním případě hrozba vyrazení pokusu o opinion shopping uživatelům finančních výkazů zcela odrazuje management od takového chování.

Existuje však několik faktorů, díky nimž není informační povinnost auditora nástrojem, který by byl schopen zcela zamezit opinion shoppingu. Především je důležité, jakou má management současných i potencionálních klientů auditora možnost zasahovat do procesu výběru auditora. Již bylo zmíněno, že hlavním přáním managementu je auditor, který je vnímán uživateli finančních výkazů jako nezávislý, ale ve skutečnosti nezávislý není (Arrunada, 2000). Pokud auditor zveřejní důvody ukončení spolupráce s klientem, které jsou nepříznivé pro klienta, stane se v očích managementu „udavačem“ a ohrozí tím možnost spolupráce s jinými klienty (Lennox, 1998a). To snižuje motivaci auditora poskytovat nepříznivé informace o auditovaném subjektu. Auditor může rovněž zamlčet skutečné důvody ukončení spolupráce s klientem, pokud by to vedlo k odhalení chyb, které auditor v minulosti učinil (Lennox, 1998a).

K omezení opinion shoppingu může sloužit také komunikace mezi odcházejícím a nově nastupujícím auditorem (Lennox, 1998a). Pokud odcházející auditor sdělí novému auditorovi důvody ukončení spolupráce a nalezené nedostatky ve finančních výkazech klienta, musí tyto informace vzít nový auditor v úvahu, obzvlášť pokud přebírá klienta v době, kdy už byla velká část práce předchozího auditora dokončena. Výhodou této komunikace je, že probíhá mimo auditovanou společnost a management se o podrobnostech nemusí dozvědět. Na druhou stranu to znamená vyrazení některých klíčových skutečností

jednoho auditora druhému, což může odstupující auditor ze strategických důvodů odmítnout. Rovněž také není zaručeno, že nový auditor na rozdíl od předchozího nepodlehne tlaku managementu (lze očekávat, že klient bude vybírat auditora podle pravděpodobnosti, že dá příznivější výrok, než jeho předchůdce).

Další možností bariéry pro výměnu auditora je stanovení maximální doby spolupráce auditora s klientem (Lennox, 1998a). To vede k omezení očekávané kvazirenty ze spolupráce auditora s klientem, zároveň klesá vliv managementu na odvolání auditora, jelikož je známa maximální doba spolupráce. Také klesá pravděpodobnost, že auditor vyhoví klientovi, protože následující auditor by mohl chybu odhalit. Problém omezení doby spolupráce mezi auditorem a klientem byl již diskutován v předchozí části kapitoly. Jednak jsou s takovým opatřením spojené vysoké náklady a ani toto opatření nezamezuje managementu vyvíjet nátlak na auditora, například prostřednictvím budoucího poskytování neauditorských služeb. Rovněž možnost nového auditora odhalit a zveřejnit chyby předchozího auditora je omezená nedostatečnou znalostí klienta na počátku spolupráce a také možnými „odvetnými“ opatřeními ze strany odcházejícího auditora. Vzhledem k subjektivnosti posuzování mnohých položek v účetnictví by odcházející auditor mohl najít nedostatky (z jeho pohledu) i na předchozí práci nově nastupujícího auditora.

Z opačného pohledu lze omezit možnost auditora po určité době vyměnit (Lennox, 1998a), například po dobu trvání smlouvy mezi auditorem a auditovaným subjektem. To by zamezilo především odvolávání auditorů těsně před vydáním výroku, když klient zjistí, že by výsledek auditu neodpovídal jeho představám. Neomezí se tím ale možnost auditora vyhrožovat ukončením spolupráce po skončení smlouvy (ať už u auditorských nebo u neauditorských služeb).

Podstatou ohrožení nezávislosti auditora na auditovaném subjektu je závislost budoucího prospěchu auditora na rozhodování managementu auditovaného subjektu. Navíc v situaci, kdy je rozhodování auditorů závislé na odhadech a umožňuje subjektivní interpretace, představuje propojení zájmů auditora s managementem auditovaného subjektu skutečnou hrozbu pro nezávislost auditora. Problémem takového propojení je, že externí pozorovatel není schopen najít smoking gun – důkaz, který by usvědčoval auditora jednoznačně ze spojení s managementem auditované firmy. To je způsobeno především mírou subjektivity, která je přítomná v rozhodování auditora.

Zamezit tomuto problému lze zaprvé prostřednictvím procesu výběru auditora. Skupina odpovědná za výběr auditora by měla být nezávislá na managementu auditované

společnosti, měla by jednat v zájmu uživatelů finančních výkazů a měla by mít dostatek znalostí a prostředků, aby mohla posoudit kvalitu poskytovaných auditorských služeb. Druhou možností je zveřejnit důvody ukončení spolupráce mezi auditorem a auditovanou společností a tedy i případného opinion shoppingu.

I přes nedokonalosti těchto řešení je propojení zájmů auditora se zájmy uživatelů finančních výkazů jedním z účinných nástrojů pro zachování nezávislosti auditora. V porovnání s tím jsou opatření určená k regulaci výše kvazirenty typu povinné rotace auditora nebo omezení poskytování neauditorských služeb nákladná a neúčinná, pokud není omezen vliv managementu auditovaného subjektu na rozhodování o výši kvazirenty.

3. Regulace auditorské činnosti – obecná diskuze

V předchozí kapitole jsme si ukázali, že ze vztahu mezi auditorem a klientem plynou rizika ohrožení nezávislosti auditora. Předmětem této kapitoly bude diskuze o tom, jak lze prostřednictvím regulace auditorské činnosti toto riziko ohrožení nezávislosti omezit, aby práce auditora zvyšovala důvěryhodnost finančních výkazů a plnila tak funkci, díky které jsou služby auditora poptávány.

Nejprve budou popsány základní charakteristiky regulace auditorské činnosti, v další části pak probereme diskutovat různé formy regulace auditorské činnosti a budeme diskutovat jejich efektivnost.

3.1 Hlavní principy regulace auditorské činnosti

Regulace auditorské činnosti se skládá ze závazných i nezávazných pravidel chování, které se od auditora očekává, provádění kontroly dodržování těchto pravidel a stanovení sankcí za jejich porušení.

Můžeme rozlišit dvě hlavní větve regulace: kontrola práce auditorů trhem („tržní regulace“) a regulace prostřednictvím orgánu dohledu, kterým může být profesní organizace auditorů nebo organizace nezávislá na auditorské profesi včetně státu.

3.1.1 Rozhodování auditora o kvalitě poskytovaných služeb

Postoj auditora k pravidlům vyžadovaných regulací závisí na tom, jaký prospěch bude auditorovi plynout z dodržování standardů v porovnání se situací, kdy standardy nedodržuje. Předpokládejme, že se auditor rozhoduje, zda bude poskytovat služby s kvalitou q' , odpovídající kvalitě požadované regulací, nebo služby s nižší kvalitou q . V obou případech auditor za svoje služby získá poplatek $F(q')$ resp. $F(q)$. Náklady na poskytování auditorských služeb se pak budou skládat ze dvou částí: z nákladů na samotné poskytování auditorských služeb ($C(q')$ resp. $C(q)$) a z očekávané výše postihu (P), kterou auditor bude

muset zaplatit, pokud bude poskytovat služby nižší kvality q a bude při tom odhalen (Pagano a Immordino, 2005; Dye, 1993). Celý problém můžeme shrnout v této nerovnici¹⁵:

$$F(q') - C(q') \geq F(q) - C(q) - P.$$

Pokud je zisk z poskytování auditu v kvalitě vyžadované regulací vyšší než zisk z auditu nižší kvality, bude auditor poskytovat audit v kvalitě q' .

Výše postihu P bude záviset na pravděpodobnosti, s jakou bude auditor při poskytování služeb nižší kvality odhalen, a na výši trestu vyplývajícího z regulace v případě odhalení. Postih je aplikován pouze v případě, že auditorská firma poskytuje služby nižší než q' .

Výše poplatků za poskytování auditorských služeb (F) může být různá pro různé úrovně kvality. Poplatek může růst s nárůstem kvality auditu, neboť kvalitní audit snižuje transakční náklady spojené s finančním výkaznictvím a auditovaný subjekt je za tuto úsporu nákladů ochoten auditorovi zaplatit vyšší poplatek. Může však nastat situace, kdy poplatek bude vyšší, i když bude auditor poskytovat audit nižší kvality, a auditovaná společnost auditora "odmění" za to, že neodhalil zjištěné nedostatky. Vývoj poplatku při změně kvality poskytovaných auditorských služeb bude záviset na preferencích auditované společnosti a na stavu regulace auditorských služeb, zda bude umožněno auditované společnosti bez větších nákladů žádat na auditorovi snížení kvality poskytovaných služeb.

Rovněž výše nákladů (C) se bude lišit pro různé stupně kvality poskytovaných služeb. Můžeme předpokládat, že vyšší kvalita poskytovaných služeb bude znamenat vyšší náklady na audit (Klein a Leffler, 1981).

3.1.2 Náklady spojené s regulací

Náklady spojené s regulací auditorských služeb můžeme rozdělit do tří skupin: náklady spojené s chováním auditora vyvolaném přísností standardů a sankcí, náklady přímo spojené s poskytováním služeb kvality vyžadované regulátorem a náklady spojené s vynucováním standardů.

¹⁵ Splnění této nerovnice uvádějí Pagano a Immordino (2005) jako nutnou podmínku, aby měli auditoři motivaci dodržet standard q' (tzv. incentive compatibility constraint). Autoři ovšem předpokládali, že skutečná kvalita služeb, kterou auditoři poskytují, není pozorovatelná a auditoři si účtují poplatek odpovídající kvalitě q' , i když poskytují služby nižší kvality.

První náklad je vyvolán změnami v chování auditora v reakci na přísnost standardů a sankcí. Pokud je regulace benevolentní, je auditor vystaven menšímu riziku ztráty kvazirenty a je v jeho zájmu vyjít vstříc klientovi v zájmu pokračování spolupráce. V důsledku toho se zvyšuje riziko chyby typu 1, kdy dá auditor výrok bez výhrad firmě, která by měla dostat výrok s výhradou. Naopak je-li regulace příliš přísná (P není přiměřené provinění), má auditor menší sklon vyhovět přáním klienta, ale zároveň je při své práci opatrnější. Přísná regulace vede k tomu, že auditor je v případě pochybení vystaven většímu riziku ztráty kvazirenty. Jak uvádí White (2004), auditoři se za této situace příliš soustředí na to, aby vyhověli formálním pravidlům, a věnují menší pozornost podstatě auditu. Tím roste pravděpodobnost chyby typu 2, že auditor dá výrok s výhradou neoprávněně.

Při regulaci je tedy potřeba najít optimální míru „přísnosti“ (konzervatismu). Tato optimální míra přísnosti regulace závisí na relativních nákladech chyby typu 1 a 2 (Lennox, 1998b). Pokud se auditor dopustí chyby typu 1, neupozorní uživatele finančních výkazů na možné riziko a uživatelé finančních výkazů tak přijdou o svoje investice. Pokud se auditor dopustí chyby typu 2, uživatelé finančních výkazů přijdou o možný výnos z investice do společnosti, která neoprávněně dostala výrok s výhradou a do které z tohoto důvodu neinvestovali. Přísná regulace ve snaze posílit nezávislost auditora tedy nemusí být v souladu s maximalizací kvality auditorských služeb. Existuje hranice, od které jsou náklady uživatelů finančních výkazů za snahu o úplnou nezávislost auditora vyšší než náklady spojené s rizikem, že auditor nebude zcela nezávislý a neupozorní na riziko.

Druhý typ nákladů souvisí přímo se zvýšením standardů auditorských služeb požadovaných po auditorovi. Může se jednat o nutnost zvýšení rozsahu práce, získání nových znalostí nebo použití jiných technologií. Na stavu konkurence na trhu auditu bude záviset, kdo ponese náklady spojené s regulací. Pokud konkurence na trhu auditorských služeb nedovolí přenést zvýšené náklady spojené s dodržováním standardů na klienta, bude se auditor rozhodovat, zda ponese náklady na dodržování standardu sám, nebo zda dodatečný náklad nevynaloží, buď nesplněním standardu nebo omezením rozsahu poskytovaných služeb. Jeho rozhodování bude záviset na mezních nákladech spojených se standardem a na mezních výnosech z alternativních řešení. Dopad na celkové příjmy auditora bude závislý na elasticitě poptávky po auditorských službách. Pokud není konkurence na trhu auditorských služeb dostatečná, odrazí se zvýšení nákladů na poskytování auditorských služeb na výši poplatků za audit. Klienti se pak opět v závislosti na mezních nákladech a mezních výnosech budou rozhodovat, zda vyšší poplatky přijmou (pokud to povede k dostatečnému snížení nákladů spojených s finančním výkaznictvím),

nebo zda omezí poptávku po auditu (pokud dodatečný náklad nepřinese klientovi dostatečný mezní výnos).

Konečně čím přísnější je standard, tím vyšší náklady jsou na jeho efektivní vynucování (Pagano a Immordino, 2005). Optimálnost standardu pro toho, kdo je zodpovědný za jeho vynucování (uživatelé finančních výkazů, pokud je financováno ze státního rozpočtu nebo členové profese, pokud za vynucování zodpovědná profesní organizace) bude opět záviset mezních nákladech a mezním výnosu z aplikace standardu.

Shrnutí

Na základě výše popsané analýzy si můžeme definovat několik základních pravidel pro optimální regulaci auditorské činnosti:

(i) Standard q' by měl být stanoven tak, aby bylo pro auditory reálné vzhledem k nákladům s tím spojeným standardu vyhovět a aby mezní náklady s ním spojené nepřevyšovaly mezní prospěch pro auditora, klienta, popř. uživatelů finančních výkazů.

(ii) Auditóři by měli být odměněni za kvalitu poskytovaných služeb. Čím vyšší standard služby auditora splňují, tím vyšší poplatek by měl auditor za tyto služby získat (tzn. F je rostoucí v q).

(iii) Výše postihu by měla být stanovena tak, aby auditora motivoval k poskytování služeb v požadované kvalitě a zároveň aby postih v případě nedodržení těchto standardů odpovídal míře provinění.

Následující část této kapitoly bude rozebírat možné formy regulace auditorské činnosti a bude diskutována jejich efektivnost na základě výše stanovených kritérií.

3.2 Tržní kontrola auditorské činnosti

Existence externího auditu je závislá na důvěře veřejnosti a je tedy potřeba vzít v úvahu, jak kvalitu poskytovaných auditorských služeb vnímá trh (uživatelé finančních výkazů). Důvěra trhu v auditorovu práci závisí na tom, zda auditor splňuje parametry, podle

nichž uživatelé finančních výkazů posuzují kvalitu auditu (q' stanovené trhem). Pokud přestane auditor tyto parametry splňovat, trh takového auditora „potrestá“ tím, že jím auditované finanční výkazy budou méně důvěryhodné a klienti si budou auditorovy práce méně cenit (sankce P v nerovnici). Tržní kontrola nemá ze své podstaty pevně stanovená pravidla a efektivita tohoto typu regulace závisí především na kritériích kvality, která trh stanovuje, na kvalitě informací, které má trh k dispozici o službách poskytovaných auditory a na motivaci trhu sledovat činnost auditorů a odměňovat je za služby vysoké kvality.

3.2.1 Informovanost trhu o kvalitě práce auditora

Aby byla tržní kontrola efektivní, musí mít trh dostatek informací, na základě kterých bude moci potrestat auditorské firmy, které nedodržují jím stanovené standardy (White, 2004). Schopnost rozpoznat kvalitu auditu je závislá na množství a kvalitě informací, které má trh k dispozici. Ideální situace nastává, pokud je trh schopen dokonale rozeznat kvalitu auditu. Za této situace bude manažer auditovaného subjektu po auditorovi požadovat kvalitu vyžadovanou uživateli finančních výkazů, neboť mu zaručí minimalizaci nákladů spojených s finančním výkaznictvím a auditor mu tuto kvalitu poskytne (Pagano a Immordino, 2005). Neexistuje zde prostor pro podvádění, neboť trh pozná, že audit není dostatečně kvalitní a následky nese manažer v podobě zvýšených nákladů. Získáme tak „first best auditing standard“, který bere v úvahu hodnotu auditorských služeb pro celou společnost¹⁶. V tomto ideálním případě již není zapotřebí dalších zásahů regulátora.

Předpoklad, že trh dokonale pozná kvalitu auditu, však není reálný. Trh má k dispozici pouze informace omezeného rozsahu, na základě kterých posuzuje kvalitu auditorských služeb. S poklesem kvality informací o poskytovaných auditorských službách roste prostor pro expectation gap, kdy skutečná kvalita poskytovaných auditorských služeb neodpovídá kvalitě, kterou očekávají uživatelé finančních výkazů. To pak vede k tomu, že trh dostatečně neodměňuje auditory poskytující kvalitní služby a netrestá ty, kteří kvalitní služby neposkytují.

Existují informace, které uživatelům finančních výkazů s velkou spolehlivostí napoví o kvalitě služeb, které auditor poskytuje. Jedná se především o výsledky soudních řízení vedených proti auditorům, sankce udělené auditorům profesní organizací nebo výsledky dohledu nad prací auditorů. Tyto informace jsou sice spolehlivé, ale dostávají se

k uživatelům finančních výkazů až ex post, když už v mnoha případech přišli o své investice. Navíc ne všichni auditoři poskytující nekvalitní práci jsou tímto způsobem odhaleni. Aby se mohli uživatelé finančních výkazů dostatečně spolehnout na služby poskytované auditory, potřebují mít informace, na základě kterých budou moci předem odhadnout očekávanou kvalitu práce auditora a minimalizovat tak riziko případných ztrát.

Jak jsme si ukázali ve 2. kapitole, konflikt zájmů při vykonávání auditorské profese vzniká v důsledku existence kvazirenty a propojením zájmů auditora se zájmy auditovaného subjektu. Znalost výše prospěchu, který bude auditorovi plynout ze spolupráce s klientem, a zároveň znalost možného vlivu managementu auditovaného subjektu na výši tohoto prospěchu, jsou tedy indikátorem nezávislosti a tedy i kvality poskytovaných auditorských služeb. Druhým ukazatelem, který podává informaci o kvalitě poskytovaných služeb, je auditorova reputace nebo celková výše kvazirenty, kterou auditor očekává ze spolupráce se všemi svými klienty. Jelikož při pochybení riskuje auditor ztrátu všech svých specifických aktiv, představuje zde výše specifických aktiv (a z nich plynoucí kvazirenta) zástavu (DeAngelo, 1981b; Arrunada, 2000), o kterou auditor přijde, pokud ztratí důvěru trhu. Alternativně může být za tuto zástavu považována reputace auditora (Klein a Leffler, 1981).

3.2.1.1 Informace o celkové výši bohatství a reputaci auditora

Celková výše kvazirenty (bohatství) představuje pro uživatele finančních výkazů záruku, že auditor bude poskytovat kvalitní služby. Na rozdíl od druhé kapitoly, kde specifická aktiva a kvazirenta byla příčinou ohrožení nezávislosti auditora na klientovi, představují zde v agregované podobě motivaci pro auditora poskytovat co nejkvalitnější služby a být nezávislý. Vycházíme zde (stejně jako ve druhé kapitole) z předpokladu, že specifická aktiva investovaná do vztahu s klientem a z nich plynoucí kvazirenta jsou podmíněny pokračováním spolupráce se stávajícími klienty. Jak uvádí DeAngelo (1981b), čím větší je auditorská firma (čím větší prospěch očekává ze spolupráce se svými klienty), tím více ztratí, pokud bude podvádět. S velikostí auditorské firmy tak roste motivace poskytovat kvalitnější služby.

Jiné vysvětlení považuje za záruku reputaci daného auditora (Klein a Leffler, 1981). Reputaci si auditor vybudoval dlouhodobým poskytováním kvalitních služeb a investicemi do dalšího zvyšování kvality. Existence takových investic představuje záruku, že auditor

¹⁶ Model bere v úvahu, že čím vyšší nároky jsou na auditory kladeny, tím vyšší jsou celkové náklady spojené s auditem pro celý trh. Standard tedy bude záviset také např. na kvalitě investic v dané zemi nebo na možné

bude poskytovat služby v kvalitě, kterou od něj uživatelé finančních výkazů očekávají. V opačném případě hrozí auditorovi ztráta dlouhodobě budované reputace a odliv klientů.

Kritéria velikosti a reputace se ve skutečnosti do značné míry překrývají. Čím má firma lepší reputaci, tím více přitahuje klientů a tím roste její celková kvazirenta. U firmy s dobrou reputací tedy očekáváme, že bude patřit k největším na trhu. Tomu odpovídá v literatuře běžné rozdělení na firmy velké čtyřky (Ernst&Young, Deloitte, KPMG, PriceWaterhouseCoopers) a ostatní. Firmy velké čtyřky splňují jak kritérium velikosti, tak reputace a používají se v modelech jako záruka kvality.

Můžeme však najít alternativní vysvětlení toho, proč jsou služby velkých auditorských firem s dobrou reputací považovány za kvalitní, tzv. deep pocket argument (Lennox, 1998b) nebo insurance concept of auditing (Dye, 1993). Motivaci poskytovat kvalitnější služby zde představuje riziko, že auditor bude zažalován za provedení nekvalitního auditu. Čím je auditor větší a bohatší, tím větší pokuta mu hrozí v případě žaloby. Uživatelé finančních výkazů často považují auditora za téměř jistou možnost, jak získat odškodnění v případě nevydařené investice (Dye, 1993). To platí obzvláště pro velké a bohaté auditorské firmy, které se proto snaží poskytovat co nejkvalitnější služby, aby riziko soudního řízení minimalizovaly.

Jak Lennox (1998b) dále uvádí, riziko sankce závisí na výši nákladů na soudní řízení v porovnání s možným výtěžkem z tohoto soudního řízení. Účinnost deep pocket argumentu tak závisí na právním prostředí v dané zemi. Čím omezenější je auditorova odpovědnost a čím vyšší jsou náklady spojené se soudním řízením, tím menší hrozbu pro auditora představuje riziko soudní žaloby, protože žalující straně se v mnoha případech vůbec nevyplatí jít k soudu. Jak připomíná Lennox (1998b), žalující stranou mohou být jak uživatelé finančních výkazů, tak auditovaná společnost. Auditor se tedy nemůže spoléhat na strategii, že všem klientům bude preventivně dávat přísnější výrok.

Deep pocket argument je ve výsledku protikladem záruky ve formě reputace nebo bohatství auditora. S rostoucí kvalitou auditorské firmy by na základě deep pocket argumentu měl růst počet žalob, neboť se předpokládá, že velký a bohatý (tedy kvalitní) auditor bude odsouzen k většímu odškodnému a bude také schopen ho zaplatit (tím se zvyšuje počet potenciálních žalobců). Oproti tomu záruka ve formě reputace předpovídá, že s růstem kvality auditorské firmy klesá počet žalob, protože auditor poskytuje kvalitní služby a je tedy méně důvodů k žalobám. Deep pocket argument dále předpokládá, že počet

výši ztrát, pokud audit nebude proveden v požadované kvalitě (Pagano a Immordino, 2005).

žalob, kterým auditor čelí, nemá vliv na poptávku po službách daného auditora, zatímco u záruky v podobě reputace je žaloba vnímána jako hrozba pro dobrou pověst auditorské společnosti a s nárůstem žalob klesá poptávka po službách daného auditora. Z toho také vyplývá, že případný převažující vliv deep pocket argumentu (v závislosti na tom, jak uživatelé finančních výkazů vnímají funkci auditu) může mít nepříznivý vliv na kvalitu auditu. Auditori si budou vědomi, že ani případná kvalitní práce jim nezajistí vyšší příjmy, a ochranu před soudními žalobami a budou provádět defenzivní audit, jehož cílem bude po formální stránce vyhovět všem předpisům a minimalizovat tak možnou sankci ze soudního řízení.

Na první pohled se může zdát, že obava o zachování dobrého jména a kvazirenty bude dostačujícím motivem pro auditorské společnosti, aby nepodlehly tlaku klienta. Jak ukazují účetní skandály z nedávných let, samotná obava o ztrátu dobrého jména a budoucí kvazirenty však k zachování auditorovy nezávislosti nestačí.

První příčina spočívá v psychologických aspektech chování auditora, které byly popsány ve druhé kapitole. Auditor, který se dostane do střetu zájmů, musí učinit rozhodnutí, zda zveřejní odhalené nedostatky a poškodí tak konkrétního klienta, se kterým spolupracuje, nebo nedostatky nezveřejní a poškodí neznámou, přesně nedefinovanou skupinu investorů (familiérnost). Auditor rovněž při rozhodování porovnává hrozbu ztráty klienta, která je velmi blízká a může ohrozit jeho kariéru, oproti vzdálené pravděpodobnosti, že v budoucnu může být za nezveřejnění nedostatků odhalen a potrestán (diskontování). Navíc velké účetní skandály často vznikají z rozhodnutí auditora tolerovat nepovolenou účetní praktiku, která v dané chvíli není významná, ale s časem roste její dopad na finanční výkazy (Bazerman et al., 2002, Coffee, 2003). Po několika letech už auditor nemůže vzít názor zpět, protože by přiznal minulou chybu (eskalace). Tyto aspekty chování auditora jsou nevyhnutelné, a to i v případě, že by je chtěl auditor sám eliminovat (Bazerman et al., 2002; Bazerman et al., 1997; Chugh et al., 2005).

Coffee (2001) uvádí tři podmínky nezbytné pro fungování záruky kvality v podobě reputace: (i) Uživatelé finančních výkazů musí být schopni poznat ex post, že auditor poskytl služby nižší kvality. Rovněž předpokladem obecného modelu reputace je, že spotřebitelé po koupi výrobku poznají jeho nízkou kvalitu a jsou schopni tuto informaci předat ostatním spotřebitelům (Klein, Leffler, 1981). Aby mohl poznat uživatel finančních výkazů nekvalitní práci auditora, je zapotřebí, aby se auditovaná firma bez předchozího upozornění auditora dostala do velkých obtíží nebo aby na odhalené nedostatky upozornil

dohled nad činností auditorů. I tak ale vzhledem k subjektivnosti některých účetních a auditorských standardů nelze vždy jednoznačně dokázat pochybení auditora (Coffee, 2001). Uživatelé finančních výkazů tak nejsou často schopni rozpoznat ani ex post nekvalitní práci auditora a nemohou ho tak potrestat. (ii) Auditor musí být závislý na opakované spolupráci s klienty. Záruka v podobě reputace ztrácí na účinnosti, pokud auditor před sebou vidí konečné období, kdy přestane poskytovat auditorské služby a od kterého mu už nebude na reputaci záležet. (iii) Konečně zisk získaný ze spolupráce s jednotlivými klienty musí být zanedbatelný v porovnání s celkovými zisky auditora. Jak ale upozorňuje Coffee (2001), pokud porovnáváme příjmy od jednoho klienta s celkovými příjmy firmy nebo s reputací, kterou může auditorská firma ztratit, nevypovídá to o důležitosti, kterou auditovaný subjekt zastává v portfoliu klientů partnera auditorské firmy zodpovědné za audit. Především v případě, kdy by ztrátou klienta byla významně ohrožena kariéra nebo příjmy partnera či manažera, je potřeba posoudit prospěch plynoucí z pokračování zakázky na celkovém očekávaném prospěchu těchto vedoucích pracovníků a nikoliv celé auditorské firmy (Coffee, 2001). Čím lépe jsou tyto podmínky splněny, tím lépe záruka kvality v podobě reputace funguje. Na druhou stranu jejich nesplnění vede ke snížené účinnosti záruky kvality v podobě reputace a výsledkem mohou být selhání auditorů.

Záruka v podobě reputace nebo celkového bohatství auditora sama o sobě tedy nestačí, aby zajistila nezávislost auditora na klientovi. I přes výše popsaná omezení však tvoří jeden z klíčových nástrojů regulace chování auditora.

Můžeme očekávat, že pokud trh vnímá reputaci nebo velikost auditorské firmy jako záruku kvality, budou klienti ochotni platit vyšší částku za poskytování služeb těmito firmami. Poplatky za audit by tedy měly být vyšší u velkých firem s dobrou reputací. Zároveň můžeme očekávat, že firmy, kde existuje velká informační asymetrie mezi jednotlivými zájmovými skupinami, budou více poptávat služby od auditorů, kteří jsou vnímáni jako kvalitní. Příkladem může být společnost, která vstupuje na burzu a při té příležitosti vymění malého auditora za auditorskou firmu velké čtyřky. Kvalita auditorských služeb by se měla projevit také na chování auditora. Kvalitu auditu jsme definovali jako schopnost auditora odhalit nedostatky v účetním systému klienta a vůli tyto nedostatky zveřejnit. Můžeme tedy očekávat, že auditor poskytující kvalitní služby nebude dávat výrok s výhradou s menší pravděpodobností než ostatní auditoři.

Testováním výše popsaných hypotéz se zabývá celá řada empirických studií.

Lennox (1998b) ukazuje, že přesnost vydaných výroků je pozitivně korelovaná s velikostí auditorské firmy. Autor dále testuje, zda kvalitu auditorských služeb lépe popisuje záruka v podobě reputace nebo deep pocket argument. Autor ukazuje, že velkým auditorům hrozí žaloby s větší pravděpodobností, i přes kvalitnější služby, které poskytují. Určitým omezením tohoto modelu však je, že autor jako proměnnou za soudní žaloby použil kvůli nedostatku dat zveřejněnou kritiku na práci auditorů.

Boo a Koh (2004) zkoumají souvislost mezi reputací auditorské firmy, kvalitou auditorského týmu a poplatky za audit. Autoři identifikují pozitivní vztah mezi reputací auditorské firmy a poplatkem za audit, auditori s nadprůměrnou reputací si tedy za svoje služby účtují prémii. Naopak autoři nenacházejí významný vztah mezi kvalitou a zkušenostmi auditorského týmu a poplatky za audit. To je možné vysvětlit tím, že kvalitnější auditorské týmy provádějí efektivnější práci (pracují tak méně hodin) a celkový poplatek se v porovnání s méně výkonnými týmy tolik neliší.

Craswell et al. (1996) ukázali, že auditorské firmy, tehdy ještě velké osmičky, na australském trhu získávaly větší poplatky za svoje služby než jiní auditori. Autorům se také podařilo ukázat, že vyšší poplatek nebyl důsledkem nedostatečné konkurence na trhu auditorských služeb.

Menon a Williams (1991) zkoumali na příkladech IPO na americké burze v letech 1985-1986 souvislost mezi kvalitou auditorské firmy, kterou si společnosti najaly, a poplatkem, který tyto společnosti platily investičním bankérům. Autoři zjistili, že pokud byla společnost auditovaná jednou z firem tehdejší velké osmičky, platila investičním bankérům nižší poplatek¹⁷.

Firth (1990) zkoumal reakci trhu na kritiku auditorských firem ze strany British Department of Trade¹⁸. V období 1969-1983 zveřejnila organizace 16 kritických zpráv, které se týkaly 10 auditorů. Autorovi se podařilo ukázat, že po zveřejnění kritiky klesl podíl kritizovaných auditorských firem na trhu.

Beatty (1989) ukázal na vzorku 2215 firem z období 1975-1984 negativní vztah mezi kvalitou auditora, který ověřoval finanční výkazy společnosti při IPO, a počátečním výnosem investora. Autor tak ukázal, že výrok bez výhrad od velké auditorské společnosti (tehdy velké osmičky) zvyšuje důvěryhodnost finančních výkazů a snižuje náklady na zdroje financování.

¹⁷ Tento výsledek autoři potvrdili u IPO typu firm commitment.

¹⁸ Organizace zodpovědná v tehdejší době za provádění kontroly kvality v auditorských firmách ve Velké Británii.

3.2.1.2 Informace o vztahu mezi auditorem a klientem

Nezávislost auditora mohou uživatelé finančních výkazů posoudit také podle informací týkajících se vztahu mezi auditorem a auditovanou společností. Základním mechanismem této regulace je zveřejnění konfliktu zájmu mezi auditorem a klientem. Je ponecháno na uživatelích finančních výkazů, zda daný konflikt zájmu v jejich očích snižuje nezávislost auditora či nikoliv.

Faktory, které vedou k ohrožení nezávislosti auditora na klientovi, byly diskutovány ve druhé kapitole. Hloubku vztahu mezi auditorem a klientem vyjadřuje budoucí prospěch auditora podmíněný pokračující spoluprací auditora s daným klientem, tedy výše kvazirenty a vliv, jaký má na výši kvazirenty management auditovaného subjektu. Neexistuje možnost jak přesně kvazirentu a vliv managementu na její výši vyjádřit, ovšem jako indikátory mohou sloužit tyto ukazatele: (i) výše poplatků, které auditovaná společnost auditorovi zaplatí, (ii) rozsah poskytování neauditorských služeb, (iii) délka spolupráce mezi auditorem a klientem, (iv) proces výběru a odvolávání auditora v auditované společnosti a (v) okolnosti, za kterých došlo k výměně auditora v auditované společnosti, popř. frekvence takových výměn.

V případě zveřejnění výše poplatků (i) je pro uživatele finančních výkazů důležité znát relativní výši poplatků, získaných ze spolupráce s daným klientem, na celkových příjmech auditora. Naopak uvedení pouze absolutní výše poplatků může být matoucí. Výše poplatků závisí mimo jiné na velikosti auditovaného subjektu, na množství komplikací v průběhu auditu, na metodologii či na komplexnosti procesů u auditovaného klienta. Bez informací, které zná pouze auditor a klient, nemohou uživatelé finančních výkazů posoudit přiměřenost tohoto poplatku.

Poplatky za auditorské služby jsou velmi obtížně interpretovatelné. Jejich zveřejnění může odhalit případné extrémy (příliš nízké nebo příliš vysoké poplatky), nejsou však zcela spolehlivým ukazatelem výše kvazirenty (tou je zisk auditora a ne výše příjmů) a tím ani nezávislosti auditora na klientovi. Navíc zde hrozí riziko, že auditoři budou při stanovování výše poplatků příliš brát v úvahu, jak na poplatky budou reagovat uživatelé finančních výkazů, spíše než rozsah práce nutný ke kvalitnímu provedení auditu.

Rozsah neauditorských služeb (ii) vede k ohrožení nezávislosti v tom směru, že zvyšuje kvazirentu plynoucí ze vztahu auditora s klientem. Auditorova nezávislost také bude ohrožena, pokud klientovi poskytne neauditorské služby, které jsou následně

předmětem auditu. Antle et al. (2002) a Ashbaugh et al. (2003) argumentují tím, že není důležité rozdělovat příjmy auditora na auditorské a neauditorské služby, důležitý je celkový poplatek za služby, které auditor poskytuje. To by platilo v případě, kdyby z auditorských i neauditorských služeb plynul auditorovi stejný zisk. Pokud není zisk z auditorských a neauditorských služeb stejný, nemá smysl poplatek za ně sčítat.

Pro zveřejnění poplatků za neauditorské služby, jako nástroje tržní kontroly, platí podobná omezení jako pro poplatky za auditorské služby. Především pokud jim dává trh větší roli v ohrožení nezávislosti klienta, než skutečně má, může být jejich zveřejnění pro auditory i auditované subjekty nákladné. (Jak jsme si ukázali ve druhé kapitole, není negativní vliv plynoucí z poskytování těchto služeb jednoznačný.)

Stejně nejednoznačná, jako u poskytování neauditorských služeb, je i interpretace délky spolupráce mezi auditorem a klientem (iii). Mezi délkou spolupráce auditora s klientem a ohrožením nezávislosti auditora neexistuje jednoznačná spojitost. Navíc jsou s výměnou auditora spojené vysoké náklady, jak pro auditora, tak pro auditovanou společnost. Tato informace není tedy pro účely tržní kontroly příliš přínosná, i když je na rozdíl od poplatků za auditorské a neauditorské služby snadno dostupná (stačí se podívat do výročních zpráv za posledních několik let).

Na rozdíl od výše popsaných ukazatelů, které byly určitou aproximací výše auditorovy kvazirenty, ukazuje proces výběru a odvolávání auditora (iv), jakému tlaku ze strany klienta auditor čelí. Pokud dostane uživatel finančních výkazů k dispozici informaci o osobách (a jejich postavení ve společnosti), které jsou zodpovědné za výběr auditora, má tak relevantní informaci o možném ohrožení auditorovy nezávislosti. Povinné zveřejnění této informace může být také pro manažery motivací změnit proces výběru auditora. V opačném případě by museli přiznat pravomoc managementu vybírat auditora, což by vyslalo negativní signál uživatelům finančních výkazů o nezávislosti auditora. Na druhou stranu je u tohoto typu informace snad největší prostor pro expectation gap. Uživatelé finančních výkazů nejsou schopni posoudit, zda je například výbor pro audit skutečně nezávislý na managementu a není založen pouze účelově, aby zamaskoval vliv managementu na výběr a odvolávání auditora. Uživatelé finančních výkazů pak z existence výboru pro audit mohou usuzovat, že auditor je nezávislý na managementu a poskytuje kvalitnější služby, než odpovídá skutečnosti.

Zveřejnění důvodů výměny auditora (v) omezuje možnost managementu auditované společnosti provádět opinion shopping. Na druhé straně může ovšem nastat spor mezi auditovaným subjektem a auditorem o skutečných důvodech výměny auditora. Auditor

nebude chtít připustit vlastní chyby a auditovaný subjekt pochopitelně nebude chtít zveřejnit, že vyvíjel na auditora nátlak. Navíc je otázkou, jaký vliv by mělo zveřejnění důvodů výměny na poptávku po službách auditora – zda by byl považován za „udavače“ či zda by byl oceněn a jeho služby by byly vnímány jako kvalitnější. Tato informace se však dotýká podstaty problému ohrožení nezávislosti auditora a její zveřejnění uživatelům finančních výkazů může minimálně odradit některé z managementů auditovaných společností od opinion shoppingu.

Regulace pomocí pouhého zveřejnění konfliktu zájmů má významná omezení. Především pro uživatele finančních výkazů je velmi obtížné kvantifikovat dopad zveřejněného konfliktu zájmu na finanční výkazy (Cain et al., 2005). Například o kolik má investor snížit očekávaný výnos investice, když poplatky za auditorské služby jsou o 10 % vyšší, než kolik by investor považoval za slučitelné s nezávislostí auditora?

Je zde tedy porušen vztah mezi závažností provinění a z něj plynoucího trestu v podobě snížené poptávky po službách auditora. Další komplikací pro fungování tržní regulace je existence nepozorovatelného (podvědomého) konfliktu zájmů auditora. Tento střet zájmů nelze nijak zveřejnit, a proto jakékoliv zveřejnění střetu zájmu auditora bude neúplné. Navíc, jak ukazuje Cain et al. (2005), při zveřejnění konfliktu zájmů může dojít k paradoxní situaci, kdy ten, kdo konflikt zveřejní, je okolím vnímán jako čestnější než ten, kdo žádný konflikt zájmů nezveřejní (protože se do žádného nedostal).

Zveřejněním konfliktů zájmů vzniká velký prostor pro expectation gap. Například pokud vnímají uživatelé finančních výkazů low balling jako jev, který ohrožuje nezávislost auditora, může vést povinné zveřejnění k tomu, že auditoři pouze navýší poplatky za svoje služby a zvýší se náklady auditovaným subjektům bez jakéhokoliv vlivu na nezávislost auditora. Na druhé straně pokud pro uživatele finančních výkazů představuje ohrožení nezávislosti dlouhodobá spolupráce mezi auditorem a klientem, mohou oznámení o výměně auditora považovat za pozitivní pro nezávislost auditora. Přitom ale může být kvalita auditorských služeb, poskytovaných novým auditorem, nižší z důvodu nedostatečné znalosti klienta.

Reakcí uživatelů finančních výkazů na zveřejnění informací o konfliktu zájmu mezi auditorem a klientem se zabývají některé studie.

Jenkins a Krawczyk (2000) srovnávají postoje tří skupin, investorů, auditorů velké pětky a ostatních auditorů, k vlivu poskytování neauditorských služeb na nezávislost auditora. Autoři docházejí k závěru, že v očích auditorů velké pětky klesá nezávislost

auditora poskytujícího souběžně auditorské i neauditorské služby méně, než v očích investorů a ostatních auditorů. Investoři považují poskytování neauditorských služeb za relevantnější při investičním rozhodování než auditoři. Investoři také požadují zveřejnění poplatků za auditorské i neauditorské služby, zatímco auditoři chtějí tyto poplatky zveřejnit pouze v případě, že poplatek za neauditorské služby překročí určité procento poplatků za auditorské služby.

DeFond et al. (2004) zjišťovali, zda trh reaguje příznivě na oznámení o složení výborů pro audit z členů se zkušenostmi ve financích a v účetnictví. Autoři zjistili pozitivní reakci trhu na jmenování členů se zkušenostmi v účetnictví, ne však na jmenování členů pouze se zkušenostmi ve financích.

3.2.1.3 Způsob zveřejnění informací o kvalitě auditorských služeb

Otázkou je, zda mají auditoři a auditorské firmy dostatečnou motivaci zveřejnit o sobě informace, které by uživatelům finančních výkazů napověděly o kvalitě jejich služeb. V zájmu auditora by mělo být přesvědčit uživatele finančních výkazů, že jeho služby jsou kvalitní, a zveřejnit informace, které to dokazují. Jak si ale ukážeme, ponechání míry zveřejnění informací na auditorech nevede k optimálnímu výsledku.

Trh se nemůže spoléhat na informace dobrovolně zveřejněné auditorem (Arrunada, 2000) z několika důvodů. Důležitou informací o kvalitě auditu poskytuje hodnota kvazirenty, kterou auditor ze vztahu s klientem získává. Ovšem výše kvazirenty (např. výše poplatků) představuje často citlivé informace strategického významu. Navíc tyto informace nejsou jednoznačně interpretovatelné a není tedy jisté, že by auditor měl z jejich zveřejnění nějaký přínos. Auditor tak není motivován tyto informace dobrovolně zveřejnit.

Chybějící rámec pro zveřejňování informací bude dále znamenat, že každý auditor nebo auditorská společnost zveřejní jiný druh informací v jiném formátu. Uživatelé finančních výkazů tak nebudou moci informace porovnávat a klesne jejich vypovídací hodnota (Arrunada, 2000).

Navíc, jak ukazují Maks a Philipsen (2002), z dlouhodobého hlediska je pro členy profese výhodné vybudovat si dobrou pověst v souvislosti s poskytováním kvalitních služeb, ale v krátkém období se jim, i na úkor ztráty části reputace, vyplatí uvést nepravdivé informace o kvalitě svých služeb a získat tak nadprůměrný zisk. To je umožněno hlavně tím, že uživatelé finančních výkazů si takového chování všimnou až po delším čase, nebo si ho nemusí všimnout vůbec.

K získání spolehlivých a relevantních informací o kvalitě služeb poskytovaných auditory je tedy zapotřebí regulátora. Ten by měl jednak vytvořit rámec pro zveřejňování informací (v jakém rozsahu a v jaké formě se budou zveřejňovat) a rovněž by měl být zodpovědný za kontrolu jejich správnosti (Arrunada, 2000).

3.2.2 Monitorování práce auditora a sankce v rámci tržní kontroly

Trh trestá auditora nepřímo, prostřednictvím vyšších nákladů klientů auditora. Pokud je společnost auditovaná auditorem, který neposkytuje odpovídající kvalitu služeb, může se to projevit na ceně akcií, na výši úroků placených bankám a investorům, na podmínkách kontraktů s dodavateli nebo odběrateli. Důsledkem je pak snížená cena, kterou auditor za svoje služby dostane, v horším případě odliv klientů. Trh tak stanovuje pokutu za to, že auditor poskytuje služby nižší kvality než vyžaduje trh.

Auditor riskuje při nepoctivém chování nebo při nekvalitně odvedené práci ztrátu specifických aktiv investovaných do spolupráce s klienty a s tím spojenou kvazirentu. Pokud provedli nekvalitní práci zaměstnanci auditorské společnosti, je ve výsledku postižena celá firma. Jak uvádí Firth (1990), i když se odhalení nekvalitní práce týká pouze konkrétních zaměstnanců, je možné předpokládat, že i ostatní zaměstnanci odvádějí nekvalitní práci. Jejich nekvalitní práce může naznačovat odbornou úroveň i ostatních zaměstnanců, např. nedostatky ve vzdělávání zaměstnanců, je také pravděpodobné, že kritizovaný tým pracoval i na jiných auditech, může to ukazovat, že jsou zaměstnanci dané firmy pro přílišným časovým tlakem nebo že partneři se dostatečně nevěnují zakázkám.

Při odhalení nekvalitní práce auditorské firmy hrozí tzv. spillover effect, kdy budou ztrátou důvěryhodnosti postiženi i ostatní klienti auditora, neboť trh bude nízkou kvalitou auditu přisuzovat i jim, v krajním případě se skandál může přenést na celou auditorskou profesi (Arrunada, 2000; Asthana et al, 2003). Pokud se například ukáže pochybení u jedné z auditorských společností velké čtyřky, znamená to, že selhaly záruky v podobě reputace a celkového bohatství a trh si může odvodit, že stejné nebezpečí hrozí i u ostatních auditorských firem.

Na druhé straně tržní kontrola nefunguje, pokud trh nemá motivaci sledovat práci auditora ani kvalitu jeho služeb. Coffee (2003) uvádí, že pokud je kapitálový trh optimistický, nepotřebují uživatelé finančních výkazů auditora, aby zvýšil důvěryhodnost finančním výkazům. Auditované společnosti berou auditora pouze jako nutné zlo, které

musí přijmout, aby dostály zákonným povinnostem. Účetní skandály typu Enronu přisuzuje autor příliš optimistickým trhům, které netrestaly nekvalitně auditované finanční výkazy.

Reakcí trhu na selhání auditora se zabývala řada empirických studií. Většina z nich sledovala především reakci trhu při zveřejnění skandálu kolem společnosti Enron na přelomu let 2001 a 2002. Cahan et al. (2005) ukazují, že neameričtí klienti firmy Arthur Andersen vykazovali v období skandálu pokles cen akcií, přičemž nejvýraznější byl dopad v době, kdy byl Arthur Andersen usvědčen z nezákonného jednání. Asthana et al. (2003) ukazují, že trh reagoval negativně na zveřejnění skandálu u auditorské firmy Arthur Andersen, nikoliv samotného Enronu. Autoři také potvrdili existenci spillover effectu, neboť pokles ceny akcií byl zaznamenán také u klientů ostatních firem tehdejší velké pětky, i když v menší míře než u klientů firmy Arthur Andersen. Jak autoři dále ukazují, trh příznivě zareagoval, pokud auditované společnosti přešly od firmy Arthur Andersen k jinému auditorovi.

Uživatelé finančních výkazů budou vždy nějakým způsobem vnímat kvalitu služeb poskytovaných auditorem. Efektivita tržní kontroly ale bude záviset na kvalitě informací, které bude mít trh k dispozici. Informace zveřejněné uživatelům finančních výkazů by měly být takového charakteru, aby vznikl co nejmenší prostor pro expectation gap.

Takovými informacemi může být výsledek soudního sporu, sankce udělená auditorovi nebo výsledek dohledu nad auditorskou činností. Včasné zveřejnění takových informací nejen umožňuje uživatelům finančních výkazů rychle zareagovat, ale také představuje motivaci auditora poskytovat co nejkvalitnější služby. V tomto ohledu je důležité, aby uživatelé finančních výkazů dostávali jak pozitivní, tak negativní informace o kvalitě služeb auditora a aby se tak trh dozvěděl i o investicích auditora nebo auditorské společnosti do kvality poskytovaných služeb (nejen investice ve formě znalostí a nových technologií, ale také investice do reputace odmítáním podlehnout nátlaku managementu auditovaného subjektu a přerušением spolupráce s klientem, i za cenu ušlého zisku). Trh by tedy měl nejen trestat auditory, pokud nesplňují standardy, ale také odměňovat ty, kteří poskytují kvalitnější služby než ostatní.

Na druhou stranu zveřejnění konfliktu zájmu (výše kvazirenty) nepředstavuje kvůli nejasné interpretovatelnosti takových dat efektivní formu regulace (může odhalit pouze extrém). Naopak přes určitá omezení představuje cennou informaci struktura corporate

governance, a proces výběru auditora v auditovaném subjektu a důvody přerušení spolupráce mezi auditorem a klientem.

Je třeba si uvědomit, že tržní kontrola je závislá na motivaci a schopnostech uživatelů finančních výkazů reagovat na informace zveřejňované o auditorech. Čím méně budou uživatelé finančních výkazů oceňovat auditory poskytující kvalitní služby, tím menší bude motivace auditorů takové služby poskytovat.

3.3 Zásahy regulátora do činnosti auditora

Potřeba zásahů regulátora do poskytování auditorských služeb vyplývá z neschopnosti uživatelů finančních výkazů pozorovat kvalitu služeb poskytovaných auditorem a zahrnout tuto informaci do svého rozhodování tak, aby měli auditoři motivaci poskytovat služby optimální kvality.

Regulace auditorské činnosti plní dvě základní úlohy. Jednak ovlivňuje kvalitu a množství informací, které se dostanou k uživatelům finančních výkazů, ať už se to týká zveřejňování výstupů práce regulátora (např. výsledky kontroly práce auditorů), nebo informací o auditorech a jejich spolupráci s auditovanými subjekty. Tímto regulátor usnadňuje uživatelům finančních výkazů posouzení kvality služeb poskytovaných auditorem a zlepšuje tak návaznost mezi vyšší poptávkou po službách auditora a jejich kvalitou. Druhou úlohou regulátora je přímo stanovovat kritéria kvality auditorských služeb, provádět kontrolu jejich dodržování a stanovovat sankce za jejich porušení.

Jak jsme si již ukázali v úvodu této kapitoly, auditor porovnává výši zisků z poskytování auditu v kvalitě stanovené regulátorem se ziskem z poskytování služeb nižší kvality. Rozhodování auditora je vyjádřeno v této nerovnici:

$$F(q') - C(q') \geq F(q) - C(q) - P.$$

Výše pokuty (P) se skládá z očekávané sankce stanovené regulátorem za nedodržení standardů a z očekávané ztráty reputace. P roste s kvalitou a četností kontrol auditorů a s přísností možných sankcí. Horní hranici P představuje celkové bohatství auditora. Pokud však sankce stanovuje regulátor, má auditor možnost vynaložit prostředky ve výši X a podplatit regulátora, aby se vyhnul trestu (Shleifer a Glaeser, 2001). Jak dále ukazují

Shleifer a Glaeser (2001), výše X závisí na právním prostředí v dané zemi¹⁹. Čím je právní prostředí vyspělejší, tím vyšší je X a tím je pro auditora nákladnější podplatit regulátora. Výše X tedy představuje horní hranici trestu, kterou regulátor může udělit, aby se auditorovi nevyplatilo podplácet. Zavedení možnosti podplácení do rozhodování auditora například znamená, že se bude auditor vždy snažit podplácet, aby se k uživatelům finančních výkazů nedostaly informace, které by vedly ke ztrátě celkového auditorova bohatství. Jak také uvádí Shleifer a Glaeser (2001), v zemích s málo vyspělým právním prostředím, kde je X příliš nízké, je optimálním řešením nechat udělování sankcí na trhu a obejít se zcela bez regulátora. Regulátor tedy při stanovování standardů a sankcí musí vzít v úvahu nejen jejich náklad pro auditora, ale také právní prostředí, ve kterém auditor funguje.

Regulace auditorské nezávislosti představuje přímý zásah do vztahu mezi auditorem s klientem a představuje alternativu ke zveřejnění konfliktu zájmů mezi auditorem a klientem. Regulátor může omezit či zakázat ty prvky vztahu mezi auditorem a klientem, které jsou potenciální hrozbou pro auditorovu nezávislost. Nejprve se podíváme na možnou regulaci auditorské činnosti prostřednictvím standardů regulujících nezávislost auditora a v další části na vynucování těchto standardů a případné sankce.

3.3.1 Stanovení standardů auditorské činnosti

Standardy pro regulaci auditorské činnosti může stanovovat profesní organizace auditorů nebo jiný regulátor, reprezentující buď stát nebo jiné zájmové skupiny, především z řad uživatelů finančních výkazů.

Jak uvádí Maks a Philipsen (2002), stanovování standardů samotnou profesí je výhodné zejména proto, že je složena z osob, které mají nejlepší informace o fungování profese a o možných rizicích. Jsou tak schopni stanovit standardy s nejnižšími náklady, obzvlášť pokud je profesní organizace financovaná z vlastních prostředků. Profesní organizace rovněž bývají méně formalizované a jsou tak flexibilnější v přijímání nových standardů a mohou lépe reagovat na měnící se situaci (Maks a Philipsen, 2002). Dále je v zájmu členů profesní organizace auditorů, aby vzbuzovala co největší důvěru veřejnosti a aby její členové poskytovali co nejkvalitnější služby. Profesní organizace auditorů tak má motivaci stanovit standardy tak, aby zajišťovaly co největší prestiž auditorů v očích uživatelů finančních výkazů a tím i prospěch všem členům auditorské profese.

¹⁹ Jak uvádějí Shleifer et al. (2001), nemusí se jednat vždy o protiprávní činnost. X může být například ve formě dobrých vztahů s vlivnými lidmi.

Na druhou stranu vzhledem k charakteru profesních organizací (relativně malá, se shodnými zájmy, dobře organizovaná) je pro ně snadné prosazovat zájmy svých členů na úkor spotřebitelů (Garoupa, 2004; Moore et al, 2006). To se projeví především snahou o omezení konkurence v rámci dané profese a přesunutím nákladů spojených se stanovením standardů na spotřebitele. V zájmu profese bude smazání rozdílů ve vnímání kvality služeb poskytovaných jednotlivými členy organizace, neboť tak dojde k omezení konkurence a nárůstu cen (Garoupa, 2004). Konkrétně u auditorské profese hrozí, že se budou auditoři bránit zveřejňování informací, které by odhalovaly kvalitu služeb, které jednotliví auditoři poskytují. Pro auditory je výhodnější nezveřejnit informace o kvalitě, protože takové informace jsou často strategického charakteru (např. cena za auditorské služby) a nejsou jednoznačně interpretovatelné (obzvlášť pokud chybí možnost porovnání s jinými auditory), takže nemusí auditorovi zaručit prospěch. Pokud uživatelé finančních výkazů nebudou schopni rozeznat kvalitu poskytovaných auditorských služeb, vyhnou se auditoři nákladné konkurenci prostřednictvím kvality a budou za svoje služby dostávat poplatek odpovídající průměrné očekávané kvalitě ze strany uživatelů finančních výkazů. Navíc, jak uvádí Garoupa (2004), je pro veřejnost obtížné poznat, zda se takového chování členové profesní organizace dopouštějí. Pouhým porovnáním průměrných výdělků či míry nezaměstnanosti s ostatními profesemi nelze zjistit, zda jsou rozdíly vzniklé omezováním konkurence ze strany profesní organizace nebo poptávkou po těchto profesích na trhu (Garoupa, 2004).

Alternativou je svěřit určování profesních standardů do rukou organizace nezávislé na auditorské profesi. Výhodou takového řešení je především větší důraz na zájmy spotřebitele (uživatelé finančních výkazů) při stanovování standardů. Ovšem lze předpokládat, že profesní organizace budou na organizaci rozhodující o standardech vyvíjet nátlak (Garoupa, 2004; Moore et al, 2006). Vzhledem k tomu, že profesní organizace je mnohem lépe organizovaná než skupina uživatelů finančních výkazů, má šanci prosadit své zájmy i když není přímo zodpovědná za stanovování standardů. Především u státních organizací také hrozí zpolitizování procesu stanovování standardů. Navíc regulátor, jehož členy nejsou zástupci profese, bude mít k dispozici vždy méně informací, což se může projevit na kvalitě přijímaných standardů. Například Garoupa (2004) uvádí, že kromě základních pravidel povinného zveřejňování informací (mandatory disclosure) a regulace zřejmých podvodů (např. když se za lékaře vydává někdo, kdo jím není), je obtížné představit si jinou oblast, kde by státní regulace byla efektivní.

Vzhledem ke specializaci oboru a náročnosti na znalosti se při stanovování standardů pro auditory nelze obejít bez auditorské profese. Jelikož však toto řešení nevede

ke standardům, které jsou optimální z hlediska uživatelů finančních výkazů, je častým řešením tohoto problému zavedení veřejného dohledu nad profesní organizací (viz. poslední vývoj v USA a v EU). Efektivnost tohoto typu dohledu bude záviset na tom, jaké pravomoci dostane orgán dohlížející na profesní organizaci auditorů, jaké budou jeho odborné schopnosti, jak bude hájit zájmy uživatelů finančních výkazů a jak silné bude jeho postavení v porovnání s profesní organizací auditorů.

Nyní se podíváme na možné standardy regulující nezávislost auditora, které může regulátor zavést. Kromě pravidel upravujících zveřejňování informací o auditorech a jejich vztahu s klientem, které byly popsány v předcházející části kapitoly, má regulátor možnost přímo zasáhnout do vztahu mezi auditorem a klientem. Regulátor může především omezit výši kvazirenty, aby posílil nezávislost auditora na klientovi (např. omezit podíl příjmů od jednoho klienta na celkových příjmech auditora, omezení nebo zákaz poskytovat neauditorské služby, zavést povinnou rotaci auditorských firem po určité době).

Přednost takového typu regulace spočívá v jednoduchosti (Moore et al, 2006). Někteří autoři vidí v těchto opatřeních jedinou možnost, jak nejúčinněji zamezit ziskům podmíněným budoucí spoluprací auditora s klientem a posílit nezávislost auditora na klientovi. Hlavní příčinou ohrožení nezávislosti je podvědomá tendence auditora interpretovat data předkládaná klientem v jeho prospěch a tomuto chování se nemůže auditor nijak vyhnout. Podle tohoto argumentu je tedy potřeba, aby regulátor co nejvíce omezil příležitosti, kdy by mohl být auditor závislý na pokračování spolupráce s klientem. Moore et al. (2006) například navrhuji vedle povinné rotace a zákazu poskytování neauditorských služeb povinnost auditora uzavřít s klientem kontrakt na určitou dobu s nemožností kontrakt ukončit. Byla by tak předem známá doba spolupráce a klient by neměl podle autorů možnost auditora vydírat.

Problémem regulace výše kvazirenty však je, že její dopad na poskytování neauditorských služeb není jednoznačně negativní (je spojen se vznikem specifických znalostí mezi auditorem a klientem, který zlepšuje schopnost auditora odhalit nedostatky) a její omezování nemusí nutně zlepšit kvalitu auditu. Povinná rotace má negativní vliv na kvalitu auditu v prvních letech spolupráce a společně s omezením možnosti poskytovat neauditorské služby může vést k ohrožení konkurence na již tak koncentrovaném trhu s auditorskými službami. Navíc ani taková omezení nemohou zabránit vzniku kvazirenty (zisku, který je podmíněný pokračováním spolupráce mezi auditorem a klientem), ani vyloučit možnost „vydírání“ auditora auditovaným subjektem. Například při zavedení

povinné rotace může klient auditorovi slíbit kontrakt na poskytování neauditorských služeb v budoucnu, pokud nezveřejní odhalené nedostatky. Aby se zabránilo i takové možnosti, musely by mít auditoři a auditorské společnosti zcela zakázáno komukoliv poskytovat jiné než auditorské služby. To by vedlo k nárůstu nákladů, neboť nikdo jiný, než auditorské společnosti, nemá takové znalosti a zkušenosti, aby mohl poskytovat služby například v oblasti interního auditu ve srovnatelné kvalitě.

Výši kvazirenty plynoucí ze vztahu mezi auditorem a klientem lze regulovat pouze špatně a s velkými náklady. Regulátor například může monitorovat informace o výši poplatků, aby odhalil extrémní (např. nápadně nízký poplatek, který neodpovídá množství práce, kterou by bylo třeba u klienta vykonat k řádnému provedení auditu), nebo vymezit neauditorské služby, jejichž poskytováním by se auditor dostal do střetu zájmů, neboť by auditoval svoji práci. Jsou však oblasti, kterými lze nezávislost auditora regulovat efektivněji a s nižšími náklady.

Touto oblastí je především proces výběru a odvolání auditora. Právě možnost managementu auditované společnosti zasahovat do výběru a výměny auditora je hlavní příčinou ohrožení nezávislosti auditora na klientovi. Regulátor by měl stanovit pravidla pro výběr a odvolání auditora tak, aby byl v co nejvyšší možné míře nezávislý na managementu auditované společnosti. Odpovědnost za výběr auditora mohou dostat například akcionáři, výbor pro audit nebo jiná skupina v rámci auditované společnosti, která je nezávislá na managementu. Efektivita různých metod výběru auditora bude záviset na struktuře vlastnictví v dané společnosti. Je na regulátorovi stanovit pravidla tak, aby byly skupiny zodpovědné za výběr a odvolávání auditora nezávislé na managementu a měly dostatek znalostí k vykonávání své funkce. Jak uvádí Pagano a Immordino (2005, p.3) „v závislosti na kvalitě corporate governance by měl regulátor buď odradit auditora, aby se nechal uplatit managementem, nebo odradit management, aby takové úplatky poskytoval.“ Autoři také dále uvádějí, že vysoká kvalita corporate governance umožňuje nejen zamezit managementu ve „vydírání“ auditora, ale také dává možnost využít úspor z rozsahu ze současného poskytování auditorských i neauditorských služeb, protože omezení poskytování neauditorských služeb již nebude k posílení nezávislosti auditora potřeba.

Rovněž Palmrose (2005) upozorňuje, že přínos z externího auditu je závislý nejen na kvalitě služeb, které auditor poskytuje, ale také na příležitosti managementu auditovaného subjektu zkreslovat výsledek hospodaření a dopouštět se podvodu. Auditor je při své práci odkázán na informace poskytované managementem, a pokud v auditovaném subjektu dochází ke koordinovanému postupu s cílem zkreslit informace ve finančních výkazech, má

auditor jen malou šanci na tento podvod přijít. Proto snaha zvýšit kvalitu auditorských služeb by měla vést nejen k posílení nezávislosti auditora, ale také k omezování prostoru pro manipulaci s účetními informacemi ze strany managementu auditovaného subjektu. Pokud je regulace zaměřena jednostranně na činnost auditora, dojde ke zvýšení nákladů na poskytování auditorských služeb, které nebudou kompenzovány větší důvěryhodností finančních výkazů.

Další možností, jak omezit možnost vydírání auditora auditovaným subjektem, je stanovení bariér pro výměnu auditora, např. ve formě oznamovací povinnosti každého předčasně ukončeného kontraktu mezi auditorem a klientem. Nevýhodou takového řešení však je, že znamená kompromis mezi ochranou nezávislosti auditora a zachováním konkurence na trhu auditu. Na druhou stranu monitorování příčin výměny auditora může mít odstrašující účinek a může zamezit jednoznačným případům „vydírání“ auditora ze strany auditovaného subjektu. Má například smysl omezit či zakázat odvolání auditora těsně před vydáním výroku, kdy se jedná o zřejmý opinion shopping. Rovněž je prospěšná komunikace mezi auditorem a uživateli finančních výkazů o výsledcích auditu, především pokud existuje nezávislý a aktivní výbor pro audit. Ani na toto opatření nelze zcela spoléhat, protože může nastat rozpor mezi důvody ukončení spolupráce, které uvádí klient a auditor, a pro regulátora může být problematické takový spor řešit. Přesto se však jedná o opatření, které se dotýká podstaty ohrožení nezávislosti auditora na klientovi a může přispět k omezení možnosti managementu auditovaného subjektu provádět opinion shopping.

3.3.2 Kontrola práce auditorů a udělování sankcí

Dohled ze strany regulátora je alternativou k dohledu ze strany uživatelů finančních výkazů. Pokud auditor odvádí práci neodpovídající standardům, je potrestán trhem prostřednictvím ztráty reputace s následným odlivem klientů a regulátorem prostřednictvím sankcí, které mohou mít podobu pokuty a v krajním případě zákazu vykonávat auditorskou činnost. Regulátor při monitorování a sankcionování práce auditorů plní dvě funkce (Ribstein, 2003): signalizuje trhu, jakou kvalitu služeb daný auditor poskytuje prostřednictvím zveřejnění výsledků dohledu, a uděluje sankce, které mají potrestat proviněného auditora, a případně odškodnit poškozené uživatele finančních výkazů.

Klíčové je nalézt optimální míru přísnosti kontroly a sankcí. Příliš benevolentní regulace snižuje motivaci auditora nepodlehnout tlaku managementu auditované společnosti. Především pokud roste možný benefit auditora z takového chování, převáží

zisk z akceptování nepovolených účetních praktik auditovaného subjektu nad možnými náklady z případného odhalení a sankce. Naopak příliš přísná regulace vede ke konzervatismu výroků auditora. To může znamenat zvýšené náklady pro klienty, protože dostanou neoprávněně výrok s výhradou, a pro uživatele finančních výkazů, protože nebudou investovat do společností s tímto výrokem a přijdou o možný výnos. Na druhou stranu riziko sankce za nedodržení standardů může motivovat auditorské firmy k zefektivnění vnitřních kontrol jejich zaměstnanců, protože prospěch z nedodržení standardů plyne většinou jednotlivci v rámci firmy, ale sankce je pak uložena celé firmě (Coffee, 2001).

Jak také uvádí Palmrose (2005), je důležité, do jaké míry regulátor rozlišuje mezi zodpovědností auditora a zodpovědností managementu auditovaného subjektu. Auditor může být zcela nezávislý na auditovaném subjektu, ale jeho schopnost odhalit nedostatky je ovlivněna kvalitou informací předkládaných managementem. Je rozdíl, zda je po auditorovi požadováno odhalit účetní operace, které zkreslují finanční výkazy auditovaného subjektu, nebo zda má auditor povinnost přijmout všechna opatření (k posílení nezávislosti) a provést testy, které by snížily riziko přítomnosti transakcí, které zkreslují finanční výkazy, na přijatelnou úroveň. V prvním případě auditor nese riziko podvodného jednání managementu auditovaného subjektu, i když poskytuje služby nejvyšší kvality. Není tedy vyloučeno, že může být potrestán za něco, co není schopen sám ovlivnit (Coffee, 2001; Palmrose, 2005). Palmrose (2005) dále uvádí, že je velmi obtížné zjistit, do jaké míry je za případné účetní podvody zodpovědný management a v jaké míře je příčinnou nekvalitní práce auditora. Proto auditor vždy čelí potencionálnímu riziku, že i když odvede služby odpovídající požadovaným standardům, může být potrestán.

Přísnost regulace se může projevat jak přísností sankcí udělených regulátorem, tak množstvím informací, které budou mít o prohřešku auditora uživatelé finančních výkazů k dispozici. Především pokud nejsou uživatelé finančních výkazů schopni rozlišit závažnost různých provinění, nemusí reakce na zveřejnění takových informací odpovídat provinění auditora.

Auditoři mohou na zvýšené riziko soudních žalob a na větší hrozbu sankce reagovat několika způsoby (Krishnan a Krishnan, 1997): (i) zvýší kvalitu poskytovaných služeb, aby snížili riziko soudní žaloby, (ii) zvýší poplatky za svoje služby, aby pokryli vyšší očekávaný postih, (iii) výroky vydávané auditorem budou konzervativnější nebo (iv) sníží riziko v portfoliu svých klientů a budou častěji odmítat rizikovější klienty. Choi et al. (2004)

ukazují, jak se v USA měnila rizikovost klientů tehdejší velké šestky v období 1975-1999 v závislosti na přísnosti legislativy týkající se odpovědnosti auditora. Autoři nacházejí souvislost mezi nárůstem rizika soudních žalob a poklesem rizikovosti klientů v portfoliu auditorských firem. Navíc ukazují, že podíl rizikových klientů v portfoliu auditorských firem velké šestky rostl pomaleji než celkový tržní podíl těchto firem. Firth et al. (2004) ukazují, jak reagovali auditoři v Číně na kritické vyjádření regulátorů k jejich práci. Na vzorku 27 sankcí udělených auditorům autoři zkoumali, zda tato sankce změnila chování auditora. Autoři zjistili, že sankcionovaní auditoři vydali (v porovnání s auditory podobných charakteristik) s větší pravděpodobností výrok bez výhrad před udělením sankce a po udělení sankce naopak vydávali s větší pravděpodobností výrok s výhradou. Jak uvádějí autoři, svědčí tento výsledek o vlivu sankce na konzervativnost výroků auditora. Krishnan a Krishnan (1997) zjišťovali, zda se liší charakteristiky auditovaných firem v případech, kdy je auditor odvolán klientem a v případě, kdy sám ukončí spolupráci. Autoři našli souvislost mezi dobrovolným ukončením spolupráce ze strany auditora a zvýšeným rizikem auditovaného subjektu, což je konzistentní s hypotézou, že auditoři upravují své portfolio klientů podle jejich rizikovosti.

V následující části si probereme tři možné způsoby dohledu a sankcionování auditorů a auditorských společností: (i) obrana uživatelů finančních výkazů prostřednictvím soudního procesu, (ii) dohled vykonávaný profesní organizací a (iii) dohled vykonávaný organizací, která je nezávislá na auditorské profesi.

V prvním případě mají postižení uživatelé finančních výkazů možnost domoci se svých práv **soudní cestou**. Jak však argumentují Shleifer a Glaeser (2001), klade tato forma sankcí vysoké nároky na právní stav v dané zemi. Především pokud lze soudy lehce podplatit, není tento způsob vynucování pravidel efektivní.

Tato forma sankcionování práce auditora má i další omezení. K žalobě na auditora dojde až ve chvíli, kdy vyjde najevo jeho nekvalitní práce, neumožňuje tedy posoudit kvalitu ex ante. Navíc špatně organizovaní uživatelé finančních výkazů budou stát proti dobře organizované profesní organizaci, která bude pro posouzení případu poskytovat odborné vyjádření a může tak zasahovat ve prospěch žalovaných auditorů (Garoupa, 2004), protože kvůli spillover effectu může odhalení nekvalitní práce jednoho auditora poškodit i ostatní členy profese. Hrozí také nebezpečí v případě, kdy bude auditor žalován

neoprávněně, že i samotné podezření může poškodit jeho pověst, i když se v ničem neprovinil.

Soudní procesy proti auditorům představují formu obrany uživatelů finančních výkazů, kdy v případě poškození nekvalitní prací auditorů mohou získat odškodnění. Na druhé straně ale podle deep pocket argumentu mohou být žaloby vedeny s cílem získat od auditora kompenzaci za nevydařenou investici a nesouvisí s kvalitou služeb, které auditor poskytuje. To pak povede ke zvýšenému konzervatismu výroků auditora a k provádění defenzivního auditu, aby případná žaloba na auditora nemohla být úspěšná.

Vynucování sankcí prostřednictvím žalob je velmi citlivé na právní prostředí v dané zemi. Poskytuje odškodnění uživatelům finančních výkazů za nekvalitní práci odvedenou auditorem, ale zároveň může být zneužito s negativním dopadem na kvalitu služeb poskytovaných auditorem.

Výhody **samoregulace** při kontrole práce auditorů a udělování sankcí jsou podobné jako při stanovování standardů. Díky lepší informovanosti je profesní organizace schopna provádět kontrolu kvalitněji a s menšími náklady. Stejně tak může mít profesní organizace motivaci trestat ty auditory, kteří snižují důvěryhodnost celé profese.

Na druhou stranu, jak uvádí Garoupa (2004), je u profesních organizací problém regulace exitu. Lze očekávat laxní postoj profesní organizace v otázce trestů či vyloučení z organizace. Důvodem je především spillover effect, kdy zveřejnění nedostatků u jednoho auditora nebo auditorské firmy může poškodit celou profesi, především v situaci, kdy uživatelé finančních výkazů nemohou pozorovat skutečnou kvalitu služeb. Proto je v zájmu profesní organizace snažit se skrýt nedostatky objevené při dohledu. V dlouhém období jsou auditoři jsou kvůli zachování reputačního kapitálu motivováni vylučovat ze svých řad členy, kteří poškozuji dobré jméno profese. Krátkodobě však takové chování může snížit důvěryhodnost práce auditorů, což motivuje auditory zakrývat odhalené nedostatky, které by mohly profesi poškodit. To umožňuje i subjektivita informací, se kterými auditor pracuje. Profesní organizace se bude snažit informace získané při dohledu vyložit ve prospěch auditora. Dále vzhledem k tomu, že profese nese náklady kontroly, můžeme očekávat, že kontroly budou kvůli úspoře nákladů méně časté a méně důkladné.

Dohled ze strany **orgánu nezávislého na auditorské profesi** může odstranit problém nedostatku motivace udělovat přísné sankce a zveřejňovat nepříznivé informace. Ovšem čím nezávislejší tento orgán je na auditorské profesi, tím méně znalostí členové

orgánu mají o poskytování auditorských služeb. Méně znalostí o činnosti auditorů pak znamená menší pravděpodobnost odhalení nedostatků při dohledu. Navíc pokud nebudou mít členové orgánu dohledu dostatečný zájem na kvalitě poskytovaných auditorských služeb v dané zemi, mohou snadno podlehnout nátlaku ze strany profesní organizace auditorů nebo jiné organizace reprezentující zájmy určité skupiny uživatelů finančních výkazů. Dále ani existence takového orgánu nezajišťuje, že auditorům budou udělovány adekvátní sankce. V závislosti na nátlaku různých zájmových skupin mohou být sankce příliš benevolentní, nebo příliš přísné.

Orgán dohledu nezávislý na auditorské profesi může sehrát důležitou roli při zvyšování transparentnosti dohledu nad činností auditorů. Informace o výsledcích dohledu u auditorů a o udělených sankcích představuje pro uživatele finančních výkazů důležitou informaci, podle které mohou posoudit kvalitu auditorských služeb. Jak jsme diskutovali v předchozí části, není v zájmu auditorů tuto informaci dobrovolně zveřejňovat.

Efektivnost dohledu bude záležet na tom, zda se orgánu nezávislému na auditorské profesi podaří využít znalostí profesní organizace a vytvořit tak systém, který spojuje přednosti obou typů dohledu. Adekvátnost udělovaných sankcí pak bude záviset na motivaci členů orgánu ke zvyšování důvěryhodnosti auditorské činnosti a na jejich odolnosti vůči tlakům různých zájmových skupin.

Úkolem regulace auditorské činnosti je jednak zabezpečit, aby uživatelé finančních výkazů měli k dispozici relevantní informace o kvalitě služeb auditorů, čímž dojde ke zlepšení fungování tržní kontroly nad činností auditorů. Regulátor také stanovuje pravidla auditorské činnosti, kontroluje jejich dodržování a uděluje sankce v případě jejich porušení.

Stanovením pravidel může regulátor přímo zasáhnout do vztahu mezi auditorem a klientem. Nejúčinnější jsou pravidla týkající se procesu výběru auditora a stanovení bariér pro výměnu auditora. Naopak přímé zásahy do výše prospěchu auditora ze spolupráce s klientem, např. omezením poskytování neauditorských služeb, jsou nákladné a nemají jasný dopad na nezávislost auditora a na kvalitu poskytovaných auditorských služeb. Práce auditora závisí do značné míry na informacích, které mu poskytuje auditovaný subjekt a s poklesem úrovně corporate governance v auditovaném subjektu klesá i schopnost auditora odhalit nedostatky. Snaha o maximalizaci nezávislosti auditora na auditovaném subjektu nemůže kompenzovat nízkou úroveň corporate governance a nevede ke zvýšení důvěryhodnosti finančních výkazů odpovídajícím nákladům vynaloženým na takovou regulaci.

Efektivnost regulace bude záviset na orgánu, který bude za regulaci zodpovídat. Přitom platí, že čím je orgán nezávislejší na auditorské profesi, tím menší má znalosti o činnosti auditorů. Profesní organizace má dostatek znalostí a může regulaci (jak stanovování standardů tak dohled) provádět s nejnižšími náklady, není však v jejím zájmu zveřejňovat o profesi relevantní informace a udělovat adekvátní sankce za nedodržení standardů. Naopak orgán nezávislý na auditorské profesi může zabezpečit zveřejňování relevantních informací, prosazování nepopulárních opatření a zpřísnit provádění kontrol a udělovaných sankcí, nemá však dostatek znalostí, aby sám prováděl dohled a schvaloval auditorské standardy. Navíc hrozí, že podlehne nátlaku zájmových skupin, ať už ze strany auditorů nebo uživatelů finančních výkazů. Efektivita dohledu proto bude záviset na koordinaci těchto dvou typů dohledů.

4. Regulace auditorské činnosti v České republice

Předmětem této kapitoly bude zhodnotit stav regulace nezávislosti auditora v České republice. Základem pro toto hodnocení bude analýza platné legislativy, profesních předpisů a informace dostupné o kvalitě činnosti auditorů a auditorských společností v České republice. V první části kapitoly budou popsána specifika trhu auditorských služeb v České republice, především struktura uživatelů finančních výkazů, struktura poskytovatelů auditorských služeb a vliv globalizace na poskytování auditorských služeb. V další části bude popsána a zhodnocena regulace vztahu mezi auditorem a klientem s ohledem na řešení konfliktů zájmu, které ze spolupráce auditora s auditovaným subjektem vznikají. Následující podkapitola se zaměří na dozor nad dodržováním standardů nezávislosti a případné sankce za jejich porušení a poté bude probrána tržní kontrola činnosti auditorů. Závěrečná část bude obsahovat doporučení ke zlepšení současné regulace auditorské činnosti v České republice.

4.1 Specifika českého trhu auditorských služeb

Cílem této části kapitoly je charakterizovat hlavní specifika trhu auditorských služeb v České republice, která ovlivňují efektivnost regulace auditu.

4.1.1 Globalizace trhu auditorských služeb

Globalizaci trhu auditorských služeb můžeme pozorovat jak z poptávkové tak z nabídkové strany.

Společnosti, které poptávají auditorské služby v České republice, jsou často vlastněny strategickými investory a jsou součástí skupin, které mají pobočky v mnoha zemích na světě. Auditor je u těchto podniků často vybírán na úrovni mateřské společnosti pro celou skupinu²⁰. Místní podnik tedy dostane od mateřské společnosti přiděleného auditora a má velmi malou nebo žádnou možnost tento výběr ovlivnit.

Na druhou stranu jsou i nejvýznamnější poskytovatelé auditorských služeb součástí celosvětové sítě poboček. V rámci celosvětové strategie firmy mohou mít místní pobočky přiděleny klienty, které nemůžou odmítnout.

Globalizace trhu auditorských služeb má několik dopadů na kvalitu auditu.

Prvním z nich je omezení možnosti managementu provádět opinion shopping. Jelikož je výběr auditora závislý na rozhodnutí mateřské společnosti a místní management často nemá možnost tento výběr ovlivnit, nemůže management vyhrožovat auditorovi přerušением kontraktu, pokud zveřejní odhalené nedostatky. Navíc mateřská společnost využívá auditu také jako kontroly místního managementu. Má tedy zájem na tom, aby auditor poskytoval co nejobektivnější informace. Tím je posílena nezávislost auditora na auditovaném subjektu.

Výběr auditora mateřskou společností však může mít také negativní dopad na kvalitu auditu v tom smyslu, že místní auditorská firma ztrácí možnost ovlivnit, zda získá klienta či nikoliv. Nevyplatí se jí tedy investovat do kvality auditorských služeb, protože by jí to nepřineslo žádný prospěch. Na druhou stranu skandál auditorské společnosti na úrovni mateřské společnosti (nebo ve významné pobočce) znamená ztrátu klientů místní firmy, i když poskytuje velmi kvalitní služby.

Auditor také musí často akceptovat ze strategických důvodů podmínky stanovené mateřskou společností auditovaného podniku a zároveň i mateřského podniku samotné auditorské firmy. Týká se to zejména poplatků za auditorské služby a termínů, do kdy musí auditor vydat výrok. To může mít negativní dopad na poskytování auditorských služeb, pokud množství práce auditora, objednané mateřskou společností auditovaného subjektu (prostřednictvím výše poplatků, které auditorské společnosti zaplatí), nebo stanovený termín nestačí na řádné provedení auditu. Klesá schopnost auditora odhalit nedostatky v účetnictví klienta a snižuje se kvalita auditu. Důležitá je v této situaci vyjednávací pozice auditorské společnosti (jak na úrovni mateřské společnosti, tak místní auditorské firmy) vůči klientovi. Pokud auditoři čelí současně tlaku své mateřské společnosti na udržení nebo

²⁰ Výběr se tak zužuje na auditorské společnosti velké čtyřky, které mají pobočky po celém světě a jsou

zvyšování výnosů, zvyšuje se tlak na auditorskou firmu, aby omezila rozsah práce na auditu na úkor kvality.

Konečně předmětem auditu u mezinárodních firem je kromě českých účetních výkazů také reporting mateřské společnosti, který je sestaven buď podle mezinárodních účetních standardů nebo jiných standardů, podle země původu mateřské společnosti. Pro mateřskou společnost je přitom klíčový právě reporting. České výkazy pro ní mají význam pouze kvůli daňové povinnosti nebo pokud chce společnost v České republice získat zdroje financování. Výrok auditora k českým výkazům tak může mít pro mateřskou společnost druhořadý význam. To může vést jednak k podhodnocení rozpočtu na audit (snížení poptávky po auditorských službách týkajících se českých výkazů prostřednictvím nízkého poplatku za audit) a také k menší motivaci auditovaných subjektů vést řádně účetnictví podle českých standardů (nejedná se zde o podvod, spíše nepořádek a neprůkaznost účetnictví). V důsledku toho může dojít k poklesu kvality českých účetních výkazů.

Důsledkem globalizace trhu auditorských služeb je tedy větší nezávislost auditora na managementu auditovaného subjektu. Zároveň ale místní auditor ztrácí kontrolu nad podmínkami, za jakých bude svoji práci vykonávat. Jeho podíl na trhu je ovlivněn úspěšností mateřské společnosti auditorské firmy na zahraničním trhu, ne kvalitou služeb poskytovaných v České republice. Velmi kvalitní auditor tak může ztrácet klienty na úkor průměrného auditora. Navíc tlak ze strany klientů nadnárodních společností na snižování poplatků a tlak mateřské společnosti auditorské firmy na zachování zisků nutí auditory snižovat rozsah práce na úkor kvality.

4.1.2 Struktura uživatelů finančních výkazů v České republice

Audit je primárně určen uživatelům finančních výkazů. Struktura uživatelů finančních výkazů je klíčová pro posouzení efektivnosti regulace auditu, především z hlediska procesu výběru auditora a tržní kontroly auditorské činnosti.

Vznik poptávky po auditu je spojován především s informační asymetrií mezi managementem a vlastníky na jedné straně a vlastníky a investory na straně druhé, za předpokladu, že akcie dané společnosti jsou rozptýlené mezi velký počet vlastníků. La Porta et al. (1998) však ukazují, že běžnější je koncentrované vlastnictví firem, v jehož důsledku vzniká informační asymetrie mezi majoritním a minoritním vlastníkem.

schopny celou skupinu auditovat.

České společnosti se vyznačují velmi koncentrovanou strukturou vlastnictví. Jak ukazuje Mejstřík (2005), průměrný podíl největšího vlastníka společností obchodovaných na pražské burze je 74,88 %²¹. Podobně Grosfeld a Hashi (2003) uvádějí, že koncentrace vlastnictví ve firmách, privatizovaných v kupónové privatizaci, vzrostla z 38,8 % v roce 1996 na 51,9 % v roce 1999²². Z těchto dat vyplývá, že v českých společnostech hrozí informační asymetrie mezi minoritními a majoritními vlastníky. Klasická informační asymetrie mezi managementem a vlastníky bude záviset na tom, jak aktivně se vlastníci budou podílet na řízení společnosti (např. zda budou zastoupeni v managementu společnosti) a jakou budou mít možnost management monitorovat (např. v případě zahraničních vlastníků). Pokud však zájmy většinových vlastníků splývají se zájmy managementu, bude převažovat informační asymetrie mezi menšinovým a většinovým vlastníkem.

Kromě vlastníků tvoří další významnou skupinu uživatelů finančních výkazů poskytovatelé zdrojů financování. Dvořák (2004) ukazuje strukturu financování českých společností v letech 1997-1999²³. Nejčastějším zdrojem financování jsou podle autora vlastní zdroje společností, následují půjčky a leasing. Pouze v minimální míře je využíván kapitálový trh. Autor dále uvádí, že pouze 3 % společností uvažují o získání zdrojů financování vydáním nových akcií na českém trhu, 2 % společností zvažují vydání akcií na zahraničním trhu a 3 % společností zvažují vydání dluhopisů. Dvořák (2004) také uvádí, že společnosti vlastněné zahraničním vlastníkem jsou často financovány půjčkami od mateřských společností.

Tab. č.1 - Způsob financování českých společností

Vlastní zdroje	62%
Půjčky	17%
Leasing	14%
Dluhopisy	3%
Zvýšení základního jmění	2%
Kombinace různých způsobů	2%
Joint ventures	0%
IPO	0%

Zdroj: Dvořák (2004)

²¹ Vzorek obsahuje 55 společností obchodovaných na pražské burze v lednu 2005.

²² Vzorek obsahuje 652 společností.

²³ Autor provedl výzkum v roce 2000 na vzorku 596 společností.

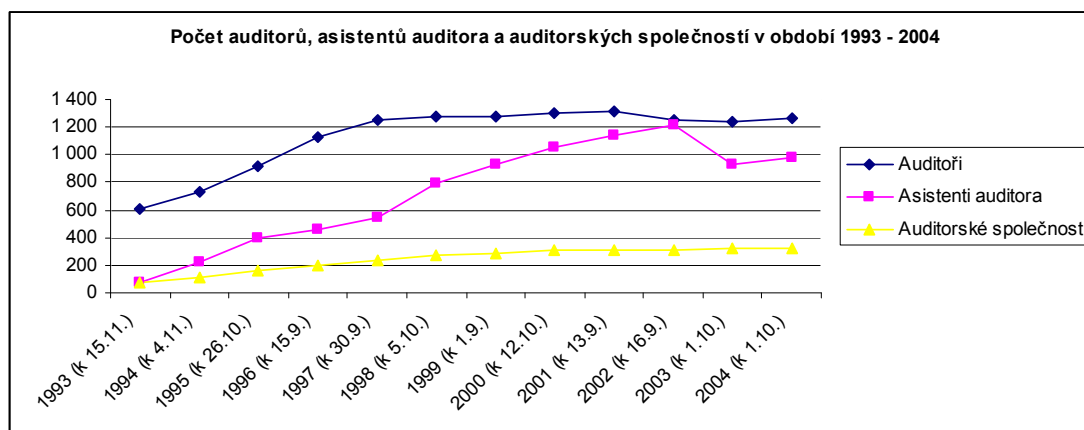
Muhlhoferová (2004) uvádí srovnání využití dluhopisů a bankovních úvěrů k financování společnosti. V roce 1999 čerpaly české společnosti úvěry od bank v celkové hodnotě 1 113 398 mil. CZK a v roce 2000 v celkové hodnotě 1 115 489 mil. CZK. Naproti tomu byly v roce 1999 vydány dluhopisy v celkové hodnotě 43 900 mil. CZK a v roce 2000 v celkové hodnotě 32 500 mil. CZK. Z těchto dat vyplývá, že společnosti jednoznačně preferují financování prostřednictvím bankovních úvěrů. Jak Dvořák (2004), tak Muhlhoferová (2004) uvádějí jako jednu z příčin menšího využití dluhopisů a kapitálového trhu vůbec neochotu managementu zveřejňovat informace o společnosti.

Auditovaným subjektům se nevyplatí investovat do kvalitních auditorských služeb, pokud tím nezískají prospěch ve formě větší důvěryhodnosti v očích uživatelů finančních výkazů. V České republice je počet uživatelů finančních výkazů omezený především na vlastníky (které můžeme dále rozlišit na majoritní a minoritní, popř. ještě strategické zahraniční vlastníky) a na poskytovatele zdrojů financování. Vzhledem k malému zájmu společností o financování prostřednictvím kapitálového trhu je počet potenciálních uživatelů finančních výkazů zatím omezený.

4.1.3 Struktura poskytovatelů auditorských služeb v České republice

K 1.10.2005 bylo v České republice zaregistrováno celkem 1 272 auditorů, 994 asistentů auditora a 334 auditorských společností²⁴. Jak ukazuje graf č.2, počet auditorů a auditorských společností v průběhu 90. let plynule rostl a koncem tohoto období se ustálil. To lze přičíst zejména nové legislativě, která zmírnila kritéria pro povinnost auditu u obchodních společností.

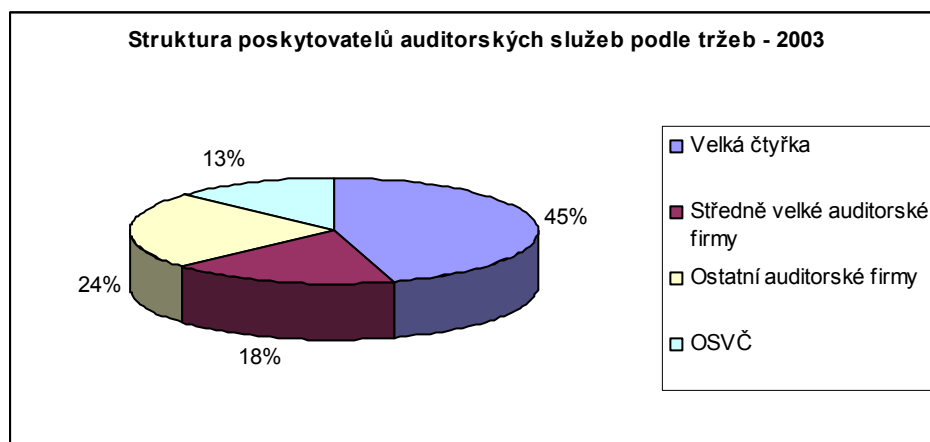
Graf č.2 - Počet auditorů, asistentů auditora a auditorských společností v období 1993 – 2004

Podíl jednotlivých auditorů a auditorských společností na trhu můžeme posuzovat z několika hledisek. První srovnání je provedeno na základě celkových tržeb. Data byla získána z časopisu Auditor²⁵ a pro potřeby naší analýzy jsou auditoři a auditorské společnosti rozděleny do čtyř skupin: velká čtyřka (PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young, Deloitte a KPMG), středně velké auditorské firmy (5. až 22. místo podle tržeb), ostatní auditorské firmy a auditoři pracující jako osoby samostatně výdělečně činné.

Z grafů č. 3 a 4 jasně vidíme dominanci auditorů velké čtyřky na trhu auditorských služeb, když jejich tržby představují v letech 2003 a 2004 téměř polovinu celkových tržeb všech auditorů a auditorských společností. Na druhou stranu výše tržeb může být jako ukazatel významnosti na trhu auditorských služeb zkreslující. Můžeme očekávat, že velké auditorské firmy si účtují za svoje služby vyšší poplatky díky vyšší reputaci a vyšší důvěryhodnosti pro uživatele finančních výkazů.

Graf. č.3 – Struktura poskytovatelů auditorských služeb podle tržeb - 2003

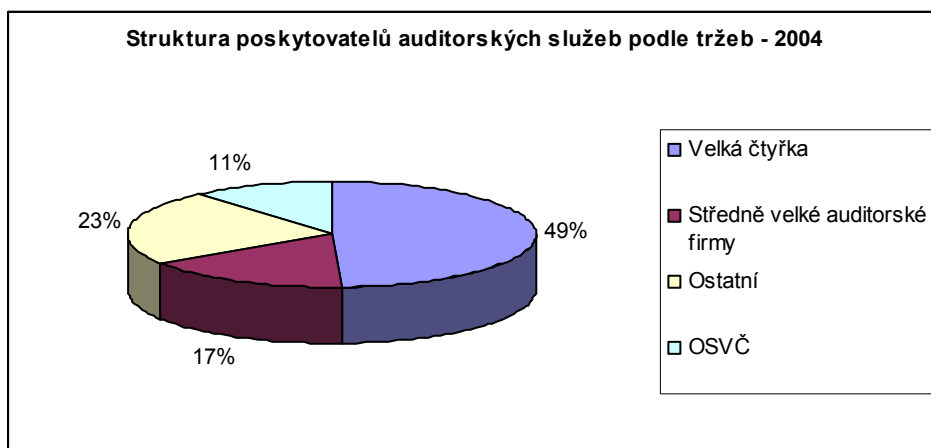

Zdroj: Auditor 7/2003, upraveno

Graf č.4 – Struktura poskytovatelů auditorských služeb podle tržeb - 2004

²⁴ Zdroj: Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004 - 10/2005.

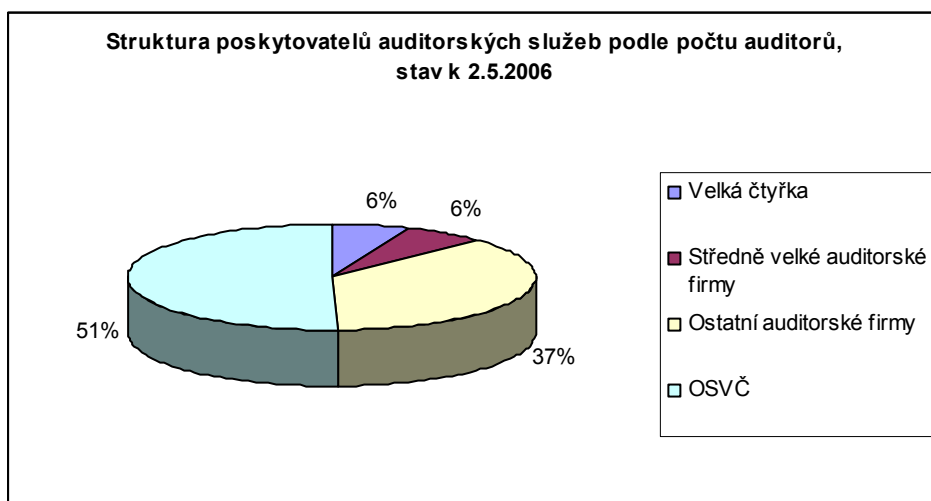
²⁵ Časopis Auditor zveřejňuje každoročně pořadí auditorských společností podle výše placených pohyblivých příspěvků. Tyto příspěvky se počítají jako určité procento z ročních tržeb auditora (v roce 2006 je to 0,45 %) a ukazují tedy na strukturu tržeb podle auditorských společností a auditorů.

Zdroj: Auditor 8/2004, upraveno

Další graf č.5 ukazuje strukturu poskytovatelů auditorských služeb z jiného pohledu, podle počtu auditorů v jednotlivých firmách. Zde je výsledek diametrálně odlišný, z celkového počtu auditorů je pouze 6% zaměstnanců velké čtyřky. To je důsledek struktury těchto firem, kdy statutární auditoři jsou méně zapojeni do samotné práce u klienta (práci přímo u klienta provádí tým složený z asistentů auditora).

Graf č.5 – Struktura poskytovatelů auditorských služeb podle počtu auditorů, stav v 2.5.2006.

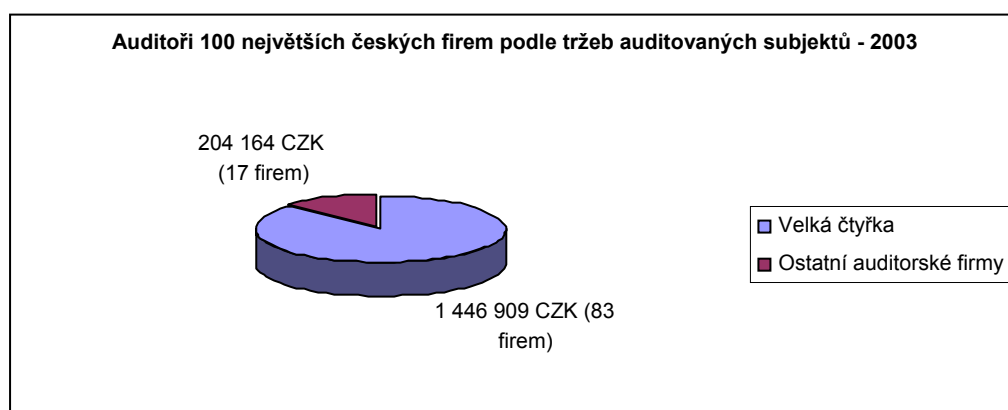
Zdroj: www.kacr.cz, upraveno

Jiné srovnání (graf č.6) ukazuje podíl auditorských firem na auditu stovky největších českých společností podle celkových tržeb těchto auditovaných společností. Zde opět vidíme dominanci firem velké čtyřky. To lze vysvětlit především tím, že menší auditorské společnosti nemají dostatek prostředků na audit takto velkých firem a neposkytují

uživatelům finančních výkazů (jejichž počet zpravidla roste s velikostí auditovaného subjektu) dostatečnou záruku kvality.

Pro doplnění je třeba uvést, že 58 % společností²⁶, jejichž akcie byly k 1.6.2006 obchodované na pražské burze, je auditováno velkou čtyřkou. Pokud však provedeme srovnání podle příjmů auditovaných společností, je 88 % z nich auditováno velkou čtyřkou a pouze 12 % ostatními auditory (navíc 39 % z těchto ostatních příjmů připadá na pátou největší auditorskou firmu na trhu).

Graf č.6 – Auditři 100 největších českých firem podle tržeb auditovaných subjektů v roce 2003

Zdroj: Auditor 7/2004, upraveno

Pro srovnání, ve Velké Británii audituje velká čtyřka všechny společnosti obchodované na FTSE kromě jedné a příjmy velké čtyřky tvoří 99% příjmů z auditu firem obchodovaných na FTSE²⁷. V USA byl v roce podíl velké čtyřky na auditech společností obchodovaných na burze 99 % podle tržeb a 78 % podle počtu klientů (GAO, 2003).

Můžeme shrnout, že firmy velké čtyřky se podílejí na výrazné většině auditů nejvýznamnějších českých firem a jejich tržby představují téměř polovinu celkových tržeb všech auditorů a auditorských společností. Na druhou stranu podíl statutárních auditorů, zaměstnanců velké čtyřky, na celkovém počtu auditorů je nízký, což je důležité pro rozložení sil v Komoře auditorů, kde hlasují pouze auditři.

²⁶ Zdroj: www.pse.cz

²⁷ Zdroj: Competition and choice in the UK audit market: Prepared for Department of Trade and Industry and Financial Reporting Council, 2006.

4.2 Regulace vztahu mezi auditorem a klientem v České republice

Povinnost ověřování účetní závěrky auditorem stanovuje par. 20 zákona č. 563/1991 Sb., o účetnictví. Tato povinnost se vztahuje pouze na společnosti, které splní kritéria stanovená tímto paragrafem²⁸. Zpráva o auditu je pak podle par. 21, odst. 4 součástí výroční zprávy.

Regulaci auditorské činnosti v České republice upravuje především zákon č. 254/2000 Sb., o auditorech (dále také Zákon). Tento zákon upravuje postavení a činnost auditorů, auditorských společností, asistentů auditorů, podmínky, za nichž mohou být poskytovány auditorské služby, a vznik, postavení a působnost Komory auditorů České republiky (par. 1 zákona o auditorech). V rámci legislativy Evropské unie se regulace činnosti auditorů dotýká 8. směrnice (dále také Směrnice). V současném znění upravuje směrnice činnost auditorů především z hlediska kvalifikačních předpokladů pro práci auditora a uznávání kvalifikace v rámci EU. Schválená novela této směrnice však již podrobněji upravuje oblasti týkající se nezávislosti auditora, jako je délka spolupráce mezi auditorem a auditovaným subjektem, proces výběru auditora nebo dohled nad auditorskou činností. Tato směrnice by měla být implementována do národních legislativ v průběhu roku 2008. Směrnici ještě doplňují dříve vydaná doporučení Evropské komise ohledně nezávislosti auditora a dohledu nad činností auditorů.

Dalším stupněm regulace auditorské činnosti jsou auditorské směrnice a profesní předpisy, včetně etického kodexu (dále také Kodex). Profesní předpisy a auditorské směrnice schvaluje Komora auditorů (dále také Komora), což je zákonem definovaná profesní organizace, ve které jsou sdruženi auditoři, auditorské společnosti a asistenti auditorů vykonávající auditorskou činnost na území České republiky (par. 28 až 35 zákona č. 254/2000 Sb., o auditorech). Úkolem Komory je nejen stanovovat profesní standardy, ale také dohlížet na jejich dodržování. Komora je financována z příspěvků auditorů a auditorských společností. Profesní předpisy auditorů (statut Komory, etický kodex, kárný řád, volební řád, jednací řád sněmu, příspěvkový řád a další profesní předpisy včetně jejich změn) schvaluje sněm tvořený výhradně z auditorů, přičemž každý auditor má jedno hlasovací právo. Profesní předpisy schválené Komorou však musí být předloženy ministru

8 Akciové společnosti při splnění jednoho ze tří kritérií: aktiva přesahující 40 mil. Kč, čistý obrat přesahující 80 mil. Kč nebo počet zaměstnanců větší než 50. Ostatní obchodní společnosti, družstva nebo podnikatelé při splnění dvou z výše uvedených kritérií a také účetní jednotky, které mají tuto povinnost stanovenou zvláštním právním předpisem. Odstavec 2 paragrafu 20 však ruší povinnost ověření účetní závěrky auditorem pro společnosti, na které byl vyhlášen konkurz, a to po dobu 36 měsíců po dni, kterým nastaly účinky prohlášení konkurzu.

financí, který posoudí, zda tyto předpisy nejsou v rozporu se zákonem (par. 36 Zákona o auditorech). Auditorské směrnice schvaluje a vydává výkonný orgán Komory – Rada. Auditorské směrnice, platné pro audity účetních závěrek v České republice od 1.1.2005, jsou v souladu s mezinárodními auditorskými standardy ISA. Rovněž etický kodex je od 1.1.2004 v souladu s kodexem IFAC.

Kromě profesních předpisů a zákona o auditorech má na činnost auditora vliv celá řada dalších zákonů a předpisů, ať už závazných nebo nezávazných. Jedná se zejména o obchodní zákoník a o zákony, které upravují informační povinnost auditovaných subjektů. Auditované subjekty mohou také dobrovolně přijmout Kodex správy a řízení společností založený na Principech OECD (2004) vydaný KCP, který upravuje proces výběru auditora a komunikaci auditovaného subjektu s auditorem.

Jak jsme si ukázali v předchozí části, mají v Komoře auditorů výraznou převahu samostatní auditoři (OSVČ) a zaměstnanci malých auditorských firem nad auditory ze středně velkých firem a z firem velké čtyřky. Tyto skupiny však mají odlišné zájmy i odlišnou strukturu uživatelů finančních výkazů, což se může projevit na kvalitě a přísnosti standardů, které podléhají souhlasu sněmu. Malí auditoři mají menší reputační kapitál, případná ztráta reputace pro ně znamená menší náklady než pro auditory velkých firem. U velkých auditorů znamená nekvalitní práce nesrovnatelně větší medializaci i ztrátu klientů. Náklady spojené s poskytováním kvalitnějších služeb pro menší auditory porostou rychleji v porovnání s výnosy a malí auditoři budou preferovat méně přísné standardy.

Vzhledem k vnějším omezením (členství České republiky v EU, členství Komory v IFAC od roku 1994 a v FEE od roku 2002) má Komora ve schvalování některých předpisů zúžený prostor. Ale tam, kde ale tyto organizace připouštějí určitou volnost, hrozí převaha zájmů malých auditorů.

Nyní se podrobněji podíváme na standardy, které regulují vztah auditora s auditovaným subjektem, a budeme diskutovat jejich efektivnost.

4.2.1 Hlavní mechanismy regulace vztahu mezi auditorem a klientem

Zákon o auditorech vymezuje pouze obecně, že „auditor je při poskytování auditorských služeb nezávislý“ (par. 2, odst. 5). Podrobněji upravuje nezávislost auditorské činnosti etický kodex a rámcově také Směrnice. Článek 22 novelizované 8. směrnice stanovuje odpovědnost členských států za zajištění nezávislosti osob, které vykonávají statutární audit, a za zamezení, aby se statutární auditoři podíleli na rozhodování

v auditovaném subjektu. Kodex vyžaduje nezávislost auditora na auditovaném subjektu jako součást požadavku veřejného zájmu kladeného na auditorskou činnost (článek 8).

Kodex i Směrnice rozlišují mezi auditovanými subjekty společnosti s veřejně obchodovatelnými cennými papíry (Kodex) nebo tzv. subjekty veřejného zájmu (Směrnice). Pokud auditor provádí audit těchto subjektů, platí pro něj přísnější pravidla než při auditu jiných subjektů. Jako kritéria pro posouzení, zda je subjekt značného veřejného zájmu, uvádí Směrnice velikost, druh činnosti nebo zda jsou cenné papíry subjektu obchodovatelné na veřejných trzích. To je třeba vzít v úvahu při stanovování významnosti rizik a dostatečnosti zabezpečovacích prvků. V České republice v současnosti chybí přesné vymezení subjektů veřejného zájmu a přísnější pravidla jsou aplikovaná v souladu s Kodexem na společnosti s veřejně obchodovatelnými cennými papíry.

Kodex v článku 8.8 rozlišuje mezi nezávislostí myslí (independence in fact) a nezávislostí zdání (independence in appearance). Nezávislost myslí je definována jako „stav vědomí, který umožňuje poskytnout názor nezatížený jakýmkoliv vlivy poškozujícími odborný úsudek a který umožňuje jednat poctivě, objektivně a s profesionální obezřetností“ (článek 8.8 Kodexu, a)). Nezávislost zdání pak představuje „zamezování skutečností a okolností, ze kterých by logicky uvažující a poučená třetí strana, disponující veškerými věcně závažnými informacemi, mohla logicky odvodit, že došlo k ohrožení bezúhonnosti, objektivity a profesionální obezřetnosti firmy nebo člena týmu provádějícího ověřování“ (článek 8.8 Kodexu, b), podobně také článek 22 Směrnice).

Kodex stanovuje hlavní principy auditorské nezávislosti a opatření (zabezpečovací prvky), která mají auditoři aplikovat k jejímu zachování. Kodex je založen na předpokladu, že není možné sestavit vyčerpávající seznam všech možných střetů zájmu. Auditor si musí být potenciálních střetů zájmu vědom a musí na ně umět reagovat.

Kodex definuje pět základních příčin ohrožení nezávislosti auditora (čl. 8.26 až 8.30 Kodexu) a popisuje možné postupy, jak hrozby nezávislosti řešit.

Mezi hlavní příčiny ohrožení nezávislosti auditora patří:

(i) Hrozba vlastní zainteresovanosti (čl. 26 Kodexu): Hrozba vlastní zainteresovanosti může být způsobena mnoha faktory. Může se jednat o možný finanční prospěch auditora nebo auditorské firmy z investic u klienta (ve formě přímého nebo významného nepřímého podílu), půjčku nebo záruku poskytnutou klientovi nebo přijatou od klienta, nežádoucí závislost na celkové výši honorářů od klienta, obava z možnosti ztráty

zakázky, existence těsného obchodního vztahu auditora s klientem, potenciální možnost získat u klienta zaměstnání nebo podmíněné honoráře.

(ii) Hrozba kontroly po sobě samém (čl. 27 Kodexu): Tato hrozba nastává v případě, kdy se auditor sám podílel na přípravě dokumentů, které jsou pak předmětem auditu. To může nastat v případě, že by byl auditor v předcházejícím období zaměstnán u klienta nebo mu poskytoval neauditorské služby, např. pomoc při sestavování finančních výkazů nebo design systému vnitřních kontrol.

(iii) Hrozba protekčního vztahu (čl. 28 Kodexu): Tato hrozba nastává, pokud auditor podporuje nebo budí zdání, že podporuje, názor klienta a tím ohrožuje vlastní nezávislost na klientovi (například pokud obchoduje s cennými papíry klienta nebo obhájí klienta při soudních přích)

(iv) Hrozba spřízněnosti (čl. 29 Kodexu): Riziko ohrožení nezávislosti nastává, pokud blízký rodinný příslušník zastává u auditované společnosti významnou funkci, pokud auditor přijme od klienta významný dar, v případě dlouhodobé spolupráce auditora s klientem, nebo v případě tzv. „alma mater affiliation“, kdy je dřívější vedoucí představitel auditorské firmy zaměstnán u klienta.

(v) Hrozba vydíratelnosti (čl. 30 Kodexu): Hrozbu ohrožení nezávislosti představuje nátlak klienta na neúměrné snížení rozsahu práce s cílem snížit honorář nebo hrozba, že auditor bude vyměněn, pokud nepřijme klientův účetní postup (opinion shopping).

V případě, že je ohrožena nezávislost auditora (nebo auditorské firmy), má podle Kodexu auditor povinnost identifikovat a aplikovat **zabezpečovací prvky**, které tuto hrozbu zmírní. V této souvislosti uvádí kodex 3 kategorie zabezpečovacích prvků: (i) vytvořené v rámci profese či stanovené legislativou (legislativa upravující nezávislost auditora, standardy včetně kontroly jejich dodržování a disciplinárních postihů, vnější kontroly ověřující vnitřní kontrolní systémy v auditované firmě), (ii) zabezpečovací prvky existující u auditovaného subjektu (poté, co vedení vybere auditora, podléhá toto rozhodnutí schválení ještě jiné osoby, kompetence managementu klienta, existence struktury typu výbor pro audit) nebo (iii) zabezpečovací prvky v rámci vlastních systémů a postupů auditorských firem (firemní směrnice, kde se klade důraz na nezávislost, systém vnitřních kontrol, dokumentování metodiky k zjišťování nezávislosti, disciplinární mechanismus, využití práce jiného auditora, konzultace s třetí stranou).

Kodex uvádí, že zodpovědností týmů provádějících audit je identifikace hrozeb pro nezávislost na auditovaném subjektu a rizik z nich plynoucích, pokud nejsou bezvýznamná. Poté by měl auditový tým zvážit existenci a případné rozšíření zabezpečovacích prvků, které by zmírnily riziko ohrožení nezávislosti. Kodex dále uvádí, že při vyhodnocování rizik a stanovování zabezpečovacích prvků je vždy potřeba zvážit to, co by logicky uvažující a poučená třetí strana mohla považovat za nepřijatelné. Zvláštní pozornost musí auditor věnovat vyhodnocování rizik při auditu subjektů s veřejně obchodovatelnými cennými papíry, pro které Kodex stanovuje přísnější pravidla pro posuzování rizik.

Ne vždy je ale možné riziko ohrožení nezávislosti snížit. Kodex především uvádí, že pokud nelze ohrožení nezávislosti eliminovat žádnými zabezpečovacími prvky, musí auditor eliminovat činnosti představující ohrožení nebo odmítnout příslušnou zakázku. Pokud se firma i přes velkou hrozbu rozhodne zakázku přijmout, musí toto rozhodnutí náležitě dokumentovat (dokumentace musí obsahovat popis rizik a zabezpečovací prvky přijaté k omezení rizika ohrožení nezávislosti).

4.2.2 Poplatky za služby poskytované auditorem

Současná úprava

Regulace poplatků za auditorské služby je v České republice dvojitá: jednak je to regulace prostřednictvím principů stanovených v Kodexu, v Zákoně a ve Směrnici a u společností s obchodovatelnými cennými papíry také regulace prostřednictvím zveřejnění informací o poplatcích placených auditorovi.

Výši poplatků za auditorské služby zmiňuje Směrnice, Kodex i Zákon. Směrnice uvádí výši a/nebo strukturu poplatků od auditorské společnosti jako možnou hrozbu pro nezávislost auditora. Kodex se poplatkům za auditorské služby věnuje v článcích 8 (nezávislost při ověřování) a 10 (Honoráře)²⁹. Kodex uvádí jako hrozbu nezávislosti auditora (vlastní zainteresovanosti auditora), pokud celková částka honorářů od klienta představuje značnou část celkových příjmů auditora, auditorské firmy nebo auditora v rámci

²⁹ Kodex se podrobněji věnuje prospěchu auditora ze spolupráce s auditovaným subjektem, který nesouvisí s poskytováním auditorských služeb. Jsou definovány případy, kdy tento prospěch vede k omezení nezávislosti auditora. Jedná se o finanční podíl auditorské firmy na auditovaném subjektu nebo podíl na hospodaření, finanční podíl člena týmu nebo rodinného příslušníka, firmy nebo skupiny firem. Kodex uvádí, že takovýto přímý nebo významný nepřímý podíl na auditovaném subjektu je nepřijatelný. Půjčka nebo záruka je přijatelná, pokud je poskytnuta za běžných tržních podmínek finanční institucí a není významná pro klienta či pro firmu (např. hypotéka na dům, půjčka na auto, záporný zůstatek na kartě).

auditorské firmy. Zákon o auditorech v paragrafu 18 odst. 3 a 4 pak uvádí přímo omezení výše poplatků, které může auditor získat od jednoho klienta, když říká, že auditor nebo auditorská společnost nesmí poskytovat auditorské služby účetní jednotce, jestliže má u ní za posledních 5 let příjem za poskytování auditorských služeb vyšší než jednu polovinu svého celkového příjmu za těchto 5 let.

V Kodexu a ve Směrnici jsou upraveny ještě další aspekty prospěchu auditora ze spolupráce s klientem: podmíněné honoráře, cenová konkurence mezi auditory a vznik budoucího zaměstnaneckého poměru mezi auditorem a auditovaným subjektem.

Jako významnou hrozbu pro nezávislost auditora považuje Kodex i Směrnice (článek 25) **podmíněné honoráře**. Poplatky za auditorské služby by neměly být podmíněné budoucím poskytováním neauditorských služeb ani výsledkem auditu. Za hrozbu pro nezávislost jsou považované také nesplacené honoráře.

Kodex se rovněž zabývá cenovou politikou auditorské společnosti. Článek 8 Kodexu uvádí, že pokud si auditorská firma účtuje honorář, který je výrazně nižší, než si účtoval jeho předchůdce nebo jiné firmy, může dojít k ohrožení nezávislosti auditora (hrozba zainteresovanosti). Auditorská firma musí být schopna prokázat, že na audit byl vyměřen dostatečný čas, tým byl složen z lidí s dostatečnou kvalifikací a byly dodrženy všechny standardy kvality. Článek 10 pak uvádí, že poplatky za služby auditora by měly objektivně odrážet hodnotu služeb poskytnutých auditorem. Není chybou, pokud auditor účtuje klientovi nižší honorář, než byl účtován dříve za podobné služby. Nepovažuje se za nepatřičné, když se auditor pokouší takto získat nové klienty. Musí si však uvědomit, že tím může vzbudit domněnku, že jeho práce je méně kvalitní. I přes nižší honorář však nesmí dojít k poklesu kvality poskytované práce auditora.

Kodex i Směrnice upravují také zaměstnanecký poměr auditora u auditovaných společností. Článek 8.142 Kodexu uvádí jako hrozbu, pokud byl auditor někdy u klienta zaměstnán, do budoucna se plánuje ucházet o zaměstnání u klienta nebo pokud bývalý člen týmu je zaměstnán v auditovaném subjektu. Článek 40 Směrnice vyžaduje, aby auditoři nebo zaměstnanci auditorské společnosti zodpovědní za audit (na úrovni manažerů a partnerů auditorských firem) nemohli být zaměstnáni u auditovaného subjektu po dobu alespoň dvou let od ukončení spolupráce s klientem (tzv. cooling off period).

Vedle legislativní regulace je pro společnosti s veřejně obchodovatelnými cennými papíry umožněna také kontrola ze strany uživatelů finančních výkazů. Od roku 2004 je upravena v zákoně povinnost auditovaných subjektů zveřejnit poplatky placené auditorům zvlášť za auditorské a neauditorské služby. To by mělo zlepšit informovanost uživatelů

finančních výkazů o vztahu mezi auditorem a klientem. Zákon č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, v par. 118 upravuje informační povinnost emitenta kótovaného cenného papíru, konkrétně podobu a informace, které musí obsahovat výroční zpráva. V té musí být uvedeny „informace o odměnách uhrazených za účetní období auditorům v členění za jednotlivé druhy služeb, a to zvláště za emitenta a zvláště za konsolidovaný celek“. To je v souladu s požadavky Směrnice na informační povinnost subjektů veřejného zájmu.

Zhodnocení současné úpravy

Na základě výročních zpráv subjektů s veřejně obchodovatelnými cennými papíry, které jsou dostupné na internetových stránkách burzy cenných papírů, jsem zjišťovala, jakým způsobem společnosti informují o poplatcích placených auditorovi³⁰.

Až na dvě výjimky uvedly všechny společnosti poplatek placený auditorovi tak, jak požaduje zákon. Jedna společnost uvedla celkový poplatek bez rozdělení na auditorské a neauditorské služby a další společnost neuvedla poplatek placený za rok 2004. Ostatní společnosti informační povinnost splnily, ovšem ve formě, která značně komplikuje uživatelům finančních výkazů interpretaci této informace.

U mnoha výročních zpráv není například jasné, zda se jedná o částku skutečně zaplacenou auditorovi nebo o náklad vztahující se k danému období. Některé společnosti uvádějí poplatky zaplacené v období, za které byla sestavována účetní závěrka (tedy v příloze k výkazům za rok 2005 jsou uvedeny platby auditorovi v roce 2005, které se ale týkaly auditu 2004), jiné náklady za audit vztahující se k účetní závěrce daného období (tedy v příloze k výkazům za rok 2005 jsou uvedeny náklady na audit k výkazům za rok 2005). V několika případech také není jasné, zda poplatek za audit nezahrnuje také část neauditorských služeb. Dále bývá obtížné rozlišit, ke kterému období se poplatek vztahuje. Problém nastává především pokud dochází ke změně auditora a není jasné, zda se poplatek vztahuje k platbám novému nebo předchozímu auditorovi. To významně snižuje vypovídací hodnotu takové informace, protože uživatelé finančních výkazů nemohou poplatky porovnávat mezi sebou.

³⁰ Zdroj: www.pse.cz

Regulace auditu považuje výši poplatků za auditorské služby za jednu z hrozeb pro nezávislost auditora na klientovi. Klíčová je především hrozba plynoucí z cenové konkurence mezi auditory, která by byla na úkor kvality poskytovaných auditorských služeb. Je tak možné postihnout auditora, jehož prospěch ze spolupráce s klientem není slučitelný se zachováním nezávislosti nebo který s nižším poplatkem nabízí i méně kvalitní služby. Na dvou případech si však ukážeme, jak obtížné je prokázat, že se auditor takového chování dopustil.

Kodex identifikuje jako hrozbu pro nezávislost auditora podmíněné honoráře. Podmíněnost zisků auditora pokračováním spolupráce s klientem však vyplývá z charakteru poskytování auditorských služeb. Regulátor může odhalit pouze přímé dohody mezi auditorem a klientem, ke kterým existuje důkaz. V zájmu auditora i klienta je však nezanechat žádné důkazy takového chování. Naprostá většina podmíněných honorářů tak bude v rovině ústních dohod nebo, jak jsme si ukázali ve druhé kapitole, bude se jednat pouze o nepozorovatelné (nebo dokonce podvědomé) chování auditora. Prostor pro podmíněné honoráře bude existovat vždy, když jsou zájmy auditora spojeny se zájmy managementu auditovaného subjektu, a je velmi obtížné najít důkaz, který by takové chování prokázal.

Stejně obtížné je dokázat, zda snížení poplatku za auditorské služby není na úkor kvality auditorských služeb. Jelikož je kvalita auditu téměř nepozorovatelná, má regulátor nebo uživatel finančních výkazů jen omezenou možnost poznat, zda cenová konkurence mezi auditory není na úkor kvality. Regulátor může poznat jen extrémy, především pokud je poplatek za služby auditora výrazně nízký v porovnání s počtem hodin nutným k provedení auditu. Ve zbylých případech by musel regulátor stanovit kritéria (například velikost firmy, komplexnost procesů nebo rizikovitost), ke kterým by byl přiřazen určitý minimální počet hodin nutný k vykonání auditu. Ovšem nedostatkem tohoto řešení je jeho zneužitelnost auditorskou profesí, která by takový standard schvalovala. Především v situaci, kdy je Komora auditorů ovládána malými auditory hrozí, že kritéria budou nastavena tak, aby se zvýšily poplatky, které si budou malí auditoři za svoje služby účtovat³¹. Je také otázkou, jak by toto opatření fungovalo ve společnostech, pro které auditorské služby objednáva

³¹ Jak uvádí Brumovský (2006), v roce 2001 byl pokus Komory stanovit „minimální pracnost“ auditu podle stanovených kritérií. Celá akce skončila pro nezájem auditorů.

jejich mateřská společnost a kde má auditor pouze omezenou možnost vyjednávat o výši poplatků.

Co se týče zveřejňování poplatků za auditorské služby, toto opatření se dotýká jen velmi omezeného počtu společností a chybí tedy prostor pro srovnatelnost. Navíc jsou tyto informace zveřejňovány v takové formě, která ještě ztěžuje už tak obtížnou interpretaci a nepřináší uživatelům finančních výkazů žádnou podstatnou informaci o vztahu mezi auditorem a klientem.

Pozitivním rysem regulace je důraz na principy, nikoliv na přesný výčet pravidel. Taková úprava však klade velké nároky na kvalitu a motivaci regulátora a na kvalitu corporate governance auditovaných subjektů.

4.2.3 Poskytování neauditorských služeb

Současná úprava

Poskytování neauditorských služeb auditorem podléhá regulaci (zmiňuje je Směrnice, Kodex i Zákon o auditorech) a pro auditory společností s veřejně obchodovatelnými cennými papíry i kontrole ze strany uživatelů finančních výkazů.

Směrnice (článek 22) i Kodex uvádějí poskytování neauditorských služeb jako možnou hrozbu pro nezávislost auditora, především z důvodu rizika kontroly po sobě samém a hrozby vlastní zainteresovanosti (neauditorské služby zvyšují prospěch auditora z pokračování spolupráce s klientem).

Kodex uvádí, že pro auditované firmy i pro auditory je výhodné vedle poskytování auditorských služeb spolupracovat i na poli neauditorských služeb. Důvodem je knowledge spillover, tzn. možnost využití informací získaných při poskytování neauditorských služeb k auditu a naopak. Poskytování neauditorských služeb auditorem však může podle Kodexu snížit independence in appearance auditorské firmy. Kodex se dále podrobněji zabývá poskytováním neauditorských služeb z hlediska kontroly po sobě samém tak, aby se auditor při poskytování služeb vyvaroval služeb, jejichž výsledek by pak auditoval³².

³² Přestože je Kodex založen na principech a jeho cílem není popsat všechny případy, kdy může dojít k ohrožení nezávislosti auditora, obsahuje příklady činností, které mohou představovat hrozbu kontroly po sobě samém a možné zabezpečovací prvky. Zpracování účetních záznamů a účetních závěrek auditorem představuje hrozbu kontroly po sobě samém. Pokud auditovaný subjekt není subjektem registrovaným na veřejném trhu, umožňuje Kodex v omezeném rozsahu pomoc klientovi se sestavováním finančních výkazů, auditový tým však musí brát v úvahu hrozbu kontroly po sobě samém. Pokud je auditorský klient registrovaný na veřejném trhu, může vést poskytování takového druhu služby k ohrožení nezávislosti auditora. Výjimku tvoří naléhavé situace a poskytování těchto služeb divizím, které jsou pro auditora nevýznamné. Služby

Firma může podle Kodexu poskytovat neauditorské služby, pokud jsou rizika spojená s ohrožením nezávislosti redukována na přijatelnou míru. Jako zabezpečovací prvky je možné použít vyloučení členů týmu poskytujících neauditorské služby z poskytování auditorských služeb, konzultace s výborem pro audit (včetně sdělení výše honorářů za neauditorské služby), kontrola práce auditorem z jiné firmy. Zakázku nemůže auditorská společnost přijmout, pokud neexistují zabezpečovací prvky, které by snížily riziko ohrožení nezávislosti na přijatelnou úroveň.

Zákon o auditorech dále omezuje možnost auditora vstoupit do zaměstnaneckého poměru s jinou než auditorskou společností, s výjimkou povolání vysokoškolského učitele (par.3), a nesmí vykonávat činnost neslučitelnou s poskytováním auditorských služeb (par.18)³³. Zákon se tímto opatřením především snaží zamezit střetu zájmů, kdy například finanční ředitel zaměstnaný v určité firmě bude zároveň v jiných firmách vykonávat auditorskou činnost. Vedle toho omezuje riziko, že osoby, které si auditem pouze přivydělávají, budou poskytovat svoje služby za neúměrně nízké ceny.

Také rozsah poskytovaných neauditorských služeb a poplatků s tím spojený podléhá tržní kontrole. Zákon o podnikání na kapitálovém trhu požaduje pro společnosti s veřejně obchodovatelnými cennými papíry zveřejnění poplatků za neauditorské služby, přičemž by měl být specifikován charakter těchto neauditorských služeb.

Zhodnocení současné úpravy

oceňování majetku rovněž znamenají hrozbu kontroly po sobě samém, pokud se týkají oceňování pro účely sestavování finančních výkazů, především pokud toto oceňování zahrnuje významnou subjektivní složku. Poskytování daňových služeb auditorským klientům neohrožuje nezávislost, protože daňové přiznání je kontrolováno ještě třetí stranou – finančním úřadem. Poskytování služeb vnitřního auditu auditorským klientům neohrožuje nezávislost, pokud člen auditového týmu nezastává pozici v managementu. Pokud poskytuje auditor služby vnitřního auditu, neohrozí to nezávislost, pokud je poskytování této služby odděleno od auditu.

³³ Paragraf 18 odst.1 uvádí, že auditor nesmí vykonávat podnikatelskou činnost, odst. 2 však připouští tyto výjimky:

- a) správa vlastního majetku,
- b) členství v dozorčím orgánu účetní jednotky,
- c) vědecká, pedagogická, publicistická, literární nebo umělecká činnost,
- d) vedení účetnictví nebo provozování ekonomické, poradenské a organizační činnosti podle zvláštního právního předpisu,
- e) daňové poradenství podle zvláštního právního předpisu,
- f) správce konkurzní podstaty, likvidátor nebo nucený správce podle zvláštních právních předpisů,
- g) znalec pro ekonomické obory podle zvláštního právního předpisu.

Stejně jako u poplatků za neauditorské služby jsem zjišťovala, jakým způsobem společnosti zveřejňují informace o neauditorských službách poskytovaných auditory ve svých výročních zprávách. Můžeme konstatovat, že společnosti nezveřejňují tyto informace ve formátu, který by uživatelům finančních výkazů usnadňoval jejich interpretaci. Mezi nejčastější nedostatky patří, že společnosti neuvádějí, zda poplatek za neauditorské služby platí jejich auditorovi či jiné auditorské společnosti. Přitom informace, že auditor platí za neauditorské služby někomu jinému, je nadbytečná (některé společnosti například uvádějí poplatky za daňové poradenství a není jasné, zda se jedná o daňového poradce nebo jejich auditora). Není také většinou rozlišováno mezi poskytováním jednorázových služeb od běžných služeb, které společnost poptává průběžně. Pro posouzení ohrožení nezávislosti auditora je důležité znát, zda prospěch z nich plyne auditorovi jednorázově, nebo v průběhu delšího období.

Co se týče celkové výše tržeb za neauditorské služby v porovnání s tržbami z auditorských služeb, na základě přehledu zveřejněného v časopise Auditor, činil v roce 2004 podíl tržeb za neauditorské služby k auditorským službám 25 % pro všechny společnosti a 26 % pro společnosti velké čtyřky (Auditor č.3, 2006). Pro porovnání Abbot et al. (2001) spočítali v USA za rok 2001 celkový podíl poplatků za neauditorské služby vzhledem k poplatkům za auditorské služby na 2.56. Frankel et al. (2002) zjistili, že poplatky za neauditorské služby představují zhruba 70 % z celkových příjmů auditorů.

Poptávka po neauditorských službách poskytovaných auditorem tedy není v České republice příliš rozvinutá a příjmy z neauditorských služeb prozatím nepředstavují výraznou hrozbu pro nezávislost auditora z titulu zvýšení prospěchu auditora plynoucího ze spolupráce s klientem.

Je pozitivní, že Kodex výslovně nezakazuje poskytování neauditorských služeb auditorem, protože s tímto opatřením jsou spojené vysoké náklady v porovnání s prospěchem z větší nezávislosti. Zákaz poskytování neauditorských služeb není obsažen ani v novele 8. směrnice a kvalitě auditu v České republice by neprospělo, pokud by se takové opatření podařilo prosadit, např. v důsledku nátlaku zájmových skupin.

Posuzování hrozby neauditorských služeb na nezávislost auditora je však založeno na vyhodnocení rizik a přijetí zabezpečovacích prvků a tento způsob řešení klade opět velké nároky na kontrolu činnosti auditorů i na kvalitu corporate governance auditovaných subjektů. Vyhodnocování přijatých zabezpečovacích prvků je značně subjektivní, především je obtížné posoudit, zda nebyly provedeny pouze formálně. Například konzultace

s výborem pro audit je neúčinná, pokud výbor není složen z nezávislých členů. Stejně tak je obtížné stanovit hranici, od které nastává kontrola po sobě samém.

Co se týče zveřejňování poplatků za neauditorské služby, lze celkově říci, že společnosti nepochopily, proč jsou takové poplatky zveřejňovány. Není to proto, aby informovaly o nákladech společností na daňové poradenství, ale kvůli zveřejnění vztahu mezi auditorem a klientem v oblasti neauditorských služeb. Zveřejnění informací v takové formě, v jaké jsou uvedeny ve výročních zprávách společností, nepodává relevantní informaci o vztahu mezi auditorem a klientem. Otázkou ale je, zda by zveřejnění neauditorských služeb v jakékoliv podobě mohlo výrazněji lépe informovat o kvalitě poskytovaných auditorských služeb.

4.2.4 Délka vztahu mezi auditorem a klientem

Současná úprava

Kodex i Směrnice identifikují dlouhodobý vztah mezi auditorem a klientem jako hrozbu pro nezávislost, konkrétně jako hrozbu spřízněnosti (společně například s příbuzenskými a osobními vztahy). Dlouhodobý vztah mezi auditorem a klientem podle Kodexu zvyšuje osobní vazby mezi auditorem a klientem a auditor může postrádat nadhled (professional scepticism, fresh look) nezbytný pro nezávislost na auditovaném subjektu.

Kodex uvádí pro subjekty registrované na veřejném trhu (a Směrnice pro subjekty veřejného zájmu) povinnou rotaci vedoucích pracovníků auditorských společností po 7 letech. Daný pracovník se nesmí podílet na auditu společnosti dříve než po uplynutí 2 let. Kodex však připouští určitou míru flexibility s ohledem na vývoj auditované firmy (pokud by se například rotace auditora shodovala s významnými restrukturalizačními změnami u klienta), s ohledem na velikost auditorské firmy nebo pokud je vedoucí pracovník týmu provádějícího audit specialistou v daném oboru a jeho výměna by vedla k poklesu kvality poskytovaných auditorských služeb. Jako alternativní řešení v těchto případech nabízí Kodex kontrolu ze strany dalšího auditora.

Zhodnocení současné úpravy

Jak již bylo diskutováno ve druhé kapitole, povinná rotace auditorských firem je velmi nákladná a její přínos pro kvalitu auditorských služeb není jednoznačný. Povinná rotace je obhajitelná pouze z toho pohledu, že nový auditor může odhalit nekvalitní práci

předchozího auditora a snižuje problém eskalace (viz. 2. kapitola). Tento argument však neplatí, pokud nemusí rotovat celá společnost, ale pouze vedoucí pracovník odpovědný za audit v rámci auditorské firmy.

Současná úprava povinné rotace podle mého názoru nemá výrazný dopad na kvalitu poskytovaných auditorských služeb. Povinná rotace se týká pouze společností s veřejně obchodovanými cennými papíry a rotovat musí pouze vedoucí pracovník zodpovědný za audit, není tak vyřešen problém eskalace, ale ani nedochází ke ztrátě specifických znalostí o klientovi. Pokud by se však do budoucna podařilo prosadit povinnou rotaci auditorských firem (tuto alternativu novela 8. směrnice připouští), hrozil by pokles kvality poskytovaných auditorských služeb. Především by došlo ke snížení konkurence na trhu auditorských i neauditorských služeb. Velká čtyřka, která je nejčastějším poskytovatelem jak auditorských, tak neauditorských služeb, by si mezi sebou vyměňovala klienty s odpovídajícím negativním vlivem na cenu služeb i na motivaci auditorů investovat do kvality poskytovaných služeb. Povinná rotace se však může dotknout českého trhu auditu, i když nebude implementována do naší legislativy. Pokud zavedou povinnou rotaci země, které významně investují v České republice, bude docházet k rotaci auditora na úrovni mateřské společnosti a zároveň v celé skupině.

4.2.5 Proces výběru auditora

Současná úprava

Na procesu výběru auditora závisí, do jaké míry budou zájmy auditora spojeny se zájmy managementu auditovaného subjektu a do jaké míry bude prospěch plynoucí auditorovi ze spolupráce s klientem představovat ohrožení nezávislosti auditora. Proces výběru auditora a také vyhodnocování zjištěných nálezů auditorem jsou závislé na kvalitě corporate governance v dané společnosti.

Struktura řízení společností v České republice je legislativně upravena v obchodním zákoníku a společnosti mají možnost dobrovolně přijmout Kodex správy a řízení společností založený na Principech OECD (2004), vydaný KCP.

Česká republika uplatňuje tzv. dvoustupňový model řízení společností s představenstvem (výkonný orgán) a dozorčí radou (kontrolní orgán). Obchodní zákoník stanovuje, že představenstvo je voleno buď valnou hromadou nebo (pokud je takto uvedeno ve stanovách) dozorčí radou. Představenstvo řídí činnost společnosti, jedná jejím jménem a

rozhoduje o všech záležitostech společnosti, pokud nejsou vyhrazeny do působnosti valné hromady. Dozorem nad výkonem působnosti představenstva a uskutečňováním podnikatelské činnosti je pověřena dozorčí rada.

Proces výběru auditora není v zákoně nijak upraven. Podle par. 14, odst. 6 zákona o auditorech má auditor nebo auditorská společnost povinnost projednat zprávu auditora s dozorčí radou auditovaného subjektu. Auditorská směrnice ISA (260) pak uvádí, že forma komunikace může být ústní či písemná, musí však o ní být záznam ve spisu auditora.

Kodex správy a řízení společností založený na Principech OECD (2004) upravuje podrobněji požadavky na nezávislost a kompetence členů dozorčích rad i na aktivitu tohoto orgánu. Vedle toho doporučuje kodex založení výboru pro audit (jako podvýbor dozorčí rady), který má být přímo zodpovědný za navrhování kandidátů na provádění externího auditu ke schválení valnou hromadou a za komunikaci s auditorem o průběhu auditu a o nalezených skutečnostech. Kodex doporučuje výbor pro audit s 3 až 5 členy, který by se měl scházet alespoň čtyřikrát ročně.

Etický kodex uznává jako hrozbu nezávislosti, pokud se na výběru auditora podílí management auditované společnosti. Auditor by měl v takovém případě vyhodnotit riziko z toho plynoucí a přijmout příslušné zabezpečovací prvky.

Konečně nově schválená 8. směrnice zavádí buď povinnost schválení auditora valnou hromadou, nebo jiným odpovídajícím způsobem, který by omezil vliv managementu na výběr a odměňování auditora. Pro subjekty veřejného zájmu je stanovena povinnost zavést výbor pro audit (nebo obdobný orgán), který by valné hromadě předkládal návrhy na jmenování externího auditora a zabezpečoval komunikaci s ním. Alespoň jeden z členů tohoto orgánu musí být odborníkem v oblasti účetnictví nebo auditu a musí být nezávislý.

Výbor je jak ve Směrnici, tak v Kodexu považován také za jeden ze zabezpečovacích prvků v případě ohrožení nezávislosti auditora. Výbor by měl být například informován o podmínkách práce auditorů, včetně poplatků placených auditorům, a o rozsahu neauditorských služeb, které auditor poskytuje. Novela rovněž povoluje, aby činnost výboru pro audit prováděla dozorčí rada.

Zhodnocení současné úpravy

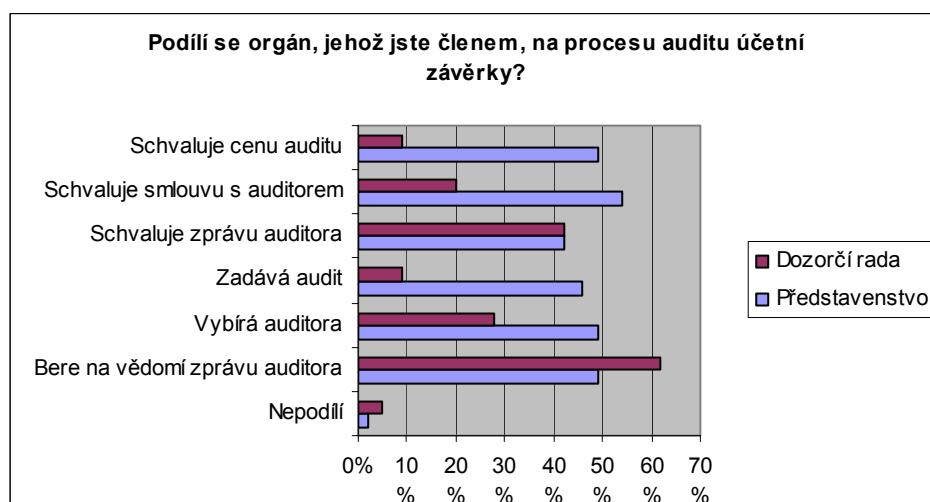
Studie KPMG (2005), která se zabývala současným stavem corporate governance v českých podnicích³⁴, ukázala, že většina společností se snaží naplnit pouze minimální požadavky stanovené zákonem a jejich corporate governance má daleko k best practice.

Co se týče složení řídicích orgánů společnosti, podle studie (KPMG, 2005) je v průměru 74 % členů představenstev výkonných (tzn. je členem managementu) a 45 % představenstev se skládá pouze z výkonných členů. Výzkum také uvádí, že na členy představenstev nebo dozorčích rad nejsou kladeny žádné požadavky ohledně nezávislosti nad rámec stanovený zákonem (respondenti například uvedli, že nevadí, pokud byl člen dozorčí rady dříve členem představenstva nebo managementu, nebo pokud vlastní akcie, naopak 12 % respondentů uvedlo jako podmínku pro zvolení předchozí pracovní zkušenost v dané společnosti). Co se týče odbornosti, jsou na členy dozorčích rad kladeny mnohem mírnější požadavky než na členy představenstva. 66% respondentů (členů dozorčích rad) uvedlo, že členové dozorčích rad musí splňovat pouze požadavky stanovené zákonem, další požadavky, například na odbornost nebo zkušenosti s řízením podniku, jsou vyžadovány v mnohem menší míře. Studie poukazuje také na určitou pasivitu dozorčích rad. Dozorčí rady sice naplňují zákonný požadavek alespoň 4 zasedání za rok, ale best practice (alespoň 10 zasedání ročně) splňuje pouze čtvrtina dozorčích rad. Jak uvádí průzkum, „celkově je z pohledu corporate governance věnována způsobu obsazení funkcí v představenstvu a dozorčí radě poměrně malá pozornost. Tyto pozice jsou nezřídka obsazovány v souladu s politickými ambicemi nebo způsobem podtrhujícím dominanci jednoho akcionáře. Důsledkem jsou v některých případech ne úplně transparentní složení orgánů, nezaručující maximalizaci hodnoty všech akcionářů společnosti a neumožňující společnosti přihlásit se k best practice.“ (KPMG, 2005, s. 25).

K procesu výběru auditora, schvalování odměny auditora a komunikací informací zjištěných v průběhu auditu studie ukazuje, že hlavní slovo má ve většině společností představenstvo (graf č. 7 a 8). Dozorčí rada pak bere na vědomí (v menším počtu případů schvaluje) zprávu auditora. Dochází tedy k situaci, kdy management má možnost přímo ovlivnit pokračování a podmínky spolupráce s auditorem. Jak také uvádí studie, „o určitém tradicionalismu svědčí i fakt, že se svou úlohou je naprostá většina respondentů spokojena (93 % u zástupců představenstev, 83 % u zástupců dozorčích rad).

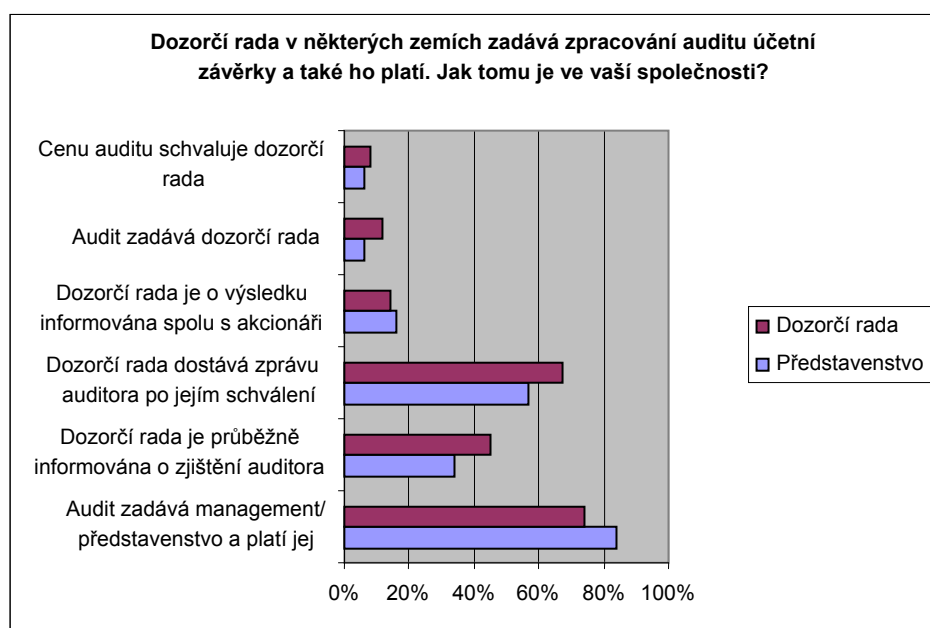
³⁴Mezi dubnem a květnem 2004 byli osloveni členové představenstev a dozorčích rad 500 největších českých společností. Na základě 242 došlých odpovědí byl pak sestaven přehled o stavu corporate governance v České republice.

Graf č.7 – Zapojení představenstev a dozorčích rad do procesu auditu

Zdroj: KPMG (2005)

Graf č.8 – Aktivita dozorčích rad ve vztahu k auditorovi

Zdroj: KPMG (2005)

Jak uvádí Winter report (2003), pro kvalitní corporate governance je důležité, aby byla dozorčí rada o auditu informována, jak písemně, tak osobním kontaktem s auditorem, např. kladením otázek. Nezdá se však, že by toto bylo pravidlem. Na pasivitu dozorčích rad směrem k externímu auditu poukazují i zástupci Komory auditorů. Hora (2000, s.6) uvádí: “Dozorčí rady neplní často svoji kontrolní a řídicí funkci a jsou konstituovány pouze formálně. Byl jsem svědkem situace, kdy i přes přímý signál a pokus o sjednání schůzky byl

postoj zástupců dozorčí rady pasivní a k práci a závěrům auditora zcela pasivní.“ Langr (2001, s.30) uvádí k roli managementu, že „řada řídicích pracovníků očekává, že když si zaplatí audit, auditor potvrdí příznivý nebo i růžový obraz spíše než ten věrný. Anomálií zde totiž je, že vedení podniků si myslí, že nakupuje služby pro sebe, ve skutečnosti však jde o služby pro veřejnost.“

Kvalita auditu je do velké míry závislá na kvalitě corporate governance v auditovaném subjektu. Schopnost auditora odhalit nedostatky v účetnictví klienta závisí na kvalitě informací poskytovaných auditovaným subjektem (a tím pádem také na fungování kontrolních mechanismů uvnitř společnosti). Vůle auditora tyto nedostatky zveřejnit pak závisí na možnostech managementu vybírat a odvolávat auditora.

Česká legislativa stanovuje pouze minimální závazné požadavky na kvalitu corporate governance a na proces výběru auditora.

V České republice je běžnou praxí, že auditora vybírá i odvolává management auditovaného subjektu a existuje zde otevřený prostor pro opinion shopping. Specifická je situace u auditů firem vlastněných zahraničními vlastníky, kde je auditor často vybírán na úrovni skupiny a management tak nemá možnost do tohoto procesu zasahovat.

V souladu s novelou 8. směrnice lze očekávat, že výběr a odvolání auditora bude podléhat schválení vlastníků a u subjektů veřejného zájmu bude celý proces externího auditu monitorovat dozorčí rada nebo výbor pro audit (fungující v rámci dozorčí rady).

Zda budou mít taková opatření významný vliv na proces výběru a odvolávání auditora však není jasné. České společnosti se vyznačují vysokou koncentrací vlastnictví a výběru auditora bude moci ovlivňovat majoritní vlastník. Vzhledem k existenci informační asymetrie a konfliktu zájmů mezi majoritním vlastníkem a minoritním vlastníkem, popř. jinými zainteresovanými skupinami, bude moci majoritní vlastník provádět opinion shopping. Na druhou stranu tento konflikt nelze vyřešit v rámci procesu výběru auditora, neboť minoritní vlastník nebo potenciační investor se na výběru a odvolávání auditora nemůže přímo podílet. U společností se skupinovým auditorem vybíraným mateřskou společností pak takové opatření nebude mít žádný dopad.

Otázkou je také případná efektivita výborů pro audit. Dozorčí rady v českých společnostech v mnoha případech nespĺňují best practice v oblasti corporate governance (nezávislost, kompetence, aktivita). Jelikož má být výbor pro audit součástí dozorčí rady, bude se potýkat se stejnými problémy. Pokud nebudou dozorčí rady složeny z nezávislých

členů, kteří se budou zapojovat do procesu výběru auditora a budou aktivně s auditorem komunikovat, nebude efektivita případných výborů pro audit velká.

4.2.6 Bariéry pro výměnu auditora

Současná úprava

V České republice zatím neexistuje žádná významná bariéra, která by znesnadňovala auditovaným subjektům výměnu auditora.

Kodex pouze upravuje komunikaci mezi odcházejícím a novým auditorem. Nový auditor by měl kontaktovat odcházejícího auditora ohledně důvodů výměny a měl by být seznámen s problémy v auditované společnosti, na které odcházející auditor narazil. Pokud klient nedá souhlas ke komunikaci mezi odcházejícím a novým auditorem, měl by nový auditor zvážit spolupráci s takovým klientem.

Nově schválená 8. směrnice pak uvádí, že k výměně auditora může dojít pouze z relevantních důvodů (proper grounds) a že takovým důvodem není rozdílný názor na účetní politiku nebo postup auditora (členský stát má zajistit, že k takovým výměnám nebude docházet). Podle Směrnice by měl auditor a auditovaný subjekt oznámit orgánu dohledu předčasné ukončení spolupráce a vysvětlit důvody takového ukončení.

Zhodnocení současné úpravy

V současnosti je v České republice možné, aby klient odvolal auditora těsně před vydáním výroku³⁵. V kombinaci s vlivem managementu na výběr a odvolávání auditora tak existuje otevřený prostor pro opinion shopping. Opatření v Kodexu ohledně komunikace mezi odcházejícím a novým auditorem není dostačující. Může představovat částečnou bariéru, pokud by taková komunikace byla řádně zdokumentovaná ve spisu auditora a pokud by podléhala kontrole ze strany orgánu dohledu.

4.3 Kontrola práce auditorů regulátorem v České republice

V předchozí části kapitoly jsme si ukázali, že standardy nezávislosti auditora aplikované v České republice v současnosti kladou velké požadavky na dozorový orgán nad auditorskou činností. V této části kapitoly se zaměříme na popis současného systému

³⁵ Jak například uvádí Hora (2000), v praxi takové případy nastávají.

dohledu nad auditorskou činností v České republice, na diskuzi o efektivnosti tohoto systému a na možný budoucí vývoj, především s ohledem na schválenou novelu 8. směrnice.

4.3.1 Dozor nad činností auditorů

Současná úprava

Kontrola práce auditorů je v České republice založena na principu samoregulace. Zákon o auditorech přisuzuje zodpovědnost za kontrolu nad prací auditorů dozorčí komisi (par. 33). Členy dozorčí komise i dozorčí řád, kterým se komise při své práci řídí, schvaluje sněm. K funkci komise zákon o auditorech říká, že „komisi přísluší dohlížet na plnění usnesení sněmu a na dodržování tohoto zákona, profesních předpisů a auditorských směrnic auditorů, auditorskými společnostmi a asistenty auditora, jakož i orgány Komory“ (par.33, odst.2). Podle dozorčího řádu je cílem kontroly vedle zjišťování dodržování zákonů a auditorských předpisů také kontrola „plnění zásad profesionálního chování auditorů z hlediska jejich nezávislosti“ (odst. 4e, par. 1, dozorčí řád).

Dozorčí komise je složena z 11 členů volených sněmem. Tito členové provádějí kontrolní činnost nad prací auditorů. V případě potřeby mohou být ke kontrole přizváni také experti nezávislí na auditorské profesi.

Kontroly u auditorů a auditorských společností mohou být dvojího druhu: řádné a mimořádné. Řádné kontroly probíhají pravidelně podle plánu dozorčí komise a jsou zaměřeny na všechny oblasti činnosti auditora. Dozorčí řád stanovuje že u auditorů nebo auditorských společností by měla být provedena kontrola alespoň jednou za 6 let. Mimořádné kontroly vycházejí z podnětu třetích stran a jsou obvykle zaměřeny pouze na oblast, na kterou třetí strana upozorňovala.

V průběhu kontroly jsou osoby provádějící dohled oprávněny kontrolovat veškerou dokumentaci týkající se provedeného auditu včetně interních směrnic auditorských firem nebo podkladů pro posouzení nezávislosti auditora.

Výsledkem práce Dozorčí komise je spis, který musí být archivován po dobu 10 let a který shrnuje průběh práce dozorčí komise a případný nález. Pokud komise narazí na porušení zákonů nebo profesních předpisů, má povinnost předat spis kárné komisi pro posouzení nálezu a možného stanovení sankce.

V zákoně ani v předpisech Komory není uvedena povinnost seznámit veřejnost s průběhem a výsledky dohledu u auditorů, a to ani v obecné rovině bez uvádění konkrétních jmen firem.

V oblasti dozoru nad auditorskou činností lze v následujících letech očekávat výrazné změny, protože nově schválená 8. směrnice vyžaduje, aby byl založen orgán dozoru nad činností auditorů nezávislý na auditorské profesi. Tento orgán by měl dohlížet na činnost auditorů, ať už přímo nebo kontrolou profesního orgánu. Směrnice přímo uvádí, že orgán by měl mít pravomoc, pokud to uzná za vhodné, kontrolovat činnost jednotlivých auditorů a auditorských společností. Činnost orgánu by měla být transparentní. Směrnice v tomto ohledu požaduje zveřejňování ročních plánů dohledu a zprávy o činnosti orgánu.

Zhodnocení současné úpravy

Efektivita dozorů nad auditorskou činností je závislá na motivaci a schopnostech osob vykonávajících dozor, na zaměření a frekvenci těchto kontrol, a na prostředcích, které jsou pro tuto činnost k dispozici. Na první dva faktory se nyní podíváme podrobněji (výše prostředků závisí na částce, kterou Komora věnuje na dohled ze svého rozpočtu, a taková informace není k dispozici).

Složení dozorčí komise

Složení orgánů podobných dozorčí komisi naráží na problém negativního výběru. Je pravděpodobné, že do komise se vždy nebudou hlásit nejschopnější odborníci, protože ti jsou plně zaměstnáni prací auditora. Dále vzhledem ke struktuře auditorů v Komoře a způsobu volby mají na složení dozorčí komise největší vliv samostatní auditoři nebo auditoři z malých firem. To potvrzují výsledky voleb do dozorčí komise v letech 2001 a 2004. Pouze v roce 2004 byl do komise zvolen jeden zástupce velké čtyřky, jinak byla komise složena vždy z malých auditorů. Převažující vliv malých auditorů může mít dopad na přísnost kontrol dozorčí komise.

Malí auditoři profitují na dobré pověsti auditorské profese méně než velcí auditoři. Klienti malých auditorů jsou menší společnosti, které mají zpravidla menší počet uživatelů finančních výkazů než klienti auditorů velké čtyřky. Z případné větší kvality auditorských služeb tak malí auditoři získají menší přínos než auditoři velké čtyřky. Pro malé auditory

bude z tohoto pohledu výhodné, aby byla kontrola dozorčí komise co nejbenevolentnější, neboť přísný dohled pro ně znamená vyšší náklady, které nejsou kompenzovány vyššími zisky, když budou poskytovat kvalitnější služby.

Přísnější dohled by měli vyžadovat auditoři velké čtyřky za podmínky, že budou mít prospěch z poskytování služeb vyšší kvality. Pokud nejsou auditoři velké čtyřky nijak odměněni za poskytování služeb vyšší kvality, bude pro ně přísnější dohled znamenat pouze zvýšené náklady stejně jako pro malé auditory a budou preferovat benevolentnější dozor.

Vzhledem k tomu, že v České republice nejsou zveřejňovány výsledky dohledu u jednotlivých auditorských firem, nemají uživatelé finančních výkazů možnost odměnit auditory poskytující kvalitní služby. Proto bude v zájmu auditorů, aby dohled ze strany dozorčí komise byl co nejbenevolentnější.

Zaměření a frekvence kontrol

Dozorčí komise pravidelně komunikuje auditorům a auditorským společnostem nejčastější nedostatky zjištěné při dohledu, ovšem nezveřejňuje již jména auditorů nebo auditorských firem, u kterých byly nedostatky nalezeny. Jak vyplývá ze přehledu nedostatků odhalených komisí a zveřejněných v časopise Auditor³⁶, mezi nejčastější prohřešky patří nedostatečná dokumentace jednotlivých etap auditu, špatně zdokumentované nebo nedostatečné testování nebo formální chyby a opomenutí ve výroku nebo zprávě auditora. Nejfrekventovanějším nedostatkem bylo neprojednání zprávy auditora statutárním a dozorčím orgánem. Pouze ve dvou případech komise objevila, že auditor poskytl klientovi navíc i jinou službu než povoluje zákon.

Z přehledu zveřejněného dozorčí komisí je vidět, že kontroly se zaměřují převážně na kvalitu dokumentace auditora, zda je spis auditora adekvátní příslušné zakázce a obsahuje všechny formální náležitosti. Úplnost dokumentace, na kterou se kontrola zaměřuje, může ukázat, zda auditor věnoval zakázce potřebný čas. Pokud však má auditor po formální stránce v pořádku auditorský spis, je obtížné prokázat, že odvedl ve skutečnosti nekvalitní práci.

Naopak malý prostor je při dohledu věnován posouzení nezávislosti auditora na klientovi (absence takových problémů v přehledu bude znamenat, že se jimi komise nezabývá spíše než že by na ně nenarazila). Komise sleduje, zda byla zpráva auditora

³⁶ Specifikace jednorázových a opakovaných nedostatků auditorů (podle četnosti jejich výskytu), Auditor č. 9, 2005.

projednána dozorčím nebo statutárním orgánem. Nijak ale nesleduje možnost zásahů managementu do rozhodování o výběru a podmínkách spolupráce s auditorem, komunikaci mezi odcházejícím a novým auditorem ani podmínky, za jakých byla ukončena spolupráce mezi auditorem a klientem. Stejně tak není sledován vnitřní kontrolní systém auditorských firem, který Kodex uvádí jako jeden z významných zabezpečovacích prvků (to však může být způsobeno velikostí kontrolovaných auditorů a auditorských společností). Po auditorech se nepožaduje, aby zdokumentovali rizika spojená s ohrožením nezávislosti tak, jak to požaduje etický kodex. Například pokud má management možnost zasahovat do výběru auditora (což, jak jsme si ukázali, je v České republice běžnou praxí), jedná se o ohrožení nezávislosti auditora na klientovi a auditor by toto měl vzít v úvahu a přijmout příslušné zabezpečovací prvky.

Tabulky č. 2 a 3 ukazují, jak se vyvíjela aktivita dozorčí rady v období 1993 až 2005. Počet řádných kontrol zůstává zhruba konstantní vzhledem k celkovému počtu auditorů a auditorských společností. Tento počet je však velmi nízký v porovnání s požadavkem, aby každý auditor nebo auditorská společnost byli kontrolováni alespoň jednou za 6 let. Ke splnění tohoto požadavku by musela být aktivita dozorčí komise několikanásobně větší. To také znamená navýšení prostředků, které Komora bude věnovat na dozor. Za povšimnutí také stojí vysoké procento případů předaných kárné komisi v letech 1997 až 2003.

Tab. č.2 - Vývoj počtu pravidelných prověrek a kontrol plnění opatření k nápravě uskutečněných u auditorských subjektů v období 1995 až říjen 2005

Období	Počet kontrol celkem	Počet kontrol vzhledem k počtu auditorů	Procento případů předaných kárné komisi
1995	5	0%	0%
1996	49	4%	4%
1997	52	3%	15%
1998	74	5%	41%
1999	58	4%	21%
2000	79	5%	27%
2001	73	4%	14%
2002	52	3%	13%
2003	54	3%	26%
2004	80	5%	5%
Do 31.10.2005	70	4%	6%

Zdroj: Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004 - 10/2005, vlastní výpočet

Tab. č.3 - Vývoj počtu stížností a podnětů došlých Komoře auditorů od roku 1993 do 10/2005 včetně oprávněnosti a uplatněných sankcí vůči auditorským subjektům

Období	Podané stížnosti celkem	Podané stížnosti vzhledem k počtu auditorů	% oprávněných stížností	% neoprávněných stížností
1993	4	1%	50%	50%
1994	6	1%	83%	17%
1995	11	1%	36%	64%
1996	14	1%	64%	36%
1997	14	1%	21%	79%
1998	12	1%	42%	58%
1999	20	1%	20%	80%
2000	12	1%	42%	58%
2001	22	1%	32%	68%
2002	20	1%	45%	55%
2003	30	2%	50%	50%
2004	27	2%	44%	56%
do 31.10.2005	22	1%	64%	36%

Zdroj: Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004 - 10/2005, vlastní výpočet

Jak vyplývá z výroků představitelů Komory či dozorčí rady, je základní filosofií dohledu snažit se metodologicky radit auditorům ohledně vedení spisu auditora a až v případě závažného nebo opakovaného porušení předpisů předat případ kárné komisi. Cílem je pomoci auditorům zvýšit kvalitu jejich práce (kvalitní spis jim může pomoci při případné soudní žalobě) a tím také zvýšit důvěryhodnost auditorské profese v očích veřejnosti.

V rozporu s tímto tvrzením je celková netransparentnost činnosti dozorčí komise. Zpráva o činnosti dozorčí komise se nachází na internetových stránkách Komory v části přístupné pouze auditorům a uživatelé finančních výkazů nemají o dohledu nad činností auditorů žádné informace. Tato netransparentnost téměř vylučuje, aby měl nějaký auditor nebo auditorská společnost prospěch z přísnějšího dohledu.

Současný dozor nad činností auditorů v České republice neprobíhá tak, aby motivoval auditorské společnosti k posílení nezávislosti. Určitý posun lze očekávat

s implementací 8. směrnice, která mimo jiné upravuje oblasti, na které by se měl dohled zaměřit, a mezi nimi je i zhodnocení vnitřních kontrolních mechanismů auditorských firem nebo posouzení adekvátnosti poplatků. Vzrostou rovněž požadavky na zveřejňování výsledků dohledu (i když není upřesněno, zda musí být uvedena jména konkrétních firem) i na informační povinnosti auditorských firem subjektů veřejného zájmu. Momentálně ale dohled nemotivuje auditora k poskytování služeb vyšší kvality ani nesignalizuje trhu, jakou kvalitu služeb daný auditor poskytuje prostřednictvím zveřejnění výsledků dohledu.

4.3.2 Sankce za nedodržení standardů

Současná úprava

Za udělování sankcí auditorům je podle zákona o auditorech (par. 34) zodpovědná kárná komise.

Kárná komise má 7 členů, kteří jsou voleni sněmem. Řídí se při své práci kárným řádem, který rovněž schvaluje sněm. Kárná komise zahajuje řízení s auditorem z podnětu dozorcí komise na základě výsledků kontrolní činnosti, na podnět ministra financí nebo na podnět třetí strany, včetně anonymních oznámení a monitoringu tisku.

Výsledkem práce kárné komise je kárný spis. Údaje o průběhu řízení jsou tajné, ovšem údaje o udělených sankcích jsou publikované v seznamu auditorů (dostupné na internetových stránkách). Komise má povinnost informovat každé 3 měsíce radu o průběhu vyřizování podnětů a o vydaných rozhodnutích. Rozhodnutí kárné komise aplikuje Komora.

Co se týče odpovědnosti auditora, zákon o auditorech uvádí, že auditor je zodpovědný za škody způsobené v průběhu auditu (par. 17). Auditor musí být podle zákona povinně pojištěn a to na částku, která odpovídá očekávané částce, kterou by po auditorovi mohla třetí strana vyžadovat jako náhradu škody.

Vzhledem k novele 8. směrnice dojde ke změně procesu udělování sankcí auditorům, neboť nově založený orgán dohledu bude mít pravomoc udílet sankce auditorům. Odpovědnost auditora ve směrnici nijak podrobně upravena není.

Zákon o auditorech vymezuje rozsah sankcí, které může Kárná komise auditorovi uložit. Paragraf 21 uvádí, že za závažné nebo opětovné zaviněné porušení povinností stanovených zákonem o auditorech, profesním předpisem nebo auditorskou směrnicí může být auditorovi uloženo některé z těchto kárných opatření:

- napomenutí (podle kárného řádu se tato sankce jako jediná neuvádí do seznamu auditorů),
- veřejné napomenutí (tato sankce je podle kárného řádu ve formě vyvěšení napomenutí na úřední desce Komory po dobu 3 měsíců),
- pokuta do výše 500 000 Kč (1 000 000 Kč pro auditorskou společnost),
- pozastavení oprávnění k poskytování auditorských služeb nejdéle na 1 rok,
- vyškrtnutí ze seznamu auditorů.

Podle zákona může Komora pozastavit oprávnění k poskytování auditorských služeb auditorovi nebo auditorské společnosti, je-li v prodlení se zaplacením příspěvků na činnost Komory delším než 1 rok a příspěvek nebyl zaplacen ani do 1 měsíce po vyzvání Komorou s poučením o následcích nezaplacení nebo bylo-li proti auditorovi zahájeno trestní řízení pro úmyslný trestný čin, a to nejdéle do dne, kdy nabude právní moci rozhodnutí, kterým se toto řízení končí. Po dobu pozastavení oprávnění k poskytování auditorských služeb není dotčena kárná odpovědnost auditora.

Podle par. 22 Zákona lze auditora nebo auditorskou společnost znovu zapsat do seznamu auditorů nebo do seznamu auditorských společností na základě písemné žádosti a po splnění podmínek stanovených Zákonem, nejdříve však po uplynutí 3 let ode dne vyškrtnutí auditora nebo auditorské společnosti z příslušného seznamu.

Auditor má možnost se proti rozhodnutí Kárné komise odvolat k odvolací komisi (složené ze tří členů rady) nebo podat žalobu k soudu.

Par. 25 upravuje, po jaké době jsou jednotlivé tresty auditora vymazány a hledí se na auditora (tzv. zahlazení kárného nebo jiného opatření), jako by jim nebylo uloženo kárné nebo jiné opatření: 1 rok ode dne, kdy bylo vykonáno rozhodnutí o napomenutí nebo veřejném napomenutí, 3 roky, byla-li uložena pokuta nebo pozastavení oprávnění k poskytování auditorských služeb nebo v případě vyškrtnutí ze seznamu auditorů nebo auditorských společností.

Zhodnocení současné úpravy

Složení kárné komise

Na základě výsledků voleb do kárné komise v letech 2001 a 2004 lze zjistit, že ani v jednom případě není v komisi žádný zástupce firem velké čtyřky. Komise je složena pouze ze auditorů z menších auditorských firem nebo ze samostatných auditorů. Důvodem

může být, stejně jako u dozorčí komise, problém negativního výběru nebo zájem auditorů na co nejbenevolentnějším posuzování případů předaných kárné komisi.

S rostoucím počtem kárných opatření může alespoň krátkodobě klesat hodnota auditu v očích uživatelů finančních výkazů. Navíc přísné posuzování případů povede ke zvýšení nákladů na provádění auditu. Auditorská profese může v delším období získat na důvěryhodnosti, pokud se bude zbavovat členů, kteří poskytují služby nízké kvality. Krátkodobě však není pro auditory výhodné zveřejňovat o profesi negativní informace a můžeme očekávat, že udělené sankce budou méně přísné.

Přísnost udělených sankcí

Udělení sankce Komorou za nekvalitní práci auditora může mít dvojí dopad: auditor je jednak potrestán samotnou sankcí, například pokutou, a klesá jeho důvěryhodnost v očích uživatelů finančních výkazů, kteří se o udělené sankci dozví.

Následující tabulky (č.4 a 5) ukazují sankce udělené kárnou komisí na základě pravidelných kontrol a na základě podání třetích stran. Převážná většina sankcí představuje pokuty nebo napomenutí, ve třech případech došlo k vyškrtnutí auditora a v jednom případě k pozastavení činnosti.

Tab. č.4 - Sankce udělené auditorům na základě pravidelných prověrek v období 1995 až říjen 2005

Období	Počet případů předaných z dozorčí do kárné komise	Napomenutí	Pokuta	% potrestaných auditorů
1995	0	0	0	0%
1996	2	1	1	100%
1997	8	7	1	100%
1998	30	14	14	93%
1999	12	4	6	83%
2000	21	7	8	71%
2001	10	0	2	20%
2002	7	1	3	57%
2003	14	0	1	7%
2004	4	0	2	50%
Do 31.10.2005	4	0	2	50%

Zdroj: Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004 - 10/2005, vlastní výpočet.

Tab. č.5 Sankce udělené auditorům na základě stížností obdržených na auditory v období 1995 až říjen 2005

Období	Podání stížností celkem	Oprávněné	Písemné napomenutí	Pokuta	Pozastavení oprávnění	Vyškrtnutí	% potrestaných auditorů
1993	4	2	0	0	0	0	0%
1994	6	5	0	0	0	0	0%
1995	11	4	0	0	0	0	0%
1996	14	9	2	0	0	0	22%

1997	14	3	1	0	0	0	33%
1998	12	5	3	1	0	0	80%
1999	20	4	3	1	0	0	100%
2000	12	5	0	3	0	0	60%
2001	22	7	3	2	0	0	71%
2002	20	9	4	4	0	0	89%
2003	30	15	1	9	0	3	87%
2004	27	12	2	2	0	0	33%
Do 31.10.2005	22	14	2	5	1	0	57%

Zdroj: Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004 - 10/2005, vlastní výpočet.

Na základě informací zveřejněných v časopise Auditor (Sixta, 2005) proběhlo od prosince 2004 do června 2005 7 zasedání kárné komise. Bylo vyneseno 36 rozhodnutí k neplnění zákona o auditorech, z toho 31 se týkalo neplnění směrnice pro kontinuální vzdělávání (auditoři včas nedoložili, že absolvovali příslušný počet hodin školení). 5 řízení bylo zahájeno z podnětu dozorcí komise z následujících důvodů: neověření významné položky finančního majetku, auditor nepostupoval čestně a svědomitě při současném dodržování auditorských směrnic a profesních předpisů, neúplný spis auditora, kde chybělo doložení dokladových inventur účtů, plán auditu, vyhodnocení vnitřního kontrolního systému. Jeden podnět podala Komise pro cenné papíry.

Převažujícím typem sankce je napomenutí nebo pokuta, pouze v posledních letech přistoupila Komora k vyškrtnutí auditora nebo pozastavení auditorské činnosti. Navíc jak vyplývá z údajů kárné komise z let 2004 a 2005, týkalo se 31 z 36 případů projednávaných kárnou komisí neplnění povinností ohledně vzdělávání auditorů (konkrétně auditoři neoznámili komisi do stanoveného termínu, že absolvovali předepsaný počet hodin školení), tedy prohrěšek spíše formálního rázu, který se netýká nezávislosti auditora.

Jak také vyplývá z vyjádření členů kárné komise i auditorů (zveřejněných v časopise Auditor), je hlavní filosofií dohledu a udělovaných sankcí pomoci auditorům, aby se poučili z nedostatků spíše než trest. Jedna z členek kárné komise například uvedla: „Podle mého názoru by se měla KA ČR zaměřit více na prevenci než na trestání auditorů. V projednávání došlých stížností jsme se vždy snažili najít všechny pozitivní momenty, které mohou být použity ve prospěch auditora.”³⁷

Informace dostupné uživatelům finančních výkazů o udělených sankcích jsou pouze omezené. Uživatelé finančních výkazů jsou informováni o sankcích prostřednictvím internetových stránek Komory. Komora však zveřejňuje pouze udělenou sankci, ne za co byla udělena. Pro uživatele finančních výkazů je přitom významné, zda byla auditorovi

udělena pokuta za pozdní zaplacení příspěvků Komoře nebo za porušení standardů nezávislosti.

Předmětem této práce není a ani nemůže být posouzení adekvátnosti udělovaných sankcí, ze získaných informací však vyplývá, že sankce za neplnění zákona nebo auditorských předpisů nízké. Nízké sankce v kombinaci s nízkou frekvencí kontrol způsobují, že se především malým auditorům nevyplatí dodržovat standardy nezávislosti (např. v oblasti poskytování neauditorských služeb).

4.3.3. Žaloba na auditora a pojištění

Odpovědnost auditora upravuje zákon o auditorech (par 17), podle kterého „auditor a auditorská společnost odpovídají za škodu, která byla způsobena v souvislosti s poskytováním auditorských služeb (odst.1). Odstavec 3 upravuje, že „auditor a auditorská společnost se odpovědnosti podle odstavce 1 zprostí, prokáží-li, že škodě nemohlo být zabráněno ani při vynaložení veškerého úsilí, které na nich lze požadovat“. Odstavec 4 stanovuje, že auditora a auditorské společnosti musejí být pojištěni pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou v souvislosti s poskytováním auditorských služeb tak, aby výše pojistných částek byla úměrná možným škodám, které lze v rozumné míře předpokládat. Adekvátnost pojištění je pak posuzována dozorčí komisí v rámci dohledu nad auditory.

Auditorská směrnice ISA 240 zmiňuje odpovědnost auditora při odhalování podvodů v auditovaném subjektu. Směrnice uvádí, že audit nemůže eliminovat riziko, že finanční výkazy budou obsahovat významné nesprávnosti, a to i za předpokladu, že audit bude řádně naplánován a auditor bude postupovat podle auditorských standardů. Směrnice také uvádí, že auditor odhalí podvod s menší pravděpodobností než neúmyslnou chybu, protože při podvodu se jeho původce bude snažit zakrýt důkazy.

V České republice dosud nebyl nad auditorem vynesena žádný rozsudek v souvislosti s poskytováním auditorských služeb a je otázkou, jak budou soudy v případě soudních sporů odpovědnost auditora a nároky poškozených uživatelů finančních výkazů posuzovat. Bude důležité, jak bude rozlišováno mezi odpovědností auditorů a auditovaných subjektů. Podle auditorské směrnice ISA 240 není účelem auditu odhalovat nedostatky, ale postupovat podle platných směrnic tak, aby riziko významného zkreslení finančních výkazů bylo co nejmenší. Posuzování takových případů je však velmi subjektivní a nelze vyloučit riziko, že auditor bude potrestán za něco, co nemohl sám ovlivnit.

³⁷ Kandidáti do orgánů KA ČR pro volby na XIV. Sněmu, 2004, s.27.

4.4 Tržní kontrola auditorů v České republice

Uživatelé finančních výkazů mají k dispozici informace uvedené v seznamu auditorů a auditorských společností na internetových stránkách Komory, kde lze najít obecné identifikační údaje auditora, zda mu byla pozastavena auditorská činnost a jaké mu bylo uděleno kárné opatření. Není ale uvedeno, za jaký prohřešek je kárné opatření uděleno, což výrazně snižuje hodnotu této informace. Vůbec žádné informace pak nejsou zveřejňovány o průběhu dohledu v jednotlivých společnostech. Komora zveřejňuje pouze přehled nedostatků zjištěných při dohledu (bez uvedení u kterého auditora byl nedostatek nalezen) a tento přehled, stejně jako informace o počtu kontrol a o počtu případů předaných kárné komisi, je dostupný v uzavřené části internetových stránek Komory, které jsou přístupné pouze auditorům.

Oficiálně není veden žádný seznam auditorů a jejich klientů. Takový přehled by bylo možné získat pouze prostudováním výročních zpráv společností, které jsou mnohdy obtížně dostupné. Úplný seznam klientů auditora nebo auditorské společnosti je tedy možné získat pouze s vynaložením velkých nákladů. Podobný seznam by uživatelům finančních výkazů poskytoval informaci o specializaci a zkušenostech jednotlivých auditorů a auditorských společností. Absence takového přehledu navíc znemožňuje provádění analýz chování auditorů a auditovaných subjektů.

Co se týče vztahu mezi auditorem a klientem, mají uživatelé k dispozici informace o poplatcích, které firmy s veřejně obchodovatelnými cennými papíry uhradily auditorovi za auditorské i neauditorské služby. Jak již bylo diskutováno výše, mají tyto informace v podobě, v jaké jsou nyní zveřejňovány, velmi omezenou vypovídací hodnotu.

Pouze velmi omezený počet společností zveřejňuje ve své výroční zprávě podrobnosti o corporate governance a o případné existenci výboru pro audit. Žádné informace také nejsou k dispozici o důvodech odvolání auditora a případy, kdy je auditor vyměněn krátce před vydáním výroku, zůstávají nepovšimnuty.

Určité zlepšení v informovanosti uživatelů finančních výkazů lze očekávat v souvislosti s implementací 8. směrnice. Auditorské firmy, které auditují subjekty veřejného zájmu, budou muset zveřejňovat tzv. transparency report. V ní bude popsán vnitřní kontrolní systém v auditorské firmě, bude také obsahovat datum a výsledek poslední kontroly regulátora a seznam všech subjektů veřejného zájmu, u které společnost provádí audit.

Komora ve vztahu k uživatelům finančních výkazů splňuje pouze požadavky, které jí ukládá zákon. Není zde vidět žádná snaha podávat informace nad rámec zákona. Například i zprávy z jednání sněmu nebo informace o činnosti orgánů Komory jsou přesouvány na stránky Komory přístupné pouze auditorům. Komora tento krok zdůvodňuje tak, že není v jejím zájmu, aby měla veřejnost k určitým informacím přístup³⁸. Zůstávají tak přístupné pouze informace publikované v časopise Auditor (pouze část přístupná veřejnosti), které jsou však zaměřené spíše na články odborné povahy (účetní a daňová problematika). Komora každoročně vyhodnocuje svoji informační politiku směrem k veřejnosti. Z poslední zprávy (Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004-10/2005, 2005) vyplývá, že Komora se zaměřuje na prezentaci auditorské profese v médiích s cílem „přispět ke zvýšení celospolečenské poptávky po auditorských službách.“ (Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004-10/2005, 2005, s.13). V této oblasti je patrný střet zájmu. Deklarovaným cílem Komory je prosazovat zájmy auditorů a můžeme tedy očekávat, že Komora bude zveřejňovat především informace propagující auditorskou profesi. Takový postup je nepřijatelný u profese, která primárně slouží uživatelům finančních výkazů, a jejíž existence je založena na důvěryhodnosti jejích členů.

Uživatelé finančních výkazů v České republice mají jen minimální možnost pozorovat kvalitu auditorských služeb, které jednotlivé auditorské firmy poskytují. Uživatelé finančních výkazů se tak musejí se spoléhat na reputaci auditorských firem, která slouží jako nejsilnější záruka pro to, aby auditoři poskytovali kvalitní služby. Tato záruka bude nejvíce působit u auditorů velké čtyřky, kteří provádějí audit u velkých společnostech a kde lze očekávat velkou medializaci případného pochybení auditora. Záruka v podobě reputace však sama o sobě není dostačující k zajištění kvality poskytovaných auditorských služeb. Naopak o nekvalitní práci menších auditorů se uživatelé finančních výkazů většinou nedozví. V mnoha případech se těmto auditorům nevyplatí vynakládat zvýšené náklady na poskytování kvalitních služeb, protože tím nezískají větší prospěch a za nekvalitní služby nebudou potrestáni.

Vzhledem k dostupnosti informací o kvalitě služeb auditorů je tržní kontrola činnosti auditorů v České republice nedostačující. Tím klesá motivace auditorů a auditorských společností poskytovat služby vyšší kvality, protože uživatelé finančních výkazů ve většině případů tuto kvalitu neocení. Naopak náklady spojené s poskytováním

³⁸ K přístupu asistentů auditora do uzavřené části internetových stránek KA ČR, 2006.

služeb nižší kvality jsou nízké, jak z pohledu možné sankce udělené Komorou, tak z pohledu ztráty reputace.

4.5 Opatření k posílení nezávislosti auditora v České republice

Cílem této části kapitoly je diskutovat změny v regulaci auditorské činnosti v České republice, které by vedly k posílení nezávislosti auditora.

Změny, které můžeme v nejbližší budoucnosti očekávat v regulaci auditorské činnosti, budou vyplývat z nově schválené 8. směrnice o statutárním auditu. Tato směrnice poskytuje dostatek prostoru pro zkvalitnění auditorských služeb a pro posílení nezávislosti auditora. Stejně významný pro kvalitu auditu v České republice bude vývoj v oblasti corporate governance a zájem uživatelů finančních výkazů o kvalitu auditorských služeb.

Nejdůležitější oblasti, na které je nutné se zaměřit pro posílení nezávislosti auditora, jsou podle mého názoru tyto: (i) změna ve způsobu dohledu nad auditorskou činností, především prostřednictvím založením orgánu dohledu nezávislého na auditorské profesi, (ii) posílení postavení auditora vzhledem k managementu auditovaného subjektu prostřednictvím úpravy procesu jmenování a odvolávání auditora, (iii) větší zapojení uživatelů finančních výkazů do procesu kontroly nad činností auditorů.

Naopak zpřísnění v oblasti délky spolupráce mezi auditorem a auditovaným subjektem a výše prospěchu auditora nad rámec současné regulace, například zavedením povinné rotace auditorských firem nebo další omezování možnosti poskytovat neauditorské služby, by podle mého názoru nevedlo ke zvýšení kvality auditu. Taková opatření by vedla k omezení investic do specializovaných znalostí ze strany auditorů, k omezení využití specifických aktiv ve vztahu mezi auditorem a klientem a ke snížení konkurence na trhu auditorských služeb. V oblasti konkurence by tak došlo ještě ke zhoršení současné situace, kdy je v mnoha případech jmenován auditor celosvětově, bez ohledu na kvalitu poskytovaných služeb na místním trhu. Je také potřeba si uvědomit, že snížení prospěchu auditora nebo povinná rotace nejsou zárukou nezávislosti, zejména pokud nefunguje dohled nad prací auditorů, jak ze strany regulátora, tak trhu, a pokud má management auditovaného subjektu možnost vytvářet na auditora nátlak. Podle mého názoru je současná regulace v oblasti výše prospěchu auditora (tedy výše poplatků, cenové konkurence, poskytování neauditorských služeb) a délky spolupráce mezi auditorem a klientem dostačující a je zapotřebí soustředit se na její vynucování.

4.5.1 Změna v dohledu nad auditorskou činností

Současný dohled nad auditorskou profesí formou samoregulace představuje nejméně nákladnou formu regulace auditorské činnosti. Na druhé straně ale Komora auditorů neposkytuje uživatelům finančních výkazů dostatečné informace o fungování dohledu ani o kvalitě práce auditorů a auditorských společností. Její dohled a udělované sankce nepředstavují dostatečnou motivaci pro auditory, aby poskytovali služby vyšší kvality, s nimiž jsou spojené vyšší náklady. Nacházíme se v situaci, kdy je díky nízkému očekávanému postihu poskytování služeb nižší kvality pro auditory často levné v porovnání s variantou poskytování služeb vyšší kvality.

Celosvětový trend v oblasti regulace auditorských služeb ukazuje, že dohled nad auditorskou profesí by neměl být pouze záležitostí samoregulace. Měl by existovat rovněž orgán dohledu nezávislý na auditorské profesi. Existence takového orgánu by měla zvýšit důvěryhodnost práce auditorů, transparentnost dohledu a kompenzovat nedostatek motivace profese prosazovat nepopulární opatření týkající se kvality auditu. Současná regulace nezávislosti auditora, která je založena na principech (principle based approach), klade velké nároky na dohlížející orgán. Posouzení, zda došlo ke snížení nezávislosti, je v mnoha případech subjektivní a vyžaduje kompetentní a objektivní hodnocení ze strany regulátora, které u nás v současné době chybí. Na druhé straně je profese vzhledem k odborné náročnosti regulace auditu nenahraditelná a přenesení veškerých kompetencí na nezávislý orgán dohledu by bylo příliš nákladné.

Rámcem pro fungování orgánu veřejného dohledu je stanoven ve Směrnici a zahrnuje výběr členů, financování a pravomoci orgánu. Proces výběru členů do orgánu by měl být nezávislý a transparentní, většina členů orgánu by měla být nezávislá na auditorské profesi, ale musí se dobře orientovat v problematice auditu, financování orgánu by mělo být nezávislé na profesi a orgán by měl mít konečnou zodpovědnost za schvalování standardů, za dohled nad kvalitou poskytovaných auditorských služeb a za udělování sankcí. Vykonávání těchto funkcí může být delegováno, konečná zodpovědnost ale bude ležet na orgánu veřejného dohledu.

Klíčová je otázka složení takového orgánu. Na složení a na způsobu výběru členů závisí kvalita fungování orgánu dohledu. Aby byli členové orgánu nezávislí na profesi, bude se na jejich výběru, buď přímo nebo nepřímo, podílet vláda. Možným řešením je, aby členy orgánu jmenovala nominační komise (složená z nezávislých odborníků, menšinové

zastoupení by mohli mít i auditoři), jejíž členy by navrhovala vláda³⁹. Členové orgánu dohledu by měli být vybíráni transparentním konkurzem, s důrazem na jejich schopnosti a různorodost členů tohoto orgánu.

Směrnice požaduje, aby členy orgánu byli nezávislí odborníci orientující se v problematice auditu. V úvahu připadají odborníci se zkušeností s regulací auditu, právníci nebo zástupci různých odvětví hospodářství a uživatelů finančních výkazů. Například orgán dohledu v Irsku sdružuje zástupce účetní a auditorské profese na straně jedné a na straně druhé zástupce širokého spektra zájmových skupin, mezi nimi například zástupce podniků a zaměstnavatelů, odbory, investory, dohled nad finančním trhem, daňový úřad, burzu nebo advokáty. Z řad těchto skupin jsou jmenováni členové orgánu dohledu nad auditorskou profesí, přičemž většinu v orgánu mají členové mimo auditorskou profesi. Toto považuji za jednu z cest pro vznik podobného orgánu v České republice.

Domnívám se, že nově zvolený orgán by měl jít cestou delegování procesu dohledu, kárného řízení a vytváření standardů na Komoru⁴⁰. Měl by se zaměřit na kontrolu Komory v oblasti frekvence a zaměření dohledu, stanovování sankcí a měl by dohlížet, aby standardy schválené Komorou byly v zájmu uživatelů finančních výkazů. Orgán dohledu by se rovněž měl podílet na výběru společností, u kterých bude provedena kontrola, na základě vyhodnocení rizikovosti jednotlivých subjektů. Ke zkvalitnění dohledu by přispěla spolupráce osob provádějících dozor s externími odborníky, ovšem při zachování jejich nezávislosti (hrozí zde riziko nátlaku zájmových skupin nebo zneužití informací ke konkurenčnímu boji). Tito odborníci by přitom nemuseli být řádnými členy orgánu veřejného dohledu, ale jejich znalostí by bylo využito pro kvalitnější dohled nad prací auditorů.

Nový orgán veřejného dohledu bude mít mimo jiné pravomoc v případech, kde to uzná za vhodné, provádět vlastní vyšetřování a udělovat sankce namísto Komory. Je však potřeba si uvědomit, že čím více bude orgán zasahovat do procesu dohledu nad auditorskou činností, tím větší bude riziko korupce a vlivů různých zájmových skupin. Tato pravomoc může být zneužitelná, především pokud se bude jednat o vyšetřování vysoce medializovaných případů.

K udržení nezávislosti orgánu veřejného dohledu na auditorské profesi je nutné, aby byl orgán financován z jiných zdrojů než od auditorů a auditorských společností. Návrh

³⁹ Toto řešení je obsaženo v Návrhu regulace účetní a auditorské profese pro Českou republiku (Ministerstvo financí, 2004a).

⁴⁰ Viz. také Návrh regulace účetní a auditorské profese pro Českou republiku, (Ministerstvo finance, 2004a).

regulace účetní a auditorské profese pro Českou republiku (Ministerstvo financí ČR, 2004a) například navrhuje financování částečně ze státního rozpočtu a částečně od uživatelů finančních výkazů. Je však důležité, aby nedošlo k omezení rozpočtu Komory. Komora hraje nezastupitelnou roli v procesu regulace auditu a její činnost nesmí být vznikem nového orgánu ochromena.

K posílení nezávislosti auditora je nutné, aby dohled lépe, než to nyní dělá Komora, zvýšil náklady auditora za nekvalitně provedený audit. K tomu není potřeba přijímat nová opatření a stačí se soustředit na plnění současného Kodexu.

Mělo by to být jednak větší frekvencí kontrol, aby skutečně každý auditor byl kontrolován jednou za 6 let a auditor subjektů veřejného zájmu častěji. Oproti současné situaci se domnívám, že by mělo dojít ke změně zaměření dohledu, větší důraz by měl být kladen na oblasti, kde hrozí snížení nezávislosti auditora. Dohled by se měl zaměřit na proces výběru auditora a předávání zakázek mezi auditory (prostřednictvím prozkoumání formální dokumentace k těmto procesům, tedy komunikace mezi odcházejícím a nově nastupujícím auditorem a dokumentace z průběhu jmenování a odvolávání auditora v auditované společnosti, např. zápis z valné hromady). Asi nejobtížnějším úkolem je ověřit, zda auditor provedl práci v odpovídajícím rozsahu a zda poplatek požadovaný za služby odpovídá provedené práci. Zde má možnost regulátor provést kontrolu, zda auditor provedl vše, co požadují zákony a auditorské standardy, včetně dokumentace rizik spojených se zakázkou a přijaté zabezpečovací prvky. Stanovení rámcových ukazatelů, které by určovaly minimální pracnost auditu podle charakteristik auditovaného subjektu nepovažuji za vhodné. Toto opatření může být zneužito k provádění auditu většího rozsahu, než je zapotřebí (a s tím související zvýšení poplatků za audit). Spíše by bylo vhodné porovnání s časem stráveným na zakázce předchozím auditorem nebo s podobnými zakázkami v daném odvětví.

Co se týče udělování sankcí, měl by orgán dohledu zajistit, aby dostatečně odrazovaly auditora od poskytování služeb nízké kvality, ale aby zároveň odpovídaly provinění. Klíčové je, aby udělené sankce byly řádně zveřejněny, aby se uživatelé finančních výkazů dozvěděli nejen o uložené sankci, ale také o prohřešku, za který byla uložena.

Role orgánu dohledu by měla spočívat také ve zvýšení transparentnosti dohledu a ve zveřejňování relevantních informací o kvalitě služeb poskytovaných auditorem. Orgán dohledu by měl pravidelně zveřejňovat seznam auditorů a jejich klientů. Měl by také monitorovat poplatky placené auditorovi za auditorské i neauditorské služby (odhalit

extrémy a zaměřit se na ně při dohledu). Cílem není odstranit low balling nebo cenovou konkurenci, ale ujistit se, že tato konkurence není na úkor rozsahu a kvality poskytovaných auditorských služeb. Toto opatření by mělo i odstrašující účinek na auditorské firmy. V případě přijetí zakázky za nezvykle nízkou cenu by musely počítat se zvýšeným zájmem ze strany regulátora a být připravené tento krok obhájit. Co se týče zveřejňování poplatků za auditorské nebo neauditorské služby, může mít nějakou vypovídací hodnotu, pouze pokud budou zveřejňované v jednotném formátu a pro dostatečné množství společností, aby byly srovnatelné.

Domnívám se, že v oblasti zveřejňování informací by měl jít dohled nad rámcem požadavků v osmé směrnici a zveřejňovat informace nejen o auditorech subjektů veřejného zájmu (bude však záležet na tom, které společnosti budou spadat do subjektů veřejného zájmu). Informace zveřejněné o auditorech jsou klíčové pro posouzení kvality jejich služeb.

Novela Směrnice požaduje, aby všichni auditoři podléhali dohledu ze strany nově založeného orgánu. Domnívám se však, že by bylo možné alternativní řešení. Například ve Velké Británii podléhají dohledu ze strany nezávislého orgánu pouze auditoři subjektů veřejného zájmu a na ostatní auditory dohlíží profesní organizace. Další možností je, aby auditoři subjektů veřejného zájmu podléhali veřejnému dohledu povinně a ostatní auditoři by se mohli u veřejného orgánu zaregistrovat dobrovolně. Tím by došlo k diferenciaci mezi auditory, neboť ti, co se zaregistrovali k veřejnému dohledu, by byli pod přísnější kontrolou a museli by vynaložit větší prostředky na kvalitu auditorských služeb. Služby takových auditorů by byly nákladnější, ale uživatelé finančních výkazů by měli zaručenu vyšší kvalitu auditu. Naopak společnosti, které nepotřebují vynakládat prostředky na kvalitnější audit, by nakupovaly služby od levnějších auditorů, kteří by byli kontrolováni pouze profesní organizací. Takové opatření by vedlo rovněž ke snížení nákladů na dohled nad auditorskou profesí.

4.5.2 Posílení role auditora vzhledem k auditovanému subjektu

Posílení role auditora může probíhat dvěma způsoby: jednak uvnitř auditovaného subjektu prostřednictvím procesu výběru auditora a komunikace auditora s auditovaným subjektem a prostřednictvím bariér pro výměnu auditora.

Proces výběru auditora a komunikace s auditorem budou upraveny podle novely 8. směrnice a můžeme očekávat, že auditora budou jmenovat vlastníci a dojde k založení výborů pro audit nebo k posílení role dozorčích rad v oblasti externího auditu. Toto opatření

alespoň formálně odstraní situaci, kdy auditora jmenuje management, nebude však mít výrazný dopad na zlepšení postavení auditora. To bude záviset na kvalitě corporate governance, zda budou dozorčí rady plnit svoji úlohu, zda bude fungovat interní audit ve společnosti. Proces výběru a odvolávání auditora by však měl být zdokumentován (měl by být součástí spisu auditora) a měl by být předmětem dohledu ze strany regulátora. Posílení role auditora na úroveň, kdy je schopen způsobit odvolání finančního ředitele (viz. USA) může nastat u firem se zahraničními vlastníky (nebo českými vlastníky, kteří se přímo nepodílejí na managementu), kteří berou audit skutečně jako kontrolu managementu.

Winter report (2003) považuje za klíčový prvek pro kvalitní corporate governance zveřejnění míry souladu corporate governance dané společnosti s best practice a z hlediska auditu zveřejnění složení výboru pro audit, procesu výběru auditora a politiky pro nakupování neauditorských služeb od auditora. V ČR je běžné ve výročních zprávách zveřejnit složení dozorčích rad a základní informace o jednotlivých členech. Pouze několik společností se ve výroční zprávě odkazuje na corporate governance a jejich soulad s best practice. Vzhledem k tomu, že proces výběru a odvolávání auditora je klíčový pro nezávislost auditora, je tato informace pro uživatele finančních výkazů významná pro posouzení nezávislosti auditora. Problémem ale může být věrohodnost takových informací. Otevírá se zde velký prostor pro expectation gap, protože splnění best practice může být pouze formální.

Co se týče bariér pro výměnu auditora, měla by být zavedena minimálně dvě základní opatření. Auditovaný subjekt by měl vysvětlit orgánu dohledu předčasné ukončení kontraktu s auditorem a měla by být důsledně vyžadována povinná komunikace mezi odcházejícím a novým auditorem, kdy odcházející auditor bude komunikovat odhalené nedostatky a důvody výměny auditora (se souhlasem klienta). Tato komunikace by měla být předmětem dohledu a regulátor by se při dohledu mohl zaměřit na podezřelé výměny auditora. Zavedení dalších bariér je sporné s ohledem na omezení konkurence na trhu auditu. Nicméně považuji za vhodné, aby auditor i auditovaný subjekt oznamovali regulátorovi zda auditor odešel dobrovolně nebo zda byl vyměněn. Alespoň u subjektů veřejného zájmu by taková informace měla být dostupná uživatelům finančních výkazů.

Povinnost ohlašovat regulátorovi neshody mezi auditorem a auditovaným subjektem může zamezit případům, kdy management chce vyměnit auditora těsně před vydáním výroku, toto opatření však může být zneužito ze strany auditora. Hrozí, že auditor bude neoprávněně obviňovat klienta z opinion shoppingu ve snaze udržet spolupráci. Na druhou stranu pokud se oznamovací povinnost bude vztahovat pouze na předčasně ukončené

kontrakty, bude se auditovaný subjekt moci tomuto opatření vyhnout tím, že bude uzavírat kontrakty pouze na jeden rok.

Jakékoliv bariéry pro výměnu auditora představují omezení konkurence na trhu auditorských služeb. Přesto by bylo vhodné, aby klient mohl vyměnit auditora v průběhu auditu pouze se schválením regulátora. Omezení konkurence s tím spojené je vyváženo prospěchem z takového opatření. Jednak je možné zamezit jasnému opinion shoppingu a je také sporné, zda nový auditor v průběhu roku je schopen provést audit dostatečného rozsahu (o tom by musel regulátora přesvědčit). Efektivita bariér pro výměnu auditora jako opatření k posílení nezávislosti bude záviset na postoji dohledu, především zda bude zkoumat podezřelé výměny auditora a jak bude sankcionovat případný opinion shopping.

4.5.3 Zapojení uživatelů finančních výkazů do kontroly činnosti auditorů

Uživatelé finančních výkazů hrají klíčovou roli v regulaci činnosti auditorů. Práce auditora je založena na důvěře uživatelů finančních výkazů a pokud tuto důvěru ztratí, klesá poptávka po službách auditora. Kontrola ze strany uživatelů finančních výkazů v České republice je velmi omezená, protože uživatelé finančních výkazů mají k dispozici pouze velmi omezené informace o kvalitě poskytovaných auditorských služeb.

K většímu zapojení uživatelů finančních výkazů do procesu kontroly činnosti auditorů je zapotřebí dodat uživatelům informace ohledně kvality poskytovaných auditorských služeb. Zveřejňování informací již bylo diskutováno v předchozí části a klíčová zde bude role regulátora. Ten by měl zveřejňovat skutečně relevantní informace, mezi které patří výsledky dohledu a udělené sankce, přehled auditorů a jejich klientů nebo předčasné ukončení spolupráce mezi auditorem a klientem. Naopak zveřejnění informací ohledně výše prospěchu auditora ze spolupráce s klientem má menší vypovídací hodnotu, protože její interpretace je příliš subjektivní.

Prostředky, jakými mohou uživatelé finančních výkazů dávat najevo nespokojenost s kvalitou auditu budou závislé na likviditě kapitálového trhu a na využívání externích zdrojů financování. Čím více budou společnosti využívat k financování kapitálový trh, tím lépe budou moci uživatelé finančních výkazů reagovat na kvalitu auditora, a čím více budou společnosti závislé na externím financování, tím dražší pro ně toto financování bude, když jejich finanční výkazy nebudou důvěryhodné. Na kvalitě corporate governance pak bude záviset, zda společnosti budou odvolávat auditory, kteří neposkytují dostatečnou důvěryhodnost finančním výkazům.

Můžeme očekávat zapojení uživatelů finančních výkazů do kontroly nad auditorskou činností bude probíhat také formou žalob na auditory. Není však jasné, jak budou soudy posuzovat kvalitu práce auditorů a hrozí, že uživatelé finančních výkazů budou soudních žalob zneužívat, pokud tak získají snadné odškodnění.

Auditor je do velké míry závislý na informacích, které mu auditovaný subjekt poskytne a při nefungující corporate governance a neefektivním kontrolním prostředí v auditovaném subjektu klesá šance auditora odhalit nedostatky v účetnictví klienta. Pokud ovšem auditor takové riziko řádně zdokumentuje a postupuje podle platných předpisů, neměl by být zodpovědný za případné podvody managementu. V opačném případě by byl auditor trestán za něco, co nemůže sám ovlivnit.

Přiměřené riziko soudní žaloby povede auditory k odmítání příliš rizikových klientů (popř. zvýšení poplatků takovým klientům) a bude auditory motivovat k lepší dokumentaci klientových rizik a vydání výroku s výhradou, pokud takový výrok bude na místě. Pokud však budou soudní žaloby zneužívány k získání finančních prostředků od auditora, budou auditoři příliš konzervativní a výsledkem budou zvýšené náklady auditovaných subjektů – jednak prostřednictvím vyšších poplatků za audit a také kvůli častějším výrokům s výhradou.

Určitou roli by zde mohl sehrát nově vytvořený orgán veřejného dohledu. Závěry z kontrolní činnosti by mohly představovat určitou ochranu auditora při případné soudní při, neboť by potvrdily, že auditor postupoval v souladu s předpisy a na zkreslení ve finančních výkazech nemohl přijít. Na druhou stranu u takového opatření hrozí zneužití a bude účinné pouze když bude orgán dohledu imunní vůči nátlakům různých zájmových skupin. Jinou možností je komunikace auditora s dozorčím orgánem auditovaného subjektu. Pokud by auditor na případná rizika nalezená v průběhu auditu upozornil tento orgán, mohlo by to představovat ochranu auditora při soudním sporu. Posuzování sporů mezi auditorem a uživateli finančních výkazů však vždy zůstane velmi subjektivní vzhledem k charakteru práce auditora a vzhledem k předmětu auditu.

Závěr

Práce se zabývala regulací auditorské činnosti v České republice se zaměřením na ohrožení nezávislosti auditora ve vztahu k auditovanému subjektu a s cílem posoudit efektivnost této regulace a diskutovat možnost budoucích změn. Na základě identifikovaných faktorů ohrožení nezávislosti auditora (ve druhé kapitole) a po diskuzi, jak lze toto ohrožení regulací snížit (ve třetí kapitole), byla ve čtvrté kapitole provedena analýza stavu regulace auditorských služeb v České republice a bylo zhodnoceno, zda tato legislativa motivuje auditory k nezávislosti a k maximalizaci kvality auditorských služeb. V závěrečné části byla posouzena možnost změn v regulaci auditorské činnosti s cílem posílit nezávislost auditorů a zlepšit kvalitu poskytovaných auditorských služeb.

Práce identifikuje tři hlavní nedostatky v oblasti regulace auditorských služeb v České republice: (i) Standardy kvality auditorské činnosti nejsou dostatečně kontrolovány a za jejich porušení nehrozí auditorovi sankce, která by ho motivovala k jejich dodržování. Současný systém dohledu nad auditorskou činností je založen na principu samoregulace a ukazuje se, že tento způsob dohledu není optimální pro posílení nezávislosti auditora a zvýšení kvality auditorských služeb. (ii) Nedostatečná je úprava v oblasti procesu výběru a odvolávání auditora a bariér pro výměnu auditora. V České republice je běžnou praxí, aby auditora vybíral a odvolával management auditovaného subjektu. Může tak přímo vytvářet na auditora nátlak, aby nezveřejnil odhalené nedostatky pod hrozbou ukončení kontraktu. Navíc neexistují žádné účinné bariéry pro výměnu auditora, které by omezily možnost auditovaného subjektu bez postihu vyměnit auditora z důvodu nesouhlasu s výrokem, který se auditor chystá vydat. (iii) Uživatelé finančních výkazů nejsou dostatečně zapojeni do kontroly nad činností auditorů. Především jim chybí relevantní informace, na základě

kterých by mohli posoudit kvalitu práce auditorů. Pro auditora tak klesá riziko sankce v podobě ztráty reputačního kapitálu a případná investice do kvality poskytovaných služeb se může jen obtížně projevit ve zvýšení důvěryhodnosti auditora a jeho služeb.

Naopak úprava v oblasti auditorské nezávislosti, především standardy obsažené v etickém kodexu Komory auditorů, poskytuje kvalitní rámec pro regulaci auditorské činnosti. Případné zpřísnění těchto standardů, například zavedením povinné rotace auditorských společností nebo dalšího omezení možnosti poskytovat neauditorské služby, by nevedlo jednoznačně ke zvýšení kvality auditorských služeb.

Náprava identifikovaných nedostatků by měla alespoň částečně proběhnout v souvislosti s implementací novely 8. směrnice o statutárním auditu nejpozději v průběhu roku 2008. Mezi nejvýznamnější změny by mělo patřit založení orgánu veřejného dohledu nad auditorskou činností, nezávislého na auditorské profesi. Dále lze očekávat změny v oblasti procesu výběru a odvolávání auditora a zavedení alespoň minimálních bariér pro výměnu auditora. Směrnice rovněž požaduje větší informovanost uživatelů finančních výkazů o kvalitě auditorských služeb v porovnání se současnou situací v České republice. Účinnost těchto změn však bude záviset na podobě nově založeného orgánu dohledu a na důsledné aplikaci současných i nově přijatých pravidel.

Závěrem bych chtěla uvést, že žádný způsob regulace auditorské činnosti neposkytuje záruku, že se již nebudou opakovat skandály z minulých let typu Enron nebo Parmalat a že auditori nikdy neselžou, ať už úmyslně či neúmyslně. Je to hlavně proto, že předmětem práce auditora je hodnotit velmi subjektivní informace a rovněž posuzování samotné práce auditora je velmi subjektivní. Může se stát, že dva auditori provedou audit stejné společnosti s rozdílným výsledkem, aniž by kterýkoliv z nich porušil auditorské nebo účetní předpisy. Auditor také pracuje s informacemi, které mu poskytuje auditovaný subjekt, a má jen omezené možnosti odhalit úmyslná zkreslení v těchto finančních výkazech. Auditor pouze snižuje riziko spojené s informační asymetrií mezi auditovaným subjektem a uživateli finančních výkazů, nikdy však toto riziko nemůže eliminovat. Stejně tak regulace auditorské činnosti může v určitých oblastech snížit riziko selhání auditora na přijatelnou úroveň, ale nikdy nelze toto riziko zcela eliminovat. Proto je regulaci auditorské činnosti nutné posuzovat z hlediska nákladů a přínosů možných opatření a nechtít po auditorské profesi něco, co z povahy své práce nemůže splnit.

Literatura

Abbot, L., Parker, S., Peters, G., Rama, D. V. (2001): *Audit, Non-Audit and Information Technology Fees: Some Empirical Evidence*. University of Memphis.

Agrawal, A., Chadha S. (2005): Corporate Governance and Accounting Scandals. *Journal of Law and Economics*, 2005, vol. 48, no. 2, s. 371-406.

Ashbaugh, H., LaFond, R., Mayhew, B. (2003): *Do Non-audit Services Compromise Auditor Independence? Further Evidence*. University of Wisconsin Working paper.

Antle, R., Gordon, E., Narayanamoorthy, G., Zhou L. (2002): *The Joint Determination of Audit Fees, Non-Audit Fees, and Abnormal Accruals*. Yale School of Management Working Paper.

Arruñada, B. (1999): The Provision of Non-Audit Services by Auditors: Let the Market Evolve and Decide. *International Review of Law and Economics*, 1999, vol.19, s. 513-531.

Arruñada, B. (2000): Audit Quality: Attributes, Private Safeguards and the Role of Regulation. *The European Accounting Review*, 2000, vol.9, s. 205-224.

Arruñada, B., Paz-Ares, C. (1997): Mandatory Rotation of Company Auditors: A Critical Examination. *International Review of Law and Economics*, 1997, vol. 17, no.1, s. 31-61.

Asthana, S., Balsam, S., Krishnan, J. (2003): *Audit Firm Reputation and Client Stock Price Reactions: Evidence from the Enron Experience*. Fox School of Business and Management, Philadelphia.

Auditorské odměny (2006): *Auditor*, č.3, 2006, s.8.

Bazerman, M. H., Morgan, K. P., Loewenstein, G. F. (1997): The impossibility of auditor independence. *Sloan Management Review*, 1997, vol. 3, no. 8, s. 89-94.

Bazerman, M. H., Loewenstein, G., Moore, D. A. (2002): Why good accountants do bad audits. *Harvard Business Review*, 2002, vol. 80, no.1, s. 87-102.

- Beasley, M., Petroni, K. (1998): *Board Independence and audit firm type*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=137582>.
- Beasley, M., Salterio, S. (2001): *The Relationship between Board Characteristics and Voluntary Improvements in Audit Committee Composition and Experience*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=272590>.
- Beatty, R. (1989): Auditor Reputation and the Pricing of Initial Public Offerings. *The Accounting Review*, 1989, vol.64, no.4, s. 693-709.
- Biao Xie, B., DaDalt, P. (2001): *Earnings management and corporate governance: the roles of the board and the audit committee*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=304195>.
- Boo, E., Koh, H.C. (2004): *Are Client-Perceived Audit Firm Reputation and Audit Team Attributes Associated with BigN Audit Fees?* Nanyang Technological University.
- Brumovský, T., (2006): K problematice cen auditu. *Auditor*, č.1, 2006, s.7.
- Cahan, S. F., Emanuel, D., Sun, J. (2005): *Shredded Reputation: Did Andersen's Non-US Clients Suffer and Why?* University of Auckland.
- Cain, D. M., Loewenstein, G., Moore, D.A. (2005): The Dirt on Coming Clean: Perverse Effects of Disclosing Conflicts of Interest. *Journal of Legal Studies*, 2005, vol. 34, s.1-25.
- Carcello, J., Nagy, A. (2003): *Audit firm tenure and fraudulent financial reporting*. University of Tennessee Working paper.
- Coffee, J. C. Jr. (2001): *The acquiescent gatekeeper: Reputational intermediaries, auditor independence and the governance of accounting*. Columbia Law and Economics Working Paper No. 191.
- Coffee, J. R. Jr. (2002): *Understanding Enron: It's About the Gatekeepers, Stupid*. Columbia Law School, The Center for Law and Economic Studies, Working Paper no. 207.
- Coffee, J. R. Jr. (2003): *What Caused Enron?: A Capsule Social and Economic History of the 1990's*. Columbia Law School, The Center for Law and Economic Studies, Working Paper no. 214.
- Chugh, D., Bazerman, M. H., Banaji, M. R. (2005). Bounded Ethicality as a Psychological Barrier to Recognizing Conflicts of Interest. In: Moore, D. M. Cain, D. M., Loewenstein, G. F., Bazerman M. H.: *Conflicts of Interest: Problems and Solutions from Law, Medicine and Organizational Settings*. London, Cambridge University Press.
- Craswell, T.A., Francis, J.R., Taylor, S. L. (1996): *The Effect of Audit Market Deregulation on the Pricing of Brand Name Reputation*. Working Papers 001, University of Sydney, Department of Accounting.
- DeAngelo, L.E. (1981a): Auditor Independence, 'Low Balling', and Disclosure Regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 1981, vol.3, s.113-127.

- DeAngelo, L.E. (1981b): Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics*, 1981, vol.3, s.183-199.
- DeFond, M.L, Hann, R.N., Hu, X. (2004): *Does the Market Value Financial Expertise on Audit Committees of Boards of Directors?* Leventhal School of Accounting, University of Southern California.
- DeFond, M. L., Raghunandan, K., Subramanyam, K. R. (2002): *Do non-audit service fees impair auditor independence? Evidence from going concern audit opinions.* USC Leventhal School of Accounting.
- Dvořák, V. (2004): Financing of Companies in the Czech Republic: Empirical Study, Chapter 9, In: *Cultivation of Financial Markets in the Czech Republic*, edited by M. Mejstrik, Charles University in Prague, The Karolinum Press, Prague 2004, ISBN 80-246-0980-0
- Dye, R.A. (1993): Auditing Standards, Legal Liability, and Auditor Wealth. *The Journal of Political Economy*, 1993, vol. 101, no. 5, s. 887-914.
- Etický kodex Komory auditorů v platném znění, www.kacr.cz.
- Firth, M. (1990): Auditor Reputation: The Impact of Critical Reports Issued by Government Inspectors. *The RAND Journal of Economics*, 1990, vol.21, no.3, s.374-387.
- Firth, M., Mo, L. L. (2005): Incentives for Auditor Independence: An Analysis of the Effectiveness of Formal Sanctions in China. *Proceedings, American Accounting Association 2005 Annual Meeting*, San Francisco (CA), August 7-10, 2005.
- Frankel, R., Johnson, M., Nelson, K. (2002): *The Relation Between Auditors' Fees for Non-Audit Services and Earnings Management.* MIT Sloan Working Paper.
- GAO, (2003): *Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation.* United States General Accounting Office (GAO), Report to the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs and the House Committee on Financial Services, November 2003.
- Garoupa N. (2004): *Regulation of Professions in the US and Europe: A Comparative Analysis.* Universidade Nove de Lisboa, CEPR, London.
- Grosfeld, I., Hashi, I., (2003): *Mass Privatisation, Corporate Governance and Endogenous Ownership Structure.* William Davidson Institute Working Paper No. 596.
- Hora, O., (2000): Jaká je skutečná odpovědnost auditora. s.5-6 In: *Sborník článků zveřejněných v přílohách hospodářských novin dne 22.11.2000, dne 14.11.2001.* Komora Auditorů České republiky.
- Choi, J., Doogar, R., Ganguly, A. R., (2004): *The Riskiness of Large Audit Firm Client Portfolios and Changes in Audit Liability Regimes: Evidence from the U.S. Audit Market.* Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=268304>.

Chow, C. W., Rice, S. J. (1982): Qualified Audit Opinions and Auditor Switching. *The Accounting Review*, 1982, vol. 57, no. 2, s. 326-335.

Jenkins, J. G., Krawczyk, K., (2000): *The relationship between nonaudit services and perceived auditor independence*. Working paper, North Carolina State University.

Jensen, M., Meckling, W. (1976): Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *Journal of Financial Economics*, 1976, vol. 3, s. 305-360.

K přístupu asistentů auditora do uzavřené části internetových stránek KA ČR, (2006): *Auditor*, č.2, 2006, s.4.

Kandidáti do orgánů KA ČR pro volby na XIV. Sněmu, (2004): příloha časopisu *Auditor*, č.7.

KCP (2004): Kodex správy a řízení společností založený na Principech OECD.

Kinney, W. R., Palmrose, Z. V., Scholz, S. (2004): Auditor Independence, Non-Audit Services, and Restatements: Was the U.S. Government Right? *Journal of Accounting Research*, supplement, 2004, vol. 32, s. 1-30.

Klein, A. (1998): *Economic Determinants of Audit Committee Composition and Activity*. New York University, Center for Law and Business, Working Paper No. 98-011.

Klein, A. (2000a): *Audit Committee, Board of Director Characteristics, and Earnings Management*. Stern School of Business.

Klein, A. (2000b): *Causes and Consequences of Variations in Audit Committee Composition*. NYU Law and Economics Working Paper No. 00-002.

Klein, B., Leffler, K. B. (1981): The Role of Market Forces in Assuring Contractual Performance. *Journal of Political Economy*, University of Chicago Press, 1981, vol. 89, no. 4, s. 615-41.

Krishnan, J. (1994): Auditor Switching and Conservatism. *The Accounting Review*, 1994, vol. 69, no. 1, s. 200-215.

KPMG (2004): Corporate Governance v České republice, 2004.

Krishnan J., Krishnan, J. (2000): Litigation Risk and Auditor Resignation. *The Accounting Review*, 2000, vol. 72, no. 4, s. 539-560.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. (1998): *Corporate Ownership Around the World*. NBER.

Lai, K. W., Yim, A. T. L. (2002): *Non-Audit Services and Big 5 Auditor Independence: Evidence from Audit Pricing and Audit Opinion of Initial Engagement*. Department of Accountancy, City University of Hong Kong, [2002].

- Langr, L., (2001): Stát se auditorem vyžaduje náročnou přípravu, studium i praxi, s.30-32 In: *Sborník článků zveřejněných v přílohách hospodářských novin dne 22.11.2000, dne 14.11.2001*, Komora Auditorů České republiky.
- Lennox, C. S. (1998a): *Audit Quality and Auditor Switching: Some Lessons for Policy Makers*. University of Bristol, Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=121048> , [1998]
- Lennox, S. C. (1998b): *The Relationship Between Auditor Accuracy and Auditor Size: an Evaluation of Reputation and Deep Pockets Arguments*. Department of Economics, Royal Holloway University of London.
- Lennox, C.S. (2002): *Opinion Shopping, Audit Firm Dismissals, and Audit Committees*. Hong Kong University of Science and Technology.
- Lennox C. S. (2003): *Audit quality and executive officers' affiliations with CPA firms*. Hong Kong University of Science and Technology.
- Lennox, C. S., Park, C. (2003): *Accounting Alumni, Audit Firm Appointments, and Audit Committee Characteristics*. Hong Kong University of Science and Technology.
- Maks, J.A.H., Philipsen, N.J. (2002): *An Economic Analysis of the Regulation of Professions*. Antwerpen, Intersentia.
- McCoy, P.A. (2003): Realigning Auditors' Incentives. *Connecticut Law Review*, 2003, vol. 35, no. 3, s. 989–1012.
- Mejstřík, K., (2005): *Corporate Governance and Ownership Concentration in the Czech Republic*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut ekonomických studií.
- Menon, K., Williams, D. (1991): Auditor Credibility and Initial Public Offerings. *The Accounting Review*, 1991, vol. 66, no. 2, s. 313-332.
- Mezinárodní auditorské směrnice v platném znění, www.kacr.cz.
- Ministerstvo financí ČR (2004a): Návrh regulace účetní a auditorské profese pro Českou republiku.
- Ministerstvo financí ČR (2004a): Srovnávací analýza právního rámce regulace účetní profese pro Českou republiku.
- Mlčoch L. (1996): *Institucionální ekonomie*. Praha, Karolinum.
- Moore, D.A., Tetlock, P.E., Tanlu, L., Bazerman, M.H. (2006): Conflicts of Interest and the Case of Auditor Independence: Moral Seduction and Strategic Issue Cycling. *Academy of Management Review*, 2006, vol. 31, no.1, s. 1-20.
- Muhlhoferová, M., (2004): Bond Primary Issues in the Czech Republic – Final Analysis, Chapter 11, In: *Cultivation of Financial Markets in the Czech Republic*, edited by M.

Mejstrik, Charles University in Prague, The Karolinum Press, Prague 2004, ISBN 80-246-0980-0.

Myers, J. N., Myers, L. A., Palmrose, Z., Scholz, S. W. (2005): *The Length of Auditor-Client Relationships and Financial Statement Restatements*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=740525>.

Největším auditorem velkých českých firem je opět PwC, druhý KMPG, (2004): *Auditor*, č.7, 2004, s.28

O'Keefe, T.B., Simunic, D.A., Stein, M.T. (1994): The Production of Audit Services: Evidence from a Major Public Accounting Firm. *Journal of Accounting Research*, 1994, vol. 32, no. 2, s. 241-261.

Oxera Consulting Ltd. (2006): Competition and choice in the UK audit market: Prepared for Department of Trade and Industry and Financial Reporting Council.

Pagano, M., Immordino, G. (2005): *Optimal Auditing Standards*. CSEF Working Papers 133, Centre for Studies in Economics and Finance (CSEF), University of Salerno.

Palmrose, Z. (2005): *Maintaining the Value and Viability of Independent Auditors as Gatekeepers Under SOX: An Auditing Master Proposal*. The Brookings Institution, Brookings-Nomura Seminar, "After the Horses Have Left the Barn: The Future Role of Financial Gatekeepers", September 28, 2005.

Profesní předpisy Komory auditorů v platném znění, www.kacr.cz.

Council of the European Union, (2005): Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the statutory audit of annual accounts and consolidated accounts and amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC - Examination of the Opinion of the European Parliament at first reading with a view to an agreement, Brussels, 30 September 2005.

Raghunandan, K., Read, W. J., Whisenant, S. (2003): Initial evidence on the association between nonaudit fees and restated financial statements. *Accounting Horizont*, 2003, vol. 17, no. 3, s. 223-234.

Ribstein, L.E. (2003): Limited Liability of Professional Firms After Enron. *The Journal of Corporation Law*, Winter 2003, s.101-121.

Sankaraguruswamy, S., Whisenant, S. (2005): *Pricing Initial Audit Engagements: Empirical Evidence Following Public Disclosure of Audit Fees*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=452680>

Schwartz, K.B., Menon, K. (1985): Auditor Switches by Failing Firms. *The Accounting Review*, 1985, vol. 60, no. 2, s. 248-261.

Shleifer, A. (2005): Understanding Regulation. *European Financial Management*, 2005, vol. 11, no. 4, s. 439-451

Shleifer, A., Glaeser, E.L., (2001): *The Rise of the Regulatory State*. NBER Working Papers 8650, National Bureau of Economic Research.

Simunic, D. A. (1980): The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research*, 1980, vol. 18, no.1, s.161-190.

Simunic, D. A. (1984): Auditing, Consulting, and Auditor Independence. *Journal of Accounting Research*, 1984, vol. 22, no.2, s. 679-702.

Sixta, J., (2005): Kárná komise v novém volebním období. *Auditor*, č. 6, 2005, s. 7.

Specifikace jednorázových a opakovaných nedostatků auditorů (podle četnosti jejich výskytu), (2005): *e-příloha časopisu Auditor*, č.9, 2005, s.4.

Struktura auditorské obce k 1.10.2004, (2004): *Auditor*, č.8, 2004, s.4.

Struktura auditorské obce k datu 30.8.2003, (2003): *Auditor*, č.7, 2003, s.4.

White E. (2004): *Can the Market Control Conflicts of Interest in the Financial Industry?* Rutgers University and NBER.

Winter report (2003): *Modernising Company Law and Enhancing Corporate Governance in the European Union - A Plan to Move Forward*, 2003: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Commission of the European Communities. Brussels, 21.5.2003, COM (2003) 284 final.

Zákon č. 254/2000 Sb. o auditorech a o změně zákona č. 165/1998 Sb., v platném znění

Zákon č. 563/1991 Sb. o účetnictví, v platném znění

Zákon č. 256/2004 Sb., o podnikání na kapitálovém trhu, v platném znění

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v platném znění

Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2004-10/2005, (2005): Komora Auditorů České republiky, www.kacr.cz.

Zpráva Komory auditorů ČR za období 11/2003 - 10/2004, (2004): Komora Auditorů České republiky, www.kacr.cz.

Internetové odkazy:

www.kacr.cz

www.pse.cz

www.sec.cz